

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУШНІР СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.14:343.74:343.37

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО
ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ
МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С. С. Кушнір**

Науковий керівник: **Чернявський Сергій Сергійович**, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Кушнір С. С. Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в розв'язанні комплексу теоретичних та практичних проблем доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, значущих для науки, законодавства та правозастосовної діяльності.

Висвітлено стан наукового розроблення проблем доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Для забезпечення формування комплексного бачення проблематики доказування в кримінальних провадженнях цієї категорії злочинів і шляхів її розв'язання проаналізовано значний масив дисертацій, монографій, циклів статей, присвячених висвітленню причин та умов виникнення й поширення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (рейдерства) як негативного явища, інституту кримінальної відповідальності за такі діяння й особливостям предмета доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері господарської діяльності. З'ясовано, що питання доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи чи організації, не були висвітлені на дисертаційному й монографічному рівнях.

Надано авторське бачення поняття доказування стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та окреслено його

межі. Наголошено, що в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України задекларовано одне з першочергових завдань кримінального провадження, яке полягає в захисті особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, що цілком відповідає положенням ст. 3 Конституції України. Зауважено, що реалізація зазначених завдань здебільшого залежить від чіткого регулювання та належного застосування норм, які регулюють процесуальний статус суб'єкта кримінального судочинства. Виокремлено суб'єкти доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи чи організації, за такими критеріями: залежно від стадії кримінального провадження, з урахуванням підслідності окреслених злочинів, за безпосередністю здійснення доказування.

Деталізовано приводи для початку досудового розслідування залежно від джерела отримання інформації, форми та способу подання, а також суб'єкта їх отримання й розгляду. Встановлено, що підстави внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до Єдиного реєстру досудових розслідувань є оцінною правовою категорією, тому наявність таких підстав, а саме обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину, визначаються уповноваженою особою залежно від результатів зіставлення наявних даних, які вказують на обґрунтовану можливість вчинення або підготовку до вчинення злочину, що містяться у відповідних приводах для початку досудового розслідування, та ознак злочину. Схарактеризовано коло суб'єктів, які можуть самостійно виявляти обставини, що вказують на вчинення злочину, пов'язаного з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Доведено, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, детектив зобов'язані всебічно, повно й неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виявляти як ті

обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надавати їм належну правову оцінку й забезпечувати прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Наголошено на тому, що предмет доказування в кримінальних провадженнях цієї категорії злочинів – це регламентований КПК України перелік обставин, наявність чи відсутність яких потрібно підтвердити шляхом збирання, перевірки й оцінки доказів, зміст яких у конкретному кримінальному провадженні завжди враховується під час прийняття окремих процесуальних рішень, планування досудового розслідування тощо. Систематизовано та схарактеризовано обставини, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини досліджуваної категорії.

Розкрито особливості збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи чи організації, за допомогою таких слідчих (розшукових) дій, як обшук, огляд речей, документів і комп'ютерних даних, допит підозрюваного, потерпілого, свідка.

Підтверджено наукову позицію про те, що метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій є збирання доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. З'ясовано окремі питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи чи організації, з виокремленням особливостей здійснення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів і моніторингу банківських рахунків. Констатовано, що ч. 1 ст. 269¹ КПК України покладає на прокурора обов'язок клопотати про моніторинг банківських рахунків перед слідчими суддями, але насправді таке клопотання заздалегідь готується детективами Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України, що своєю чергою призводить до

обмеження їх незалежності як суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Доведено, що запорукою ефективного збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації є налагодження взаємодії між детективами Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України та працівниками оперативних підрозділів як суб'єкта виконання негласних слідчих (розшукових) дій.

Зосереджено увагу на особливостях здійснення тих заходів забезпечення кримінального провадження, які найчастіше застосовуються під час доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а саме: тимчасового доступу до речей і документів та арешту майна. Виокремлено підстави й окреслено процесуальний порядок застосування тимчасового доступу до речей і документів. Зауважено, що із введенням на території України надзвичайного або воєнного стану встановлюється спрощений порядок отримання тимчасового доступу до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України. Відповідно повноваження слідчого судді щодо надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, що містять окремі види охоронюваної законом таємниці делегуються прокурору. Висловлено критичні зауваження стосовно законодавчого впорядкування та правозастосовного механізму тимчасового доступу до речей і документів у процесі доказування детективами Національного антикорупційного бюро України. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчої регламентації звернення детектива до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, передбачивши виключні підстави для такого звернення.

Визначено та диференційовано підстави накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. Відсутність серед підстав арешту комп'ютерних систем необхідності збереження речових доказів є системним підходом

законодавця, який дає змогу стороні обвинувачення без шкоди для слідства зібрати необхідні докази та водночас залишити майно в його власника (дані, що містяться в комп'ютерних системах чи їх частинах, можуть бути скопійовані слідчим, прокурором із залученням спеціаліста без необхідності вилучення та арешту самих комп'ютерів). Аргументовано бачення про те, що з метою оптимізації розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, нормативні положення щодо попереднього арешту майна слід удосконалити, передбачивши здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову.

Досліджено проблемні питання процесуальних можливостей сторони обвинувачення щодо витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Констатовано недосконалість норм кримінального процесуального законодавства щодо можливості детективів Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України використовувати витребування речей, документів та інших відомостей як спосіб збирання доказів. Обґрунтовано висновок стосовно законності повноважень детективів щодо практичного використання вказаних процесуальних інструментів як способу збирання доказів у формі письмової вимоги, складеної відповідно до ст. 93 КПК України. Сформульовано пропозиції щодо законодавчого урегулювання порядку та підстав складання і використання такої вимоги, нормативного закріплення її форми та змісту, визначення порядку й строків її виконання, відповідальності за її невиконання тощо.

Наголошено, що закріпивши висновки ревізій та акти перевірок як докази в кримінальному провадженні, законодавець не врегулював питання щодо неупередженого дослідження обставин кримінального провадження та забезпечення прийняття законних і процесуальних рішень у кримінальних

провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, що не відповідає вимозі ч. 2 ст. 9 КПК України. З урахуванням зазначеного, а також необхідності виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, запропоновано передбачити в КПК України повноваження слідчих, детективів і прокурорів ініціювати питання про призначення ревізій і перевірок, а слідчих суддів – призначати ревізії та перевірки.

Ключові слова: детектив; докази; доказування; досудове розслідування; збирання доказів; злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; кримінальне провадження; прокурор; слідчий; сторона обвинувачення.

ANNOTATION

Kushnir, S. S. *Evidence in criminal proceedings related to crimes involving unlawful seizure of property of enterprises, institutions, organizations.* – Qualification scientific work in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 “Law.” – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

This dissertation offers a theoretical generalization and a novel solution to the scientific challenge of addressing a range of theoretical and practical issues related to evidence in criminal proceedings concerning crimes of unlawful seizure of property from enterprises, institutions, and organizations. Significant conclusions, proposals, and recommendations are presented, contributing to the fields of science, legislation, and law enforcement.

The dissertation emphasizes the current state of scientific research on evidentiary challenges in criminal proceedings tied to unlawful property seizure from enterprises, institutions, and organizations. To cultivate a comprehensive understanding of evidentiary matters in this crime category, a substantial body of dissertations, monographs, and article series examining the causes and conditions surrounding unlawful property seizures (raiding) as a detrimental phenomenon, criminal liability relating to these actions, and the specific characteristics of evidence in economic crime proceedings have been analyzed. It has been concluded that evidentiary issues in criminal cases concerning unlawful property seizure have not been sufficiently explored at the dissertation and monographic levels.

The author presents their vision of the concept of evidence by the prosecution in criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, and organizations, and outlines its scope. It is emphasized that Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine declares one of the primary objectives of criminal proceedings: to protect individuals, society, and the state from criminal offenses, while safeguarding the rights, freedoms, and legitimate interests of participants in the criminal proceedings, fully consistent with

Article 3 of the Constitution of Ukraine. It is noted that the realization of these objectives largely depends on clear regulation and proper application of norms governing the procedural status of entities in criminal proceedings. The subjects of evidence in criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations are identified based on criteria such as the stage of criminal proceedings, jurisdiction over the specified crimes, and the direct execution of evidence.

The grounds for initiating pre-trial investigations are detailed according to the source of information, the form and method of its submission, as well as the subject receiving and reviewing it. It is established that the grounds for entering information about crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations into the Unified Register of Pre-trial Investigations are an evaluative legal category. The presence of such grounds, specifically circumstances that may indicate the commission of a crime, is determined by an authorized person based on the results of comparing the available data, which point to a reasonable possibility of committing or preparing to commit a crime, contained in the grounds for initiating pre-trial investigations and the characteristics of the crime. The scope of entities capable of independently identifying circumstances indicating the commission of crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations is characterized.

It has been proven that the prosecutor, the head of the pre-trial investigation body, the investigator, and the detective are obligated to thoroughly, comprehensively, and impartially examine the circumstances of criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, and organizations. They must identify both the circumstances that incriminate and those that exonerate the suspect or accused, as well as circumstances that mitigate or aggravate their punishment, provide an appropriate legal assessment, and ensure the adoption of lawful and impartial procedural decisions. It is emphasized that the subject of proof in criminal proceedings for this category of crimes is a list of circumstances regulated by the Criminal Procedure Code of

Ukraine, which presence or absence must be confirmed through the collection, verification, and evaluation of evidence. The content of these circumstances in specific criminal proceedings is always considered when making procedural decisions, planning pre-trial investigations, etc. The circumstances subject to proof in criminal proceedings concerning crimes of the studied category have been systematized and characterized.

The features of evidence collection by the prosecution in criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations are disclosed. This is achieved through such investigative (search) actions as searches, examinations of items, documents, and computer data, as well as interrogations of suspects, victims, and witnesses.

The scientific position claiming that the purpose of conducting covert investigative (search) actions is to gather evidence or verify already obtained evidence in specific criminal proceedings has been confirmed. Certain issues regarding the conduct of covert investigative (search) actions by the prosecution in criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations have been clarified, highlighting the specific features of extracting information from electronic communication networks, examining information obtained through technical means, and monitoring bank accounts. It is stated that Part 1 of Article 269 of the Criminal Procedure Code of Ukraine imposes the obligation to petition investigative judges for the monitoring of bank accounts on the prosecutor. However, in practice, such petitions are pre-prepared by detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and the Bureau of Economic Security of Ukraine, which, in turn, limits their independence as subjects of proof in criminal proceedings. It has been demonstrated that ensuring the effective collection of evidence by the prosecution in criminal proceedings concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations relies on establishing interaction between detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Bureau of

Economic Security of Ukraine, and the personnel of operational units as subjects executing covert investigative (search) actions.

Attention is focused on the specific features of implementing procedural measures to ensure criminal proceedings, which are most often applied during the process of providing evidence for criminal cases related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, or organizations. These measures include temporary access to items and documents, as well as the seizure of property. The grounds for and the procedural order of applying temporary access to items and documents are outlined. It is noted that with the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine, a simplified procedure for obtaining temporary access to items and documents specified in paragraphs 2, 5, 7, and 8 of Part 1, Article 162 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is established. Accordingly, the powers of the investigating judge to grant permission for temporary access to items and documents containing certain types of information protected by law are delegated to the prosecutor. Critical remarks regarding the legislative regulation and enforcement mechanism of temporary access to items and documents in the process of evidence collection by detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine are made. Suggestions for improving the legislative regulation of the procedure for detectives to petition an investigating judge for temporary access to items and documents, including introducing exclusive grounds for such petitions are proposed.

The grounds for imposing property seizures in criminal proceedings have been identified and differentiated. The absence of the need to seize computer systems as material evidence is a systematic approach by the legislator. This approach allows the prosecution to gather necessary evidence without compromising the investigation while leaving the property with its owner (data contained in computer systems or their components can be copied by the investigator or prosecutor with the involvement of a specialist without the need to seize or arrest the computers themselves). The perspective has been substantiated that, to optimize the investigation of criminal offenses under the jurisdiction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the Bureau of Economic Security of Ukraine, the

regulatory provisions on preliminary seizure of property should be improved. This includes introducing preliminary seizure as a measure in cases where it is necessary to secure a civil claim.

The problematic issues of the procedural capabilities of the prosecution regarding the request and seizure of items, documents, information, expert conclusions, audit findings, and inspection reports from government bodies, local authorities, enterprises, institutions, organizations, officials, and individuals have been studied. The imperfection of the norms of criminal procedural legislation regarding the ability of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the Bureau of Economic Security of Ukraine to use the request for items, documents, and other information as a method of collecting evidence has been acknowledged. A conclusion regarding the legality of detectives' powers to practically utilize these procedural tools as a means of collecting evidence in the form of a written request prepared in accordance with Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine has been substantiated. Proposals for legislative regulation of the procedure and grounds for preparing and using such a request, the formalization of its form and content, the determination of the procedure and deadlines for its execution, and the establishment of liability for non-compliance have been formulated.

It is emphasized that while the legislator has established audit conclusions and inspection reports as evidence in criminal proceedings, the issue of impartial investigation of the circumstances of criminal proceedings and ensuring lawful and procedural decisions in cases concerning crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, and organizations has not been adequately regulated. This does not comply with the requirements of Part 2 of Article 9 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Considering this, as well as the necessity to fulfill the tasks of criminal proceedings defined in Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is proposed to include provisions in the Criminal Procedure Code granting investigators, detectives, and prosecutors the authority to initiate the appointment of audits and inspections, and for investigative judges to assign such audits and inspections.

Keywords: detective; evidence; proof; pre-trial investigation; evidence collection; crimes related to the illegal seizure of property from enterprises, institutions, organizations; criminal proceedings; prosecutor; investigator; prosecution.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушнір С. С. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 148–159. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.21>.

2. Кушнір С. С. Аналіз елементів криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 742–748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.

3. Кушнір С. С. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 1. С. 142–153. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.1.23>.

4. Кушнір С. С. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 594–600. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/146>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199–203.

6. Кушнір С. С. Аграрне рейдерство: ймовірні шляхи протидії. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 1st International*

scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2023. P. 942–945. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/modern-problems-of-science-education-and-society-26-28.03.23.pdf>.

7. Кушнір С. С. Захист бізнесу, фізичних осіб та їх майна в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 берез. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 720–722.

8. Кушнір С. С. Детермінанти рейдерства в Україні: шляхи подолання. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 67–71. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/antykoriupsia/2023/mater_konf_07_081223.pdf.

9. Кушнір С. С. Криміналістична характеристика особи-рейдера. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 278–280. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e110c61b-c45f-4b39-a209-0f5f247e8e17/content>.

10. Кушнір С. С. Корупція як каталізатор вияву рейдерства в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 258–261. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b6388d71-0a88-4016-abaa-47c7c1fd45b1/content>.

11. Кушнір С. С. Подія злочину як обставина, що підлягає доказуванню в кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Modern research in science and education. Proceedings of the 9th International scientific and practical*. P. 21–27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-2-4-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Протидія злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [Текст] : метод. рек. / [С.С. Кушнір, М.В. Бурак, О. С. Чеботар, О.О. Пархоменко, В.В. Бедриківський]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 70 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	20

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	32
---	-----------

1.1. Стан наукових досліджень проблем доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	32
--	----

1.2. Поняття та межі доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	45
---	----

1.3. Суб'єкти доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	55
--	----

Висновки до розділу 1	69
-----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	71
---	-----------

2.1. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	71
--	----

2.2. Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	90
--	----

Висновки до розділу 2.....	114
----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....117

3.1. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії як способи збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....117

3.2. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....162

3.3. Інші способи збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....180

Висновки до розділу 3.....206

ВИСНОВКИ.....208

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....224

ДОДАТКИ.....249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРМА	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
БЕБ	Бюро економічної безпеки України
ВРУ	Верховна Рада України
ВС	Верховний Суд
ГКУ	Господарський кодекс України
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДР	Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КСУ	Конституційний Суд України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні (слідчі) розшукові дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшуковий захід
ПВСУ	Пленум Верховного Суду України
СРД	слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації залишається надзвичайно актуальною. Кримінальні правопорушення, що підпадають під дію чинного кримінального законодавства, визначаються високим рівнем суспільної небезпеки, оскільки вони не лише шкодять добробуту громадян, а й опосередковано знижують обороноздатність держави.

Поряд із геополітичними факторами, які дестабілізують нашу державу, існує ряд чинників, які негативно впливають на розвиток України зсередини. Перелік таких факторів визнається з огляду на програмні документи, які декларують цілі нашої держави. У цьому контексті слід виокремити Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, у якій вказано на необхідність покращення «...середовища для ведення бізнесу, особливо в частині правосуддя, захисту від незаконних дій правоохоронних органів, рейдерства, спрощення і здешевлення ведення бізнесу»¹.

З початком повномасштабного російського вторгнення та запровадження правового режиму воєнного стану, з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Йдеться, зокрема, про можливе протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації шляхом примусового відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних сил України чи територіальної оборони у «співпраці» з військовою адміністрацією. Таку процедуру встановлено Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. № 4765-VI².

¹ Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

² Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

Про актуальність зазначеної теми також свідчать статистичні дані. Впродовж 2020-2024 років спостерігається погіршення стану розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації: у 2020 р. обліковано 90 кримінальних проваджень, жодна не скерована до суду; у 2021 р. обліковано 70 злочинів, передбачених ст. 206² КК України, з яких лише п'ять кримінальних проваджень направлені до суду з обвинувальним актом; у 2022 р. обліковано 15 таких злочинів, до суду не направлено жодного провадження; у 2023 р. – 56 та 6 відповідно; за січень-вересень 2024 р. – 25 та 2³.

Теоретичні та правові засади доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії на доктринальному рівні осмислено в працях учених різних періодів, а саме: Ю. П. Аленіна, О. В. Баганця, Т. М. Барабаш, Р. І. Благуті, О. О. Бондаренко, І. В. Гловюка, В. Г. Гончаренка, Г. Ф. Горського, Ю. М. Грошевого, В. В. Кікінчука, Ю. А. Комісарчука, М. Й. Кулик, Ю. В. Луценка, Н. С. Моргун, В. Т. Нора, Л. В. Омельчук, М. П. Погорецького, В. О. Попелюшко, О. В. Рибалка, Д. Б. Сергєєвої, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, Є. В. Федоренко, Т. О. Часової, С. С. Чернявського, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та інших.

Визначаючи вагомий внесок цих науковців у розроблення означеної проблематики, останні дослідження з кримінального права, кримінального процесу, кримінології та криміналістики не у повну міру враховують ризики вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. В умовах спротиву російській агресії важливе значення мають створення оптимальних процесуальних механізмів доказування у кримінальних провадженнях, про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, визначення кола суб'єктів, уповноважених здійснювати доказування в цій

³ Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Сайт офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

категорії кримінальних проваджень, виокремлення способів збирання доказів стороною обвинувачення, що дозволить розробити науково обґрунтовані висновки та рекомендації щодо підвищення ефективності кримінального процесуального доказування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента від 11 серпня 2021 р. № 347/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№1247, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків щодо особливостей доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а також розробка пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- схарактеризувати стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- розкрити поняття і межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- виокремити й охарактеризувати суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- визначити приводи й окреслити підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- встановити й деталізувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- визначити та розглянути процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій як способів збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- з'ясувати особливості застосовування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- розглянути інші способи збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- сформулювати пропозиції та надати рекомендації з удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають і розвиваються під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Предмет дослідження – доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертаційного дослідження вибудована на засадах комплексного застосування загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних методів, що забезпечило всебічне, логічно узгоджене та науково обґрунтоване вивчення проблематики доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, установ та організацій. Зокрема, *історико-правовий метод* був використаний на етапі аналізу генезису наукових підходів до проблем доказування у відповідній категорії кримінальних правопорушень, що дозволило відтворити еволюцію наукової думки у цій сфері (підрозділ 1.1). *Системно-структурний і структурно-функціональний методи* були задіяні для дослідження інституційної структури процесу доказування, ідентифікації ключових суб'єктів, які здійснюють доказування у провадженнях відповідної категорії, а також для аналізу підстав і процесуальних механізмів початку досудового розслідування та конкретизації обставин, що підлягають доказуванню (підрозділи 1.3; 2.1; 2.2). *Порівняльно-правовий підхід* забезпечив можливість критичного зіставлення положень національного кримінального процесуального законодавства з правовими системами інших держав та науковими концепціями провідних фахівців, що уможливило обґрунтоване формулювання рекомендацій (розділи 1–3). *Формально-юридичний метод* дав змогу дослідити нормативне регулювання доказової діяльності сторони обвинувачення, зокрема порядок збирання, фіксації, перевірки та оцінки доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання (розділи 2, 3).

Для опрацювання емпіричних матеріалів використано *статистичний метод*, який дозволив узагальнити дані державної звітності щодо кількості та динаміки розслідуваних злочинів, структури доказової бази, а також ефективності застосовуваних процесуальних засобів (розділи 1–3). *Метод моделювання* був ключовим при розробленні типових алгоритмів дій слідчих, прокурорів та слідчих суддів у процесі доказування, що сприяло формуванню прикладних рекомендацій для правоохоронної практики (розділи 2, 3). Окрему цінність становить використання *соціологічного методу* (анкетування, інтерв'ювання, експертного опитування), що дозволило залучити практичний досвід правоохоронців, отримати інформацію щодо ефективності правозастосовної практики та виявити проблеми, які потребують нормативного чи організаційного вдосконалення (розділи 1–3).

Емпіричну основу дисертації становлять систематизовані матеріали Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора обліковані в період з 2020 року по вересень 2024 року, МВС і Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного та Верховного Судів; результати вивчення та узагальнення 256 кримінальних проваджень; зведені дані опитування 320 респондентів, серед яких 65 детективів Національного антикорупційного бюро України, 30 детективів Бюро економічної безпеки України, 65 слідчих, 55 дізнавачів, 65 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України та 40 прокурорів різних рівнів. Під час підготовки дисертації автор використав власний досвід роботи в правоохоронній системі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у національній юридичній науці досліджень доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, на основі опрацювання положень кримінального процесуального законодавства, аналізу нормативної бази та правозастосовної практики формулюються висновки і

пропозиції концептуального напрямку, які дозволяють виконати ряд завдань теоретичного і прикладного характеру, зокрема:

вперше:

– запропоновано визначення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації – це процесуальна діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання й дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та встановленні інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;

– обґрунтовано, що межами доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, для сторони обвинувачення є доведення таких обставин: по-перше, злочин учинено саме у формі протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або штампу (тобто протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації); по-друге, протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі (у цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або спричинення

інших тяжких наслідків (банкрутство юридичної особи, втрата ділової репутації, звільнення більшості кваліфікованого персоналу суб'єкта господарювання)); по-третє, протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з використанням службового становища; по-четверте, потерпілими від протиправного заволодіння майном є юридичні особи, державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці;

– запропоновано класифікацію суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, залежно від стадії кримінального провадження, з урахуванням підслідності окреслених злочинів та за безпосередністю здійснення процесу доказування;

– уточнено процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій (обшук комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та огляд комп'ютерних даних), негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж) та верифікації фіксування негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та накладення арешту на комп'ютерні системи чи їх частини) в контексті законодавчого запровадження спрощеного порядку збирання та перевірки доказів, й особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– зміст процесуального статусу суб'єктів доказування у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації - уповноважені органи, особи, слідчий суддя, суд та правоохоронні органи іноземних держав, які в порядку, передбаченому КПК України, мають певні обов'язки з приводу реалізації процесу доказування у кримінальному провадженні, а також мають право на активну участь у процесі доказування, здійснюючи свої процесуальні інтереси

та, які вправі або ініціювати проведення процесуальних дій, або проводять їх за дорученням слідчого, детектива, прокурора в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

– зміст обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, з урахуванням особливостей механізму їх вчинення;

– наукові бачення стосовно способів вчинення «реєстраційного рейдерства» та тих, які виникли в умовах воєнного стану: 1) встановлення юридичного контролю над підприємством шляхом заволодіння корпоративними правами або нерухомим майном, що часто відбувається за допомогою підроблених документів та шляхом несанкціонованого доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; 2) вчинення реєстраційних дій на підставі підробленого або неіснуючого рішення суду; 3) викрадення електронного ключа реєстратора; 4) формальний перепродаж рейдерами захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу чи цілому ланцюгу таких «добросовісних» набувачів; 5) вчинення незаконних реєстраційних дій щодо набуття права власності на земельні ділянки сільгосппризначення або права користування ними; 6) примусове відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних Сил України чи територіальної оборони у «співпраці» з військовими адміністраціями; 7) захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на тимчасово окупованих територіях;

– обґрунтування доцільності законодавчого закріплення права органів досудового розслідування проводити моніторинг банківських рахунків (з унесенням змін і доповнень до ст. 269¹ КПК України);

– порядок призначення окремих видів судових експертиз для доказування обставин злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, з урахуванням спеціалізації, характеристик об'єктів дослідження, поставлених перед експертом питань;

– обґрунтування законності повноважень детективів щодо витребування речей, документів та інших відомостей як способу збирання доказів у формі письмової вимоги, складеної відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення, що дотримання стандарту доведення вини особи «поза розумним сумнівом», який прямо закріплений у КПК України є головним орієнтиром для встановлення меж доказування;

– класифікація приводів до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, залежно від джерела отримання інформації про обставини, що можуть свідчити про вчинення такого злочину;

– наукові положення щодо необхідності запровадження на постійній основі збирання (отримання) доказів за «спрощеною» процедурою, зокрема після закінчення воєнного стану та скасування відповідної законодавчої бази (з унесенням змін і доповнень ст. 93 КПК України);

– аргументування доцільності удосконалення процесуального порядку здійснення попереднього арешту, - для забезпечення можливого цивільного позову (з уточненням положень ч. 9 ст. 170 КПК України);

– наукові погляди стосовно віднесення ревізії і перевірок до інституту слідчих (розшукових) дій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції впроваджено й можуть бути використані у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до КПК України в частині забезпечення ефективності досудового розслідування (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 15 листопада 2024 року № 04-27/12-2024/254572);

– *правозастосовній сфері* – як рекомендації для вдосконалення процесуальної діяльності органів досудового розслідування (акт Головного

слідчого управління Національної поліції України від 12 листопада 2024 року № 155006-2024);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, проведення всіх видів занять з дисципліни «Кримінальний процес України» в частині реалізації процесуальних прав потерпілого на стадії досудового розслідування (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2024 року № 182-ОП).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено в методичних рекомендаціях «Протидія злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» у співавторстві з М.В. Бурак, О. С.Чеботар, О.О. Пархоменко та В.В. Бедриківським. Особистий внесок автора в цій праці становить 40 відсотків. Зокрема, у методичних рекомендаціях автором розглянуто особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. М.В. Бурак та В.В. Бедриківський – визначили напрями попередження та виявлення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання. О. С.Чеботар та О.О. Пархоменко розкрили кримінально-правову та криміналістичну характеристику досліджуваної категорії злочинів. Ідеї та розробки, що належать співавторам дисертанта, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри кримінального процесу та міжкафедральному семінарі, а також оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і засіданнях круглих столів, а саме: «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 8–9 груд. 2022 р.); «Modern problems of science, education and society» (Kyiv, 26-28.03.2023 р.); «Міжнародна та національна

безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.); «Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення» (м. Київ, 26 вересня 2023 р.); «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (Київ, 30 листоп. 2023 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (Київ, 7–8 груд. 2023 р.); «Modern research in science and education» (Чикаго, США, 2-4.05.2024

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, сім тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і круглих столів та одні методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (202 найменування на 26 сторінках) і сім додатків (на 47 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 295 сторінок, із них обсяг основного тексту – 204 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Стан наукових досліджень проблем доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Одним із ключових напрямків сучасної державної політики України є інтеграція в міжнародний економічний простір, що сприяє швидкому економічному та соціальному розвитку країни. Для досягнення цього результату необхідно створити сприятливі умови для ведення бізнесу та захисту його від незаконних посягань. Можливість захистити право власності та відстоювати свої інтереси у взаємодії з державою і конкурентами є ключовим фактором для кожного інвестора при виборі регіону для інвестування. Проте, зростаючі випадки протиправного заволодіння майном підприємств, установ і організацій заважають чесному бізнесу та партнерським відносинам [190].

Серед причин, що сприяють окресленому явищу, можна виділити недосконалість вітчизняного законодавства та високий рівень корупції. Незважаючи на зусилля держави у боротьбі з рейдерськими атаками, дана проблема все ще залишається актуальною. Між тим, кількість протиправних заволодінь майном суб'єктів господарювання визнається на найвищому рівні, зокрема, Президент України підписав Указ від 22 липня 2019 року № 542/2019 «Про заходи щодо протидії рейдерству», що свідчить про актуальність цієї проблеми для бізнесу [146].

Крім того, починаючи з 24 лютого 2022 року, з моменту введення воєнного стану в Україні виникли нові ризики, на які необхідно реагувати

належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Причому державна політика спрямована на реалізацію не лише економічних, а й правових реформ, метою яких є спрощення ведення бізнесу, залучення іноземних інвестицій, послаблення регуляторного тиску на підприємництво, запобігання рейдерським атакам і захист від них [90].

Водночас варта уваги проблема визначення поширення фактів протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації та, як наслідок, проблема оцінки ефективності боротьби із вказаним явищем з огляду на відсутність єдиної статистичної інформації щодо рейдерських атак.

Одним із заходів, спрямованих на розв'язання проблеми зі створення системи інструментів, які дадуть змогу ефективно виявляти та розслідувати факти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, притягувати до відповідальності осіб, причетних до вчинення таких діянь, є підготовка методичних матеріалів з цих питань для працівників органів кримінальної юстиції. Очевидним є те, що ключове місце серед них належатиме науково обґрунтованим рекомендаціям з доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Причому формування таких рекомендацій передусім потребує визначення стану розроблення цих питань з метою подальшого окреслення напрямів подальших наукових розвідок [197].

Розгляд сутності будь-якого юридичного явища необхідно розпочинати з ґрунтового аналізу доктринальних напрацювань, які тією чи іншою мірою стосуються досліджуваної проблеми.

Належну основу для розв'язання цієї проблеми становлять наукові дослідження М. Г. Арманова, В. С. Бахуринського, І. Г. Богатирьова, З. С. Варналія, О. П. Вашківа, Г. Л. Вознюка, П. Т. Геги, В. М. Глушкова, Б. М. Грека, Н. М. Грищенка, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. Г. Загороднього, Є. Д. Калмикової, О. Г. Кальмана, В. О. Коломійчук, О. Є. Користіна, В. В. Крутова, В. М. Куца, О. М. Лугового, Р. О. Мовчана, С. С. Молодецького,

О. М. Нестеренка, А. М. Орлеана, М. П. Погорецького, П. Я. Пригунова, В. А. Пустовіта, Л. М. Скорої, С. С. Титаренка, І. М. Федулової, Д. В. Фальшовника, С. С. Чернявського та інших учених.

Власне праці зазначених вище науковців щодо проблем протиправного заволодіння майна підприємств, установ, організацій заклали фундамент цього дослідження.

Зазначимо, що за формою викладення матеріалу, ступенем узагальнення та предметною галуззю проведених досліджень їх можна розділити на дисертації, монографії, цикли статей, присвячені причинам та умовам виникнення й розвитку явища рейдерства в Україні, формуванню рейдерства як негативного явища в нашій державі, аналізу ринку злиття та поглинання в Україні, опису потенційної загрози рейдерських захоплень підприємств, а також дослідженню окремих випадків таких захоплень, встановленню кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема про високий ступінь його суспільної небезпечності, про домінування позитивних наслідків кримінально-правової заборони над негативними наслідками криміналізації, кримінально-правовому аналізу відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, встановленню форм і методів протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, забороні щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації як кримінально-правового засобу протидії «рейдерству» тощо.

Проте наявна на сьогодні база знань щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації не стосується питань процесу доказування в кримінальних провадженнях про такі злочини. Саме окреслені дискусійні питання становлять предмет дослідження в цьому підрозділі.

Наприклад, актуальним нині залишається дослідження Л. М. Скорої «Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності» (2012). Авторка зазначає, що в той час, коли медіа надзвичайно часто повідомляли про рейдерство, упродовж 2002–2011 років органи

внутрішніх справ виявили лише 252 факти протидії законній господарській діяльності (ст. 206 КК України). Причому лише третину з таких кримінальних проваджень було направлено до суду, решту – зупинено або закрито. Дослідниця доходить слушного висновку про те, що під час оцінки поширення рейдерства не слід орієнтуватись на згадки про це явище в медійному просторі [64; 164]. Крім того, авторка запропонувала вилучити з тексту диспозиції ст. 206 КК України вказівки на ознаки «шкідливості» угоди, тобто формулювання «...виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю», а також формулювання «...укласти угоду чи не виконувати укладену угоду...» як таке, що дублює попереднє положення «обмежити господарську діяльність». Натомість А. О. Гринишин зазначає, що кращим варіантом буде зберегти наведене положення з метою уникнення надто абстрактного формулювання змісту статті, але варто враховувати підпорядкованість наведених вимог між собою. На думку автора, доцільно замінити формулювання «протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду» на «протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, зокрема укласти угоду, не виконувати укладену угоду» [30].

Варта уваги, на нашу думку, дисертація І. М. Федулової «Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019), у якій досліджено питання встановлення відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, що дало змогу отримати певні науково-теоретичні результати, що є значущими для науки й діяльності правозастосовних органів та можуть бути використані для вдосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства України. Крім того, І. М. Федулова доводить, що ст. 206-2 КК у чинній редакції не забезпечує належної кримінально-правової охорони господарської діяльності всіх суб'єктів, які можуть її здійснювати, через зазначення в ній узагальненого переліку виключно форм юридичних осіб,

господарська діяльність яких підлягає захисту, та невключення до нього такого суб'єкта господарювання, як фізична особа – підприємець, а також через відсутність законодавчого визначення кола осіб, протиправні діяння стосовно яких утворюватимуть склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 206-2 КК України; спростовано оприлюднену в юридичній літературі позицію про те, що зазначена стаття є дублюючою (спеціальною) нормою, яка встановлює відповідальність за ті самі дії, що передбачені в ст. 190 КК України «Шахрайство» [190].

Дослідниця аргументує таке спростування тим, що каране за ст. 206-2 КК України протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації не передбачає притаманну шахрайству обов'язкову участь потерпілого (як сторони відповідного правочину) у добровільній передачі майна винному. Звідси, на думку авторки, випливає, що об'єктивні сторони складів злочинів, передбачених ст. 206-2 та ст. 190 КК України, відрізняються за способом учинення цих посягань. Специфічність обману в складі досліджуваного злочину полягає у використанні під час учинення правочинів підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації [190]. Причому визнано, що в оману може бути введено не лише сторону правочину (потерпілого), а й іншу особу, уповноважену на прийняття рішення, що призводить до юридичної зміни права власності на майно (зокрема державного реєстратора).

Натомість, згідно з переконаннями О. О. Дудорова, повністю погодитись із наведеними міркуваннями складно, попри традиційне визнання особливостю шахрайства тієї обставини, що власник (володілець) майна або особа, якій воно ввірене чи під охороною якої перебуває, уявлення про істину та воля якого сфальсифіковані обманом чи зловживанням довірою, бере безпосередню участь у передачі майна (права на нього). Науковець також зазначає, що усталені міркування про специфічну роль потерпілого в передачі винному майна (права на нього) під час учинення шахрайства ґрунтуються на тому, що обману чи зловживання довірою поза спілкуванням між людьми бути не може [39]. Проте

до адресатів обману в цьому контексті належать не лише власники майна («прирівняні» до них особи), а й інші суб'єкти, уповноважені на вчинення юридично значущих дій стосовно чужого майна. Введення таких осіб в оману дає підстави констатувати опосередковане вчинення шахрайства. Стаття 190 КК України не вимагає, щоб особа, яку вводять в оману під час шахрайства, і той, кому внаслідок учинення цього злочину заподіюється майнова шкода, збігалися. У законодавчому визначенні шахрайства не йдеться про поведінку потерпілого («прирівняної» особи). Якщо в оману з метою заволодіння чужим майном вводиться, наприклад, суддя, нотаріус чи державний реєстратор, то і в цьому випадку є підстави говорити про наявність обману як інформаційного (інтелектуального) впливу однієї людини на свідомість і волю іншої. Зрештою таку доктринальну позицію відображено в судовій практиці у вигляді чіткої правової позиції: в одній зі справ різновидом обману як способу вчинення шахрайства Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України (постанова від 24 листопада 2016 року в справі № 5-250кс(15)16) визнала подання безпідставного (завідомо неправдивого) позову, констатувавши існування випадків опосередкованого вчинення шахрайства. Таким чином, винна в шахрайстві особа може заволодіти чужим майном (правом на майно) і без безпосередньої участі в цьому потерпілого [39].

Протиправне заволодіння майном юридичної особи або корпоративними правами її власника, яке стало результатом неправомірного внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських утворень або Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, якщо внесенню таких змін не передувало вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки, штампу, не утворює складу злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 206-2 КК України [91].

У контексті тематики нашого дослідження слід також урахувати положення дисертації Н. М. Грищенко «Кримінальна відповідальність за

протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019). Авторка обґрунтовує, що основним безпосереднім об'єктом протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є право власності; предмет цього злочину за своїми ознаками збігається з ознаками предмета злочинів проти власності; діяння, тобто «протиправне заволодіння», за ознаками збігається з такими діяннями злочинів проти власності, як «викрадення» та «заволодіння»; визначення моменту закінчення цього злочину збігається з визначенням моменту закінчення, зокрема, таких злочинів, як крадіжка, грабіж, шахрайство; основною відмінністю злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України, від злочинів проти власності корисливої спрямованості є спосіб його вчинення; запропоновано перенести досліджувану заборону в майже незмінному вигляді до розділу VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності», змінивши, щоправда, її назву на «Рейдерство» [31].

Водночас С. С. Титаренко в дисертації «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання» (2018) висунув абсолютно протилежну пропозицію, зокрема «позбутись» ст. 206-2 КК України як норми, що, на думку дослідника, через недоречну казуїстику (у вигляді штучного дублювання ознак шахрайства та використання підроблених документів) є виявом «надмірної криміналізації», яка до того ж не відображає господарсько-правову специфіку певної протиправної поведінки [181].

Слушною слід визнати позицію Є. О. Письменського, наведену у відгуку на кандидатську дисертацію Н. М. Грищенко. Зокрема, рецензентом критично оцінюється висловлювання цієї авторки про доцільність криміналізації діяння, передбаченого ст. 206-2 КК України (оскільки такий крок, мовляв, дав змогу виокремити кримінально-правові відносини у сфері протиправного заволодіння майном підприємств та установ, визначити конкретний перелік «рейдерських» діянь, що запобігає їхній кваліфікації за іншими нормами КК України) [181]. Адже наведеному твердженню не передувало формування системи аргументів щодо доцільності виокремлення самостійної нормативної підстави кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном

підприємства, установи, організації; слід було чітко визначити, чи обґрунтованим є рішення про доповнення КК України ст. 206-2. Зважаючи на місце розташування цієї статті в системі Особливої частини КК України, предметом передбаченого нею злочину здебільшого є майно суб'єктів господарювання; проте це може бути майно й інших юридичних осіб (причому не лише приватного права). Слід урахувати й те, що основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності, право господарського відання та право оперативного управління (ст. 133 Господарського кодексу України). Водночас господарська діяльність може здійснюватися на основі інших речових прав (зокрема право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій) або зобов'язальних прав (оренда, заклад, іпотека тощо). Невизнання предметом злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України, майна як об'єкта згаданих прав, вочевидь, означало б обмежувальне тлумачення КК України [181].

Не менш цікавою є робота О. М. Кониченка «Захист прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади» (2021). У дисертації запропоновано закріпити право суб'єктів господарювання здійснювати відео- та аудіофіксацію під час проведення заходів податкового контролю та обов'язок органів державного нагляду (контролю) здійснювати відео- й аудіофіксацію проведення контрольних заходів; доведено, що підґрунтям ефективного захисту прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади слугують юридичні гарантії як система взаємопов'язаних елементів, що складається з універсальних формально визначених, фундаментальних правил та зі спеціальних засобів і способів, які забезпечують захист, залежно від спрямованості поділяються на гарантії щодо: 1) дотримання загальних принципів господарювання; 2) забезпечення права власності та інших речових прав суб'єктів господарювання; 3) забезпечення податкових прав суб'єктів господарювання (прав і законних інтересів суб'єктів господарювання в податкових відносинах); 4) забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання у сфері економічної конкуренції тощо [66].

Слушними видаються результати дослідження В. С. Бахуринського. Зокрема, у дисертації «Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні» (2021) здійснено аналіз генези кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства, з'ясовано детермінанти соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства, а також схарактеризовано об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень у сфері вчинення рейдерства. Крім того, представлено характеристику суб'єктивних ознак рейдерства в кримінально-правових нормах України та визначено елементи суб'єктивної сторони рейдерства, виокремлено їх сутнісну специфіку. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на захоплення суб'єктів господарської діяльності й заміну їх власника, представлена умисною формою вини. Науковець зазначає, що суб'єктом злочину може бути будь-яка осудна фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та перешкоджає здійсненню або незаконно обмежує права власників цінних паперів або фальсифікує рішення загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства або рішення ради директорів (наглядової ради) господарського товариства, що призводить до незаконного заволодіння майном підприємства, власне підприємством або іншими майновими правами [7; 8].

Окремі питання кримінальної відповідальності за здійснення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації в контексті кримінально-правового дослідження висвітлено в інших наукових публікаціях (підручниках, посібниках, навчально-методичних виданнях, наукових статтях тощо).

Так, В. О. Коломійчук дослідив проблеми розвитку явища рейдерства в Україні та здійснив аналіз його динаміки, оскільки кількісна оцінка поширення цього явища передусім необхідна для визначення коефіцієнта корисної дії держави в контексті захисту суб'єктів господарювання та права власності. Автор відзначає, що в Україні немає комплексної та вичерпної статистики рейдерських атак чи виявів цього явища. Це, зокрема, пов'язано з відсутністю

законодавчого визначення поняття «рейдерство», що призводить до неоднозначного тлумачення цього поняття правозастосувачами. Дослідник констатує наявність поняття «рейдерство» в різноманітних нормативно-правових актах, зокрема в назві закону. Фрагментарно підрахунок кількості облікованих кримінальних правопорушень здійснюється Офісом Генерального прокурора та різними неурядовими організаціями. Причому кількість рейдерських атак не може прирівнюватись до кількості облікованих кримінальних проваджень за ст. 205-1, 206, 206-2 КК України, що пояснюється, зокрема, тим, що потерпілі від рейдерства не завжди звертаються до органів правопорядку, з огляду на неефективність відновлення своїх прав таким способом. Ця теза підтверджується також порівнянням кількості кримінальних проваджень і вироків, що набрали законної сили. Натомість часто під час здійснення рейдерства ефективним є судове й адміністративне оскарження з метою скасування реєстраційних дій. Тому автором зібрано та проаналізовано статистичну інформацію як Офісу Генерального прокурора, так і Державної судової адміністрації, Міністерства юстиції України, Ради бізнес-омбудсмена для оцінки динаміки рейдерства. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано висновок про те, що рейдерство досі поширене в Україні, попри негативну динаміку його розвитку, а тому пошук шляхів удосконалення протидії рейдерству залишається актуальним завданням [64].

П. Т. Гега та В. А. Пустовіт досліджували сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності (рейдерства), особливості й причини його вияву в Україні. Автори визначають шляхи протидії цьому негативному явищу [24].

С. С. Молодецький також здійснив спробу розкрити сутність рейдерства як об'єктивного негативного явища. Дослідник висвітлив основні ознаки та причини виникнення рейдерства в Україні, проаналізував методи рейдерського захоплення підприємств. Крім того, у його працях розглянуто основні способи, схеми захоплення підприємств і шляхи боротьби з рейдерством, зв'язок рейдерства із фінансовим шахрайством. За результатами дослідження вчений

дійшов висновку, що виникненню вказаного негативного явища передують низка об'єктивних причин та умов. Найпоширенішими з них є значна корумпованість органів влади, недосконалість законодавчої бази та висока рентабельність цього виду діяльності [99].

Водночас І. Г. Богатирьов стверджує, що під час дослідження передумов появи рейдерства в Україні передусім слід звертати увагу на історичні чинники, які передували вказаному явищу. Так, згідно з переконаннями автора, найбільш суттєвими передумовами рейдерства можна вважати:

- негативний вплив на сферу власності в Україні, який випливає з переходу країни від командно-адміністративного управління до системи ринкових відносин;

- відсутність чітко врегульованої чинним законодавством відповідальності за ведення незаконної діяльності деяких суб'єктів господарювання;

- поширення корупції в органах державної влади: окремі посадові особи почали використовувати владні повноваження з метою власного збагачення;

- значні зміни в суспільній формації створили вигідні умови для певних категорій громадян, які свідомо присвятили себе суспільно небезпечній діяльності, котра була для них оптимальною формою існування [12];

- постійне нехтування та ігнорування правових норм призвело до того, що правовий нігілізм у країні став нормою поведінки, а гроші – ледь не єдиним механізмом вирішення будь-яких питань;

- держава як інститут суспільства виявилася неспроможною забезпечити захист прав і свобод людини, а ст. 3 Конституції України (людина визначається вищою соціальною цінністю) фактично залишилася лише декларацією на папері;

- держава поклала на правоохоронні органи обов'язок розкривати й розслідувати суспільно небезпечні діяння, шукати злочинців, проводити профілактичні роботи, захищати права та законні інтереси громадян, їх свободи, але водночас позбавила їх реальної моральної і матеріальної

підтримки зі свого боку, почала проводити організаційні експерименти, котрі призвели до втрати правоохоронними органами найбільш кваліфікованих кадрів [12].

А. Орлеан та Р. Дурдієв стверджують, що проблема криміналізації рейдерства зумовлена складністю цього явища. По-перше, рейдерство може вчинятися кількома альтернативними або сукупністю різних дій (ухвалення неправосудного рішення суду, незаконні дії службової особи, підробка документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення правочину чи відмови від його вчинення, самоправство або застосування фізичного насильства). По-друге, у вчиненні таких дій можуть брати участь різні співучасники (замовник або особа, в інтересах якої вчиняються рейдерські дії; особа, яка безпосередньо організовує рейдерську схему, а також виконавці незаконних дій – складових рейдерської схеми тощо). Очевидно, що окремі випадки рейдерства можуть надзвичайно відрізнятись один від одного, з огляду на що складно поєднати всі різновиди рейдерства в одному складі злочину. Окреслена ситуація обумовлює існування двох різних шляхів удосконалення кримінального законодавства з метою протидії рейдерству [188].

З. С. Варналій зробив значний внесок у вивчення питань протидії рейдерству. У його дослідженні розкрито суть та основні чинники рейдерства, визначено масштаби і рівень цього явища в Україні, а також основні методи захоплення та поглинання підприємств. Окреслено головні негативні наслідки рейдерства та запропоновано основні шляхи його подолання. Особливу увагу приділено ефективному виконанню завдань державної політики у сфері протидії рейдерству, яка повинна сприяти реформуванню рейдерства в таку форму активності, що відповідає потребам національної економіки, та закласти основу для інноваційного розвитку [17; 18; 188].

С. С. Чернявський, О. Є. Користін та Я. В. Монастирський, аналізуючи роботи західних експертів, дійшли висновку, що рейдери виконують роль «санітарів бізнесу», сприяючи його економічному розвитку. Це твердження ґрунтується на тому, що рейдери усувають неефективний менеджмент з

управління бізнесом, запобігають зловживанням з боку великих акціонерів та реструктуризують підприємства, які працюють неефективно [196].

Дослідження, проведене групою науковців, зосередилося на класифікації видів рейдерства. Зокрема, вони виділяють такі категорії, як «біле», «чорне» та «сіре» захоплення підприємств. Наприклад, А. Г. Загородний та Г. Л. Вознюк розрізняють три типи рейдерів: «білі», «чорні» та гринмейлери.

– рейдер «білий» – це особа (юридична або фізична), яка, використовуючи недоліки в корпоративному законодавстві, намагається отримати контроль над певним підприємством. Її пропозиція, на відміну від небажаних пропозицій, є прийнятною для цього підприємства. Такі рейдери зазвичай застосовують стандартні методи маніпуляції акціями та частками підприємства, а також використовують суперечності між власниками бізнесу [188];

– «чорний» рейдер – це особа (юридична або фізична), яка намагається встановити контроль над певним підприємством, але є для нього небажаною. У арсеналі таких рейдерів є різноманітні протиправні методи (фальсифікація та незаконне вилучення документів підприємства, підкуп суддів, прокурорів і місцевих чиновників, а також силові захоплення підприємства) [188];

– гринмейл – це діяльність акціонера, який володіє невеликою часткою акцій і прагне отримати надприбуток через спекуляції або зловживання своїми правами акціонера. Проявляється у формі корпоративного шантажу, при якій особа (рейдер) купує невелику кількість акцій у міноритарних акціонерів (зазвичай блокуючий пакет) і намагається реалізувати свою політику управління підприємством або продає свій пакет акцій мажоритарним акціонерам за значно завищеною ціною [188; 192].

Досить конструктивним, на нашу думку, є дослідження О. П. Вашківя щодо аналізу дискусійних питань у частині інституціоналізації рейдерства в Україні, зокрема його виникнення, розвитку й поширення. Обґрунтовано позицію, згідно з якою рейдерство, як й інші інституційні пастки, базується на конкретному механізмі. Основу механізму формування рейдерства становлять

ефект координації, ефект удосконалення, ефект поєднання, культурна інерція та лобіювання. Кожен з ефектів виявляється в зниженні транзакційних витрат у рейдерстві, що спонукає до поширення цієї інституційної пастки [19].

Отже, наукові пошуки розв'язання проблем доказування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, здійснюються за різними напрямками. Водночас варто наголосити на очевидних прогалинах наукового знання стосовно окремих питань саме кримінального процесуального доказування.

1.2. Поняття та межі доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

У теорії доказування, попри наявність сучасних напрацювань у вітчизняній науці кримінального процесуального права, невирішеним залишається питання правової природи доказування як категорії, що посідає чільне місце в теорії кримінального процесу.

У розгляді окресленого питання в контексті предмета дослідження важливим аспектом є формулювання власного бачення поняття доказування та його меж у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Безперечно, це має відбуватися з урахуванням наукової позиції щодо визначення доказування, його значення й тлумачення його меж. Така доцільність зумовлена тим, що кримінальна процесуальна діяльність як вид соціальної діяльності є пізнавальною за своєю природою. У кримінальному провадженні слідчий, прокурор, суддя намагаються відтворити достовірну картину минулих подій, з'ясувати всі їх обставини та встановити факти з метою прийняття законного й обґрунтованого рішення. Ця мета досягається за допомогою доказування в кримінальному провадженні. Процес доказування

відбувається на всіх стадіях та етапах кримінального провадження. Найпоширеніші помилки, яких припускаються правоохоронці в кримінальному провадженні, пов'язані з порушеннями в збиранні й перевірці доказів, що тягнуть за собою або порушення прав і свобод людини, або ухвалення необґрунтованих рішень, або скасування цих рішень судами вищих інстанцій [61].

Науковий інтерес до теорії доказування підкріплюється тим, що на сьогодні серед науковців не існує єдиного погляду на цю діяльність, що робить дослідження цього питання актуальним. Доказування як самостійний інститут широко використовується в цивільному, адміністративному та кримінальному судочинстві.

Так, у кримінальному процесі доказування є фундаментальною науково-правовою категорією, що визначає його основний зміст, функціонування всіх його інститутів, організацію та діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також організацію та діяльність усіх установ, які забезпечують проведення такого провадження [61].

В. Г. Гончаренко визначає доказування як форму практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, яка полягає в збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних доказів [28].

На думку В. Т. Нора, доказування – це діяльність органів розслідування, прокурора та суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини в кримінальній справі [102].

Своєю чергою В. В. Вапнярчук зазначає, що сутність когнітивного підходу полягає в розумінні доказування як виду пізнавальної діяльності людини, яка, водночас, здійснюється за загальними закономірностями, притаманними процесу пізнання в усіх галузях науки та практики, хоча й має

багато особливостей. У межах когнітивного підходу до доказування правомірно розрізняти логічне (раціональне) та раціонально-емпіричне тлумачення пізнавальної доказової діяльності, залежно від переважання тих чи інших акцентів на конкретних етапах історичного розвитку [15; 16].

Слушною є позиція М. А. Погорецького, який розглядає процесуальне доказування як діяльність, спрямовану на отримання доказів та обґрунтування певних процесуальних рішень, виокремлюючи в цій діяльності такі етапи доказування: 1) отримання доказів (отримання певного доказу); 2) обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У разі розгляду доказування як процесу отримання доказу слід говорити про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи (стадії): а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел; б) перевірка, оцінка фактичних даних та їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення), надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу в кримінальному провадженні [115].

Досить цікавий погляд на розуміння сутності поняття доказування надає Ю. А. Комісарчук. Він вказує, що доказування – це визнання істини в кримінальному провадженні, тобто встановлення (в дійсності) події злочину, винуватості чи невинуватості особи й обставин, що впливають на міру та характер відповідальності. Водночас пізнання є складним процесом. Для встановлення певних фактів збираються та досліджуються докази, а на основі цих фактів встановлюються інші факти, таким чином з'ясовуються всі обставини справи [65].

А. І. Палюх визначає доказування як пізнавальну діяльність, що включає як пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові)), що здійснюються відповідно до положень КПК України, так і розумові операції з оцінки отриманої інформації слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом і виведення процесуальних рішень [113; 173].

Не менш змістовно питання поняття доказування досліджує Я. Ю. Конюшенко, на думку якої це – передбачена законом діяльність

уповноважених державою органів і посадових осіб (органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду), а також юридичних і фізичних осіб, які залучені до цього провадження чи беруть у ньому участь, зі збирання (встановлення, формування), всебічній перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень з наведенням аргументів для їх обґрунтування (мотивації), здійснювану з метою пізнання та встановлення об'єктивної істини в межах кримінально-процесуальних правовідносин, зумовлених такою діяльністю [61; 67].

Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський у своїх дослідженнях зазначають, що кримінальне процесуальне доказування охоплює не лише формування (збирання) та перевірку доказів, а й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, тобто є поєднанням практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу [32].

У цьому контексті Р. В. Малюга стверджує, що кримінальне процесуальне доказування – це нерозривна єдність пізнавально-практичної та логічної діяльності, що здійснюється в порядку, передбаченому КПК України, сторонами кримінального провадження й полягає в отриманні доказів (здобутті фактичних даних і відомостей про їх джерела, їх перевірку, оцінці й процесуальному закріпленні, визнанні їх певними видами доказів уповноваженим суб'єктом) та їх використанні для прийняття процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами (встановлення на їх підставі фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження, оперування доказами, обґрунтування доказами своєї правової позиції, прийняття процесуального рішення уповноваженим суб'єктом) [61; 94].

Так, під час виконання процесуальної дії слідчий у процесі пізнання та аналізу інформації, отриманої на підставі зібраних доказів, формує внутрішнє переконання та приймає рішення про повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення або про закриття кримінального провадження. У цьому випадку йдеться про оцінку доказів, тобто про те, чи є вони достатніми або недостатніми для прийняття відповідного процесуального

рішення, яке вказує на необхідність проведення додаткових дій зі збирання доказів або, навпаки, закриття кримінального провадження у зв'язку з вичерпанням можливостей отримати докази. Отже, передбачена кримінальним процесуальним законодавством форма доказової діяльності (збирання, перевірка й оцінка доказів) нерозривно пов'язана з інтелектуальною діяльністю, з пізнанням, на основі якого робляться логічні висновки щодо доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України.

З огляду на викладене, поняття «доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» слід визначити як процесуальну діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню в цьому кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання та дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, та встановлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Крім того, у теорії кримінального процесу сформовані певні погляди щодо аспектів доказування. Наприклад, інтелектуальний аспект — це розпізнавання та аналіз інформації і відбір відомостей, що мають значення для кримінального провадження, на підставі яких формуються висновки стосовно кола обставин, які підлягають доказуванню відповідно до вчиненого злочину. Цей аспект пов'язаний з розумовою діяльністю слідчого, детектива, прокурора, сторони захисту тощо.

Наступним є процесуальний аспект, сутність якого полягає в здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, спрямованих на збирання, перевірку й оцінку доказів під час досудового розслідування та судового розгляду. Тобто цей аспект доказування має матеріальне вираження у

вигляді, по-перше, процесуальної форми доказування, передбаченої КПК України, та, по-друге, протоколів слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій як зовнішньої сторони та джерела доказів у кримінальному провадженні [61].

Матеріальний аспект полягає в аналізі норми відповідної диспозиції статті особливої частини КК України, у якій встановлено зміст специфічних обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, якщо протиправним заволодінням спричинено інші тяжкі наслідки або якщо вони заподіяли значну шкоду, то під час його розслідування, крім доказування вини службової особи в учиненні протиправного заволодіння, також необхідно довести той факт, що злочин учинено, щоб протидіяти законній господарській діяльності [61].

Під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій, слідчий чи прокурор має довести наступне: 1) протиправне заволодіння майном вчинено діями, пов'язаними з підrobкою документів, печаток суб'єктів господарювання тощо); 2) протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у будь-якій формі, що заборонена законом (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або спричинення інших тяжких наслідків); 3) протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з використанням службового становища; 4) потерпілими від злочину є державні підприємства, а також окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи.

Категорія «межі доказування» в теорії та практиці кримінального процесуального права є фундаментальною. Водночас, попри важливість, у кримінальному процесуальному законодавстві немає її чіткого визначення. Тому поняття «межі доказування» розглянемо у двох аспектах: сутність терміна «межі доказування» та критерії визначення того, коли доказова спроможність досягла своїх меж.

У першому аспекті це поняття можна визначити як межі доказової діяльності. Вказана межа визначає конкретний обсяг інформації, який має бути

наданий суб'єктом доказування щодо обставин злочину, яке розслідується у кримінальному провадженні. Цей обсяг знань вважають достатнім для завершення доказування в кримінальному провадженні, або для прийняття конкретного процесуального рішення чи вчинення відповідної процесуальної дії. Ідеться не про межі того, що підлягає доказуванню, а про межі власне діяльності, яка становить суть процесу доказування [53].

На думку О. С. Старенького, межами доказування є обсяг доказів та їх процесуальних джерел, наявність яких забезпечить швидке, повне й неупереджене встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [174].

У контексті другого аспекту меж доказування, зокрема якщо ми говоримо про визначення моменту, коли досягаються межі доказової діяльності, то вчені наводять різні критерії та підходи. Наприклад, В. Гнатенко поняття «межі доказування» тлумачить як сукупність достатніх доказів, яка слугує засобом надійного пізнання предмета доказування. Це поняття визначає загальні змістові та структурні характеристики доказів у кримінальному провадженні. Наявність цих меж доказування дозволяє з достатньою вірогідністю вважати встановленими фактичні підстави для процесуального рішення [27].

Очевидно, що поняття «межі доказування» є суб'єктивним, адже його визначення залежить від визначеного предмета доказування та обставин, які підлягають доказуванню на конкретній стадії кримінального провадження. Однак адекватне розуміння суті меж доказування й моменту їх реалізації є важливим елементом щодо ефективності доказової діяльності учасників кримінального процесуального доказування.

Це виявляється, наприклад, у тому, що певної кількості доказів може бути достатньо для прийняття одного рішення (наприклад, повідомлення про підозру), але цієї кількості може бути недостатньо для прийняття іншого рішення (наприклад, обвинувального акта або обвинувального вироку). З огляду на зазначене, можна дійти висновку про те, що не існує загальноприйнятих кількісних показників, які могли б слугувати мірою для

визначення меж доказування. Такі тенденції зумовлюють потребу у виокремленні певних критеріїв для з'ясування моменту досягнення вказаних меж. Узагальнивши наукові позиції вчених із зазначеного питання, можна виокремити декілька критеріїв визначення меж доказування в кримінальному провадженні: 1) певна сукупність доказів, що є достатньою для висновку про з'ясування всіх обставин справи (кількісний критерій); 2) дослідження всіх можливих шляхів для отримання знань про вчинене кримінальне правопорушення; 3) рівень точності й достовірності отриманих знань про предмет доказування (якісний критерій); 4) внутрішнє переконання суб'єкта правозастосування щодо достатності доказів для прийняття певного рішення, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. Причому слід звернути увагу на те, що під час визначення меж доказування не варто керуватися лише одним з наданих критеріїв. Зазвичай межі доказування досягнутими є тоді, коли поєднують у собі кількісний, якісний та, безперечно, суб'єктивний показники [95].

Аналізуючи наведені вище критерії визначення меж доказування, можна стверджувати, що для національного кримінального провадження характерним є стандарт доведення винуватості особи поза розумним сумнівом, який закріплений у ст. 17 КПК України. У практиці Верховного Суду вказаний стандарт тлумачать як «таке доведення винуватості особи перед судом за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів, коли існує єдина версія, якою розумна та безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме винуватість особи в учиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення». Розширене визначення наводить у своїх рішеннях ЄСПЛ: «Розумний сумнів – це такий непереборний сумнів, який залишається в слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо винуватості обвинуваченого чи підсудного після всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи. Наявність розумного сумніву щодо обґрунтованості обвинувачення не дозволяє будь-якій неупередженій людині,

яка міркує з належним розумом і сумлінням, визнати обвинуваченого винним» [95; 123].

Отже, унаслідок доведення прокурором вини особи в учиненні кримінального правопорушення перед судом в останнього має виникнути внутрішнє переконання в тому, що особа є винуватою, і у цьому не має бути розумних сумнівів. Водночас таке переконання в судді може виникнути лише за умови виконання всіх вимог КПК України, вичерпання меж доказування та отримання доказів під час судового розгляду

Слід зазначити, що, попри високий ступінь абстрактності цього поняття та його широку дискусійність у наукових дослідженнях, межі доказування мають важливе значення на практиці. Науковці цілком слушно зауважують, що правильне розуміння сторонами меж доказування в кримінальному провадженні забезпечує з'ясування обставин, що належать до предмета доказування, у необхідному й достатньому обсязі, а отже, передумовою досягнення достовірних висновків у кримінальному провадженні є використання лише допустимих доказів і лише в необхідному обсязі.

При аналізі меж доказування важливо також врахувати питання їх «звуження» та «розширення», які є двома можливими випадками порушень. Наприклад, безпідставне «звуження» меж доказування відбувається, коли важливі обставини предмета доказування залишаються не встановленими або досліджуються частково. Це, в свою чергу, призводить до неповноти та односторонності розслідування. У практичній діяльності мають місце випадки, коли результатом подібного «звуження» є закриття кримінального провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи [77; 95].

Щодо «розширення» меж доказування, то вони проявляються шляхом необґрунтованого внесення до доказової бази інформації, яка не має жодного значення для розслідування. Внаслідок такого «розширення» порушуються строки розслідування, ускладнюється діяльність уповноважених суб'єктів, а також виникають безпідставні фізичні та матеріальні витрати [95].

У правозастосовчій діяльності дотримання вимог щодо меж доказування є критично важливим для ухвалення процесуальних рішень. Зокрема, це зумовлено тим, що ігнорування зазначених вимог може призвести до виправдувального вироку або закриття кримінального провадження у зв'язку із не встановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи [95].

Як приклад, у справі № 459/1711/16-к Верховний Суд прийшов до висновку про правомірність виправдання особи. Суд обґрунтував своє рішення тим, що «сторона обвинувачення не надала достатніх доказів, які б підтверджували її причетність до вчинення зазначених злочинів». Виходячи з цих обставин та основних засад кримінального провадження, таких як забезпечення доведеності вини та обов'язок обвинувачення довести провину обвинуваченого, Суд обґрунтовано визнав особу невинуватою у зазначених злочинах [124]. Ще одним прикладом є справа № 710/179/17, в якій Верховний Суд, через не встановлення достатніх доказів для доведення вини особи та невідповідність стандарту доведення «поза розумним сумнівом», визнав закриття кримінального провадження правомірним. Суд обґрунтував свою позицію тим, що «докази, на яких ґрунтувався обвинувальний вирок щодо засудженої особи, як окремо, так і в сукупності, не містили жодних даних, які б безсумнівно підтверджували її винуватість у вчиненні умисного вбивства». [95; 125].

Отже, формулюючи попередні висновки, слушною слід визнати позицію науковців, згідно з якою межі доказування в кримінальному судочинстві покликані визначити обсяг конкретних доказів, необхідних для встановлення предмета доказування. Вони тісно пов'язані з достатністю доказів, оскільки відображають їх загальні кількісні характеристики в конкретному провадженні та визначають достатність для прийняття того чи іншого процесуального рішення [95].

Таким чином, поняття меж доказування в кримінальному провадженні є багатограним і важливим з точки зору досягнення справедливості судового розгляду. Ураховуючи необхідність наближення національного кримінального

судочинства до європейських стандартів судочинства, подальші дослідження цього та пов'язаних з ним явищ у кримінальному процесі є важливими.

1.3. Суб'єкти доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

У ст. 2 КПК України задекларовано одне з першочергових завдань кримінального провадження, яке полягає в захисті особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, що цілком відповідає положенням ст. 3 Конституції України.

Досудове розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є складною пізнавальною діяльністю уповноважених суб'єктів зі збирання належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів про «факти й обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню», з урахуванням специфіки механізму вчинення окреслених злочинів. Ефективність такого досудового розслідування залежить від багатьох чинників: якісної організації та планування; постійної взаємодії між підрозділами й органами правоохоронних, судово-експертних, контролюючих та інших органів; належного матеріально-технічного забезпечення; використання криміналістичних рекомендацій стосовно виявлення та розслідування злочинів у сфері господарської діяльності; суворого дотримання вимог кримінального процесуального законодавства тощо. Причому важлива роль відводиться правильному визначенню кола суб'єктів, уповноважених здійснювати доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [158].

Вагомий внесок у розвиток правового регулювання окремих інститутів, пов'язаних зі здійсненням доказування в кримінальних провадженнях, зробили такі вчені-процесуалісти, як Ю. П. Аленін, В. Д. Арсеньєв, І. В. Гловлюк, В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Г. Ф. Горський, Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, Ю. А. Комісарчук, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Ю. К. Орлов, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, О. В. Рибалка, Д. Б. Сергєєва, Н. П. Сиза, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін.

Поза увагою наукової спільноти залишилися питання щодо визначення кола суб'єктів, уповноважених на розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виокремлення засобів збирання доказів у такій категорії злочинів тощо. Попри важливість наявних наукових розвідок, деякі аспекти доказування в окреслених кримінальних провадженнях залишаються дискусійними, що підтверджує актуальність розгляду задекларованого питання.

Зміст терміна «доказування» законодавчо закріплений у ч. 2 ст. 91 КПК України та «полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження». Однак у теорії кримінального процесу на сторінках наукових праць тривають дискусії стосовно основних ознак і визначення поняття «доказування в кримінальному провадженні». Безперечно, така ситуація негативно впливає на імплементацію теоретичних засад здійснення доказування в кримінальному провадженні. Унаслідок цього суб'єкти доказування припускаються помилок, які можуть мати невинуватні наслідки, наприклад, визнання доказів недопустимими та неможливість встановлення всього обсягу обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню в кримінальному провадженні [77].

Нам імпонує позиція О. С. Старенького з приводу того, що правильне визначення поняття доказування в кримінальному провадженні має не лише теоретичне, а й практичне значення, що виявляється в трактуванні фундаментальних категорій теорії доказування (мети, суб'єктів, предмета, меж,

засобів кримінального процесуального доказування тощо) та забезпеченні ефективності здійснення уповноваженими суб'єктами завдань кримінального провадження [174].

Проаналізувавши низку трактувань поняття «доказування», М. П. Погорецький констатує, що вони стосуються загального та вузького розуміння вказаної категорії [119].

Причому в першому випадку, формулюючи таке визначення: «доказування в кримінальному процесі – складна об'єктивно-суб'єктивна гносеологічна, практична, правова й логічна діяльність, що складається з взаємозалежних і взаємовпливових етапів», науковець виокремлює загальні риси доказування, що визначають його природу. Щодо вузького значення, то вчений пропонує таке тлумачення: «Доказування – це нерозривний цілісний процес, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні фактичним даним та їх джерелам значення доказу в кримінальному провадженні) та їх використанні для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження» [118; 156]. У такий спосіб деталізуються етапи доказування та його значення в кримінальному провадженні.

Щодо інших дефініцій поняття «доказування», то В. Г. Гончаренко проводить взаємозв'язок між доказуванням і пізнанням, аргументуючи це тим, що кримінальна процесуальна діяльність спрямована на досягнення завдань кримінального судочинства, які можуть бути реально й обґрунтовано виконані лише шляхом виявлення в навколишньому світі інформації, що може стосуватися відносин і фактів їх вивчення, переробки й аналізу одержаної інформації та зрештою досягнення істини, тобто шляхом пізнання певного фрагмента дійсності. Водночас науковець не ототожнює доказування та пізнання, а розглядає їх у тісному взаємозв'язку. Наприклад, він зазначає, що пізнання у сфері кримінального судочинства становить процес досягнення

знання про стани, прояви, обставини та причиново-наслідкові зв'язки конкретної події минулого, яка викликала необхідність правового регулювання, уповноваженими законом та іншими особами за допомогою будь-яких не протиправних засобів і методів без обмеження в часі. Результати судового пізнання у вигляді одержаних знань (інформації) можуть бути орієнтиром у процесуальному доказуванні, а певна їх частина, одержана під час досудового розслідування та судового розгляду з дотриманням встановлених законом процедур, може стати змістовим наповненням джерел процесуальних доказів [156; 28].

Варта уваги й думка Ю. А. Комісарчук, яка зазначає, що процес доказування – це формування доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення максимально повно й точно, відповідно до дійсності, події злочину, винуватості особи в його вчиненні та всіх обставин, що визначають ступінь відповідальності цієї особи за вчинене, або впевнитись у протилежному, тобто в тому, що насправді кримінального правопорушення не було вчинено, особа невинувата [35].

Водночас Ю. А. Комісарчук стверджує, що пізнання обставин кримінального правопорушення, на відміну від пізнання в інших сферах людської діяльності, відбувається за специфічною формою доказування, яка складається зі збирання, перевірки й оцінки доказів і полягає в розумовій та практичній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду стосовно встановлення винуватості обвинуваченого й обґрунтування його вини. Отже, дослідниця обґрунтовує зв'язок доказування з пізнавальною діяльністю, але не ототожнює їх. Авторка наголошує на тому, що доказування здійснюється за допомогою методів пізнання, але з властивими специфічними рисами, які й вирізняють його з-поміж інших видів пізнавальної діяльності. Інакше кажучи, однією з основних особливостей здійснення пізнання під час доказування в кримінальному провадженні є дотримання законодавчо закріпленої кримінальної процесуальної форми такої діяльності [35; 156].

Слід наголосити, що доказування здійснюється суто в межах кримінального провадження. Відповідно всі процесуальні дії здійснюються лише після початку кримінального провадження, тобто з моменту внесення до ЄРДР відомостей про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення. Лише в такому разі слідчий, прокурор наділяються повноваженнями на проведення різних процесуальних дій, які є засобами доказування та завдяки яким буде прийнято рішення про наділення особи статусом підозрюваного. Натомість усі відомості, що отримані до відкриття кримінального провадження, не можуть і не будуть вважатися доказами. Вони мають орієнтовний характер і можуть ураховуватися суб'єктами доказування в межах здійснення досудового розслідування та судового провадження виключно під час визначення напрямів розслідування, висунення слідчих версій і вирішення організаційних, а не процесуальних питань [107].

Особливості доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, зумовлені специфікою окресленої категорії кримінальних правопорушень. Тобто протиправне заволодіння майном підприємства, установи – це складний, нерідко обумовлений віктимною поведінкою потерпілих вид злочинних діянь, що становить технології злочинної діяльності, які в сукупності поєднують декілька різних за кримінально-правовою кваліфікацією протиправних діянь, але спільних відносно злочинного задуму, доказування яких потребує ретельно продуманого плану розслідування, збору доказової бази. Часто протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, поєднується зі службовими злочинами, а частина злочинів вчиняється з використанням особами свого службового становища. Безперечно, наведені обставини прямо впливають як на весь процес доказування в кримінальних провадженнях про названі злочини, так і на систему суб'єктів, уповноважених здійснювати таке доказування [158].

Суб'єкти доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи,

організації, необхідно систематизувати за певними критеріями, враховуючи як кримінально-процесуальні, так і криміналістичні особливості цієї категорії кримінальних правопорушень, а також діяльність, пов'язану з їх виявленням, досудовим розслідуванням і судовим провадженням. Зокрема, критеріями для систематизації суб'єктів доказування в зазначених кримінальних провадженнях можуть бути: варто систематизувати за певними критеріями з урахуванням як кримінальних процесуальних, так і криміналістичних особливостей указаної категорії кримінальних правопорушень і діяльності з їх виявлення, досудового розслідування та судового провадження. Зокрема, критеріями систематизації суб'єктів доказування в окреслених кримінальних провадженнях можуть слугувати:

- стадії кримінального провадження;
- підслідність досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- безпосередність здійснення доказування [157, с. 124].

Так, у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України законодавець наводить тлумачення кримінального провадження як досудового розслідування та судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. З огляду на зазначене, основними складовими системи кримінального провадження є досудове розслідування та судове провадження. Натомість у теорії кримінального процесу пропонують більш розгорнуту систему кримінального процесу, виокремлюючи в її структурі досудове розслідування; підготовче провадження; судовий розгляд; апеляційне провадження; виконання вироку, постанови та ухвали суду; касаційне провадження; провадження за нововиявленими або виключними обставинами [5; 156, 157, с. 124].

Отже, залежно від стадії кримінального провадження вважаємо за доцільне виокремити такі суб'єкти доказування:

– суб'єкти доказування під час провадження досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації,

– суб'єкти доказування під час здійснення судового провадження щодо розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [157, с. 124].

Зазначимо, що остання група суб'єктів може уточнюватися з огляду на вид судового провадження (у суді першої інстанції, яке включає підготовче судово провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами) [83; 157].

Важливим критерієм систематизації суб'єктів доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є підслідність вказаного діяння. Передусім ідеться про те, що досудове розслідування здійснюється у формі досудового слідства. Це означає, що суб'єктами доказування в названих кримінальних провадженнях є:

– підрозділи детективів НАБУ, що здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366², 366³, 368, 368⁵, 369, 369², 410 КК України, якщо наявна принаймні одна з таких умов:

1) кримінальне правопорушення вчинено:

– Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення

України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником і заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Директором Бюро економічної безпеки України, його заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

– державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»;

– депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

– суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [77];

– прокурорами органів прокуратури, зазначеними в п. 1-4, 5-11 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»;

– особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової служби III рангу і вище;

– військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

– керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 368, 369, 369² Кримінального кодексу України, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення, а також предмет кримінального правопорушення або розмір завданої шкоди в кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 191, 206², 209, 210, 211, 364, 410 КК України, у дві тисячі та більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час учинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків) [77; 83].

– детективи органів БЕБ, реалізуючи завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, згідно з пп. 1–3 ч. 3 ст. 216 КПК України здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері економіки, передбачених ст. 199, 200, 203², 204, 205¹, 206, 212, 212¹, 218¹, 219, 220¹, 220², 222, 222¹, 223¹, 224, 229, 231, 232, 232¹, 232², 233 КК України. Крім того, детективи органів БЕБ є суб'єктами доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, передбачених ст. 206², 210, 211 КК України, у разі якщо їх досудове розслідування не віднесено до підслідності ДБР чи НАБУ. Також детективи органів БЕБ здійснюють досудове розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, у разі, якщо під час

розслідування кримінальних правопорушень, зазначених у пп. 1–3 ч. 3 ст. 216 КПК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені ст. 192, 358, 366, 369 КК України, вчинені особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування, такі правопорушення можуть розслідуватися детективами органів БЕБ, у разі якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не належить до підслідності ДБР чи НАБУ [77; 83].

- слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 1 і п. 2 ч. 4 ст. 216 КПК України) [77].

1) вчинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим ВРУ з прав людини, Директором НАБУ, Директором БЕБ України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою НБУ, його першим заступником та заступником, Головою НАЗК, його заступником, РНБО України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови ВРУ, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних

правопорушень віднесено до підслідності НАБУ згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України [77];

2) вчинених службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами САП, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК України [77].

Виникають і певні дискусійні питання щодо безпосередності здійснення доказування. У юридичній літературі науковці підкреслюють, що до сфери процесуального доказування залучено широкий спектр осіб та уповноважених законом органів. Проте їх статус не є однаковим, оскільки вони виконують різні функції та мають різні повноваження. Тому важливим є питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування і на кого покладається цей обов'язок [11; 93].

До прикладу, деякі автори виділяють лише одну групу суб'єктів доказування, до якої входять органи дізнання, слідчий, прокурор і суд, за участю інших учасників кримінальних процесуальних відносин. Інші науковці підтримують теорію, згідно з якою суб'єктами доказування є: а) службові особи правоохоронних органів, які зобов'язані формулювати версії, збирати, перевіряти, оцінювати та використовувати докази. До них належать слідчий, керівник органу досудового розслідування, оперативні та інші підрозділи правоохоронних органів, прокурор – відповідно до їхньої компетенції; б) зацікавлені особи – учасники кримінального провадження, які мають право брати участь у процесі доказування. Сюди входять підозрюваний, обвинувачений, захисник, їх законні представники, потерпілий та інші суб'єкти, які мають інтерес у результатах розгляду кримінальної справи [11; 179].

Більшість авторів розрізняють дві категорії суб'єктів. Вони вважають, що до першої категорії входять державні органи та посадові особи, які зобов'язані

проводити доказування. Друга категорія охоплює осіб, які мають право брати участь у процесі доказування [11; 33; 93].

Водночас вітчизняні науковці слушно зауважують, що в КПК України 1960 року питання поняття та класифікації учасників кримінального процесу, кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, зокрема й суб'єктів доказування, не були чітко визначені [11].

З прийняттям нового КПК України введені такі терміни, як «сторони кримінального провадження», «учасники кримінального провадження» та «учасники судового провадження».

Так, п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачено, що сторонами кримінального провадження з боку обвинувачення є: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [11; 77].

Відповідно до п. 25 ч. 1 цієї статті, учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець,

перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник [11; 76; 77].

Також у п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України встановлено, що учасники судового провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження [11; 83].

Серед науковців триває дискусія щодо того, чи слід відносити слідчого суддю та суд до суб'єктів доказування. У сучасних умовах принцип змагальності в кримінальному процесі набуває нового значення, що робить це питання надзвичайно актуальним. Варто зазначити, що кримінальний процес в Україні є змішаним за своєю природою, поєднуючи елементи змагального та розшукового процесів. Вплив різних форм процесу на різних стадіях суттєво варіюється. Тому під час досудового провадження та в судових інстанціях принцип змагальності має зовсім інший характер. У статті 129 Конституції України закріплено, що судочинство здійснюється на основі змагальності та рівноправності сторін [11].

Основні положення засади змагальності задекларовано в ст. 22 КПК України, а саме: «Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань і скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, визначених кримінальним процесуальним законодавством. У процесі кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть

виконуватися одним і тим же органом чи посадовою особою. Суд, дотримуючись об'єктивності та неупередженості, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав [11].

Отже, зміст засади змагальності полягає в тому, що в судовому засіданні процесуальний спір ведуть між собою дві сторони – обвинувачення та захист, а суд має зробити офіційні висновки щодо вагомості й об'єктивності поданих доказів і законності їх отримання. Ці висновки мають слугувати підґрунтям судового рішення, прийнятого по суті справи.

Поділяємо позицію науковців, які вважають, що під час здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях слідчий суддя та суд реалізують свою участь у процесі доказування шляхом безпосереднього дослідження доказів у судовому засіданні. Наявність у їхніх діях такого елементу доказування, як оцінка доказів, на підставі якої і приймають будь-яке рішення в справі, дає підстави зараховувати їх до суб'єктів доказування [11; 32; 33].

Видається, що слідчого суддю та суд не можна відносити до однієї групи з державними органами й посадовими особами, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування. Суд є самостійним суб'єктом доказування, адже його повноваження в цій сфері абсолютно відрізняються від повноважень інших суб'єктів доказування. Крім того, у межах нашого дослідження виокремлено суб'єктів доказування залежно від стадії кримінального провадження, одним з яких є суб'єкт доказування під час здійснення судового провадження щодо розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання [11].

Тому вважаємо за доцільне класифікувати суб'єктів щодо безпосередності здійснення доказування в такий спосіб: 1) уповноважені органи й особи, на яких законом покладено обов'язок доказування; 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування; 3) слідчий суддя та суд; 4) правоохоронні органи іноземних держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [77; 83].

Висновки до розділу 1

Дослідження загальних питань доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, дають змогу дійти таких висновків.

1. У кримінальному процесі більшість наукових праць присвячені загальному дослідженню доказування в кримінальному провадженні. Наявна на сьогодні база знань у сфері протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації не торкається питань процесу доказування в кримінальних провадженнях про такі злочини. На рівні дисертаційних робіт окремі питання доказування в кримінальному провадженні були предметом дослідження таких науковців: О. В. Пчеліна «Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування» (2010); А. В. Шевчишен «Проблеми доказування стороною обвинувачення в досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2019); Г. Р. Крет «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи» (2020); А. Ю. Репчонок «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки» (2023). У кримінальному праві питання кримінальної відповідальності за здійснення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації вивчали: Л. М. Скора «Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності» (2012); С. С. Титаренко «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання» (2018); І. М. Федулова «Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019); Н. М. Грищенко «Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019); В. С. Бахуринський «Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні» (2021 р.) та ін.

Окремі питання доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, розглядали в інших наукових працях (монографіях, підручниках, посібниках, навчально-методичних виданнях, наукових статтях тощо).

2. Злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, – це комплекс заздалегідь продуманих і підготовлених дій, що вчинені із застосуванням значних фінансових ресурсів, інтелекту, корупційних зв'язків тощо та які вирізняються високим рівнем суспільної небезпеки, адже вони посягають на звичний порядок здійснення господарської діяльності, яка в структурі української економіки посідає одне з найголовніших місць. Війна та запровадження правового режиму воєнного стану негативно позначилися на особливостях провадження бізнесу, з огляду на що правоохоронні органи мають визнати пріоритетним завданням протидію цьому негативному явищу. Реалізація такого завдання зумовлює потребу в удосконаленні процесу доказування в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів.

3. Встановлено, що суб'єкти кримінального процесу мають різний статус, оскільки виконують різні функції та наділені різними повноваженнями. Тому важливо з'ясувати, хто з учасників процесу є суб'єктом доказування і на кого покладається цей обов'язок. У кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, установ та організацій, суб'єкти доказування визначаються за такими критеріями: стадія кримінального провадження, підслідність зазначених злочинів та безпосередність здійснення доказування [11].

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Російська збройна агресія проти України, повномасштабна фаза якої розпочалася 24 лютого 2022 року, – це не єдина проблема, з якою постійно стикаються суб'єкти господарювання в Україні. Приватні підприємці, фермери та інші суб'єкти господарського права доволі часто стикаються з проблемами протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Тобто проблеми рейдерства (реєстраційного, підприємницького, земельного, фермерського тощо) є досить поширеними в господарській діяльності вітчизняних підприємств, установ, організацій. Вчинки, які підпадають під дію положень чинного кримінального законодавства, вирізняються високим рівнем суспільної небезпеки, оскільки вони не лише підривають добробут громадян, а й опосередковано знижують обороноздатність держави. Крім того, вказані злочини продовжують корпоратизуватися, легалізуватися та інкорпороватися в інститути державної влади. На цьому тлі в останні роки «рейдерські» програми з протиправного захоплення економічно привабливих підприємств активно використовуються як українськими, так й іноземними комерційними структурами, які представляють інтереси транснаціональних корпорацій.

Тому одним із шляхів боротьби з рейдерськими захопленнями є своєчасне їх виявлення та досудове розслідування. Зокрема, аналіз статистичних даних щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. 206² КК України спонукає до думки, що їхня питома вага дещо зменшилась у період дії

в Україні правового режиму воєнного стану. 2023 року загалом було виявлено та зареєстровано кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, – 56, а 2022 року – 15. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, почала зростати 2021 року та становила 70, 2020-го – 90, а 2019-го збільшилася до 130 [47].

Наведені вище статистичні дані свідчать про потребу в розгляді приводів і підстав, а також порядку внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації до ЄРДР. Водночас чітка правова регламентація процесуальної діяльності на початкових стадіях досудового провадження необхідна для забезпечення законності й ефективності подальшого розслідування та судового розгляду.

Проблеми початку досудового розслідування, а також протидії незаконному заволодінню суб'єктами господарювання, зокрема в аспектах кримінально-правової кваліфікації, кримінологічної характеристики та профілактики, висвітлювали у своїх працях: Ю. І. Азаров, Ю. П. Алєнін, В. В. Бабенко, О. М. Бандурка, Т. М. Барабаш, А. І. Берлач, О. В. Горбачов, М. І. Гошовський, Г. М. Гапотченко, О. П. Герасимчук, Г. О. Душейко, В. А. Журавель, О. В. Калиновський, М. В. Капустіна, В. В. Коваленко, О. Є. Користін, О. М. Литвак, С. І. Ніколаюк, Т. І. Савчук, М. П. Стрельбицький, О. В. Стовба, А. В. Столітній, О. Ю. Татаров, І. В. Чурікова та інші.

Однак у працях зазначених науковців переважно досліджено питання, пов'язані з регламентацією досудового розслідування, а підстави, приводи та особливості процесуального порядку внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до ЄРДР, досліджені недостатньо. Теоретико-методологічного аналізу також потребує правозастосовна діяльність у цій сфері. Крім того, моніторинг матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що на початку досудового розслідування цієї категорії злочинів у діяльності слідчих виникає

низка проблем, які негативно впливають на ефективність і результативність процесу розслідування, законність та обґрунтованість прийнятих слідчими рішень, що зрештою призводить до протиправного порушення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, характеризуються специфікою початку їх досудового розслідування. Це зумовлено специфікою предмета безпосереднього злочинного посягання, способом його вчинення та латентністю злочину, що спричинено, серед іншого, різноманітними способами приховування рейдерства. Початок досудового розслідування цих злочинів передбачає встановлення обставин, що можуть вказувати на його вчинення. Такі обставини повинні підтверджувати наявність елементів складу злочину, зокрема об'єкта й об'єктивної сторони [62]. Обставини, що можуть свідчити про вчинення діяння, належать до приводів для початку досудового розслідування.

Слід зауважити, що початку досудового розслідування кримінального провадження, зокрема протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, передую встановлення підстав для внесення відомостей до ЄРДР, і ці підстави включаються до приводів. Тобто на етапі отримання заяви чи повідомлення про злочин або самостійного виявлення ознак злочину слідчий, детектив, дізнавач, прокурор під час прийняття процесуального рішення про внесення отриманих відомостей до ЄРДР спочатку визначає приводи та підстави для відкриття кримінального провадження. Після цього відбувається процедура внесення відомостей до ЄРДР. Варто також ураховувати, що, зважаючи на правову обізнаність громадян, зміст заяв і повідомлень не завжди містить ознаки конкретних діянь. Досліджувані нами види злочинів мають свої специфічні ознаки, лише за наявності яких слідчий, детектив, прокурор зможе впевнитися, що дійсно вчинено злочин, пов'язаний із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [131].

Причому обставини, які містяться в приводах і підставах для внесення відомостей до ЄРДР, визначають початковий та наступні етапи збирання,

перевірки й оцінки доказів у слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) діях.

Слушним слід визнати твердження, згідно з яким на початковій стадії процесу доказування вся інформація, яка знаходиться у фокусі розслідування та має значення для вирішення питання про винуватість підозрюваного, є не достовірною, а скоріше ймовірною. Власне в процесі розслідування ці ймовірні знання мають бути трансформовані в достовірні. Таким чином, законодавець використовує термін «обставини, що можуть свідчити» для того, щоб вказати на те, що коли уповноважена особа отримує повідомлення (приводи) з будь-якого джерела про вчинення правопорушення, вона оцінює наявність ознак можливого правопорушення, що містяться в приводах, і це є підставою для внесення відомостей до ЄРДР. Інакше кажучи, за результатами цієї оцінки приймається рішення про внесення відомостей до ЄРДР або про відмову у внесенні відомостей до ЄРДР [173].

Відкриття кримінального провадження є першою початковою стадією кримінального процесу й уповноважений орган визначає приводи та підстави, необхідні для прийняття рішення про його відкриття. Водночас уповноважений орган ретельно перевіряє дані для прийняття рішення. Причому на стадії відкриття кримінального провадження перед слідчим, детективом, прокурором стоїть одне завдання: визначити підстави для прийняття рішення. Тобто вони повинні з'ясувати, чи містить діяння ознаки злочину та чи є обставини, що перешкоджають початку кримінального провадження відповідно до закону. Це завдання виконується, зокрема, шляхом фіксації первинної інформації про злочин, що готується або вчинений у зв'язку зі здійсненням протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оперативної перевірки отриманої інформації та встановлення наявності або відсутності всіх передумов, необхідних для відкриття кримінального провадження [98].

Безперечно, інформація про злочин може бути отримана лише з джерел, які також є законними підставами для початку кримінального провадження.

Тому першим кроком є внесення відомостей до ЄРДР та встановлення підстав для початку досудового розслідування.

Попри те, що в чинному КПК України не закріплено чітких підстав і приводів для внесення відомостей до ЄРДР, які, наприклад, були задекларовані в КПК України 1960 року, аналіз положень ч. 1 ст. 214 чинного Кодексу та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення дає змогу стверджувати, що приводами є: заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення ознак злочину слідчим, детективом, прокурором [77; 85].

Більш розширений перелік джерел інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події передбачений у пункті 3 розділу I Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Зокрема, ідеться про: заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень); самостійно виявлені слідчим (дізнавачем) або іншою посадовою особою органу (підрозділу) поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні тощо [143].

Відповідно до довідника 1 додатка 7 до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення до переліку інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, належать: 1) усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; 2) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; 3) матеріали правоохоронних, судових та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи

підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; 5) повідомлення в медіа; 6) самостійне виявлення слідчим / дізнавачем (уповноваженою особою іншого підрозділу) кримінального правопорушення, зокрема під час досудового розслідування; 7) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення тощо [235].

Що стосується наукового підходу до визначення приводу для внесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР, то він формується в основному з урахуванням кримінального процесуального врегулювання цього питання. А. В. Столітній, наприклад, виокремлює такі групи підстав для внесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР: 1) заява (громадян заявив про вчинений злочин; з'явлення із зізнанням); 2) повідомлення (підприємств установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості; представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину; повідомлення, опубліковані в пресі); 3) самостійне виявлення слідчим, прокурором з джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (інше досудове самостійне виявлення прокурором, прокурором з джерела ситуації, яка може свідчити про вчинення кримінальних правопорушень (через медіа, матеріали оперативних підрозділів, виконавчих служб, контролюючих органів тощо) [156; 178].

Позиція В. Г. Дрозд фактично є аналогічною, адже дослідниця виокремлює такі приводи для відкриття кримінального провадження: 1) заяви про вчинені кримінальні правопорушення; 2) повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення; 3) самостійне виявлення слідчим з джерел обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінальних правопорушень, зокрема досудове розслідування; 4) самостійне виявлення прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема за результатами перевірки в порядку нагляду, у тому

числі під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів;
5) самотійно виявлені факти вчинення або підготовки вчинення кримінальних правопорушень посадовими особами правоохоронних органів і контролюючих державних органів [38].

Досить змістовно розкриває приводи для початку досудового розслідування М. А. Погорецький. Зокрема, науковець аргументує, що приводом для початку досудового розслідування є передбачений кримінальним процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим суб'єктам кримінального провадження, чи вольовий акт уповноваженого суб'єкта, спрямований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, у результаті якого уповноважений суб'єкт кримінального провадження отримує відомості про обставини, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, що є підставами для формування в нього внутрішнього переконання для внесення таких відомостей до ЄРДР та про необхідність початку досудового розслідування [116].

Таким чином, вчені, керуючись положеннями ст. 214 КПК України, деталізують приводи для початку досудового розслідування залежно від джерела надходження, форми та способу подання, а також суб'єкта їх отримання й розгляду.

Здійснивши аналіз положень нормативно-правових актів, що регулюють порядок отримання, реєстрації та розгляду інформації про вчинені кримінальні правопорушення, а також наукових позицій, пропонуємо виокремити такі приводи внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації до ЄРДР [85]:

1) усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (зокрема спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів;

2) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а саме:

а) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб;

б) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України;

в) повідомлення в медіа;

3) матеріали правоохоронних, судових і контролюючих державних органів про виявлення фактів учинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень;

4) самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення, зокрема під час досудового розслідування;

5) самостійне виявлення прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінальне правопорушення, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів [110].

У контексті дослідження підстав для внесення відомостей до ЄРДР цікавою є думка О. В. Ткача. Зокрема, науковець наголошує, що є причина, достатній привід, що виправдовує що-небудь; яку можна вважати передумовою, необхідною для існування яких-небудь явищ та яка може ці явища пояснити; є достатні дані, що вказують на ознаки злочину чи кримінального проступку, тобто передбачене кримінальним законом; виявлення ознак кримінального правопорушення та ознаки складу такого правопорушення, які є обставинами, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням ч. 5 ст. 214 КПК України, підставою для початку досудового розслідування є виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела (безпосереднє виявлення під час службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором або судом ознак злочину, повідомлення, опубліковані в пресі, або які набули розголосу за допомогою інших медіа) та попередня правова

кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Тобто підставою для початку досудового розслідування є виявлення з будь-якого джерела обставин про вчинене кримінальне правопорушення уповноваженою особою [173; 182].

Більш вдалим, на нашу думку, є твердження Ю. П. Аленіна, який зазначає, що підставою для початку досудового розслідування є наявність достатніх даних, що вказують на ознаки діяння, передбаченого кримінальним законодавством України [3].

З огляду на наукові праці щодо підстав процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР, можна виокремити найбільш типові підстави для внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації до ЄРДР, а саме:

– відкриття слідчим, детективом, дізнавачем, прокурором кримінального провадження за результатами розгляду заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення кримінального правопорушення слідчим, детективом, дізнавачем або прокурором з будь-якого джерела. Отримавши заяву потерпілого (або його представника) або після самостійного виявлення факту вчинення кримінального правопорушення, слідчий, детектив, дізнавач, прокурор зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування;

– відкриття слідчим, детективом, дізнавачем, прокурором кримінального провадження за результатами надходження матеріалів від органів державного фінансового контролю, податкових і митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ і НАБУ, зокрема: Фонду державного майна України, Державної аудиторської служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Офісу протидії рейдерству тощо. Вихідна інформація зібрана внаслідок проведення гласних перевірок

заходів може міститись у матеріалах: документальної перевірки (податкової, банківської, ревізійної, у порядку митного контролю тощо), під час якої виявлено ознаки кримінального правопорушення; внутрішнього службового розслідування чи документальної ревізії (перевірки), проведених суб'єктом господарювання (фінансовою установою, державним органом чи громадською організацією); судового розгляду позовів у порядку господарського судочинства, оприлюднених у пресі або інших офіційних джерелах [110]. Так, слідчому для реєстрації вказаного злочину варто ретельно вивчати отримані відомості й матеріали та співпрацювати з правоохоронними органами, які провадять діяльність у сфері протидії кримінальним правопорушенням і запобігання загрозам економічній безпеці держави, та суб'єктами господарювання, оскільки для виявлення та реєстрації відомостей про вказані злочини варто застосовувати засоби й методи економічного аналізу, якими володіють підрозділи протидії злочинам у сфері економіки;

– відкриття слідчим, детективом, дізнавачем, прокурором кримінального провадження на підставі матеріалів ОРД. Відомості про кримінальне правопорушення в цих випадках вносяться до ЄРДР за матеріалами, зібраними працівниками оперативних служб (БЕБ, НАБУ, СБУ, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі: повідомлень суб'єктів господарювання (фінансових установ) про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про ці факти; результатів планових і позапланових оперативно-розшукових заходів під час оперативного обслуговування об'єктів фінансової системи;

– відкриття слідчим, детективом, дізнавачем, прокурором кримінального провадження за ознаками злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виявлених під час розслідування іншого злочину. Практика діяльності правоохоронних органів засвідчує, що ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерськими захопленнями, можуть бути виявлені під час розслідування службових

кримінальних правопорушень (ст. 364, 365 КК України). Зазначене може бути результатом здійснення документальних перевірок, слідчо-оперативних заходів, що визначає специфіку конкретної ситуації та впливає на обсяг і послідовність подальших дій [85];

– відкриття прокурором кримінального провадження за ознаками злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виявлених за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів. Зокрема, діяльність прокурора щодо збирання, перевірки доказів та надання їм належної оцінки має важливе значення, оскільки процесуальне керівництво є самостійним напрямом діяльності прокурора в кримінальному провадженні, спрямованим на забезпечення швидкого, повного, неупередженого та всебічного досудового розслідування. З огляду на те, що саме прокурор вирішує питання про наявність достатніх доказів для повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, звертається з клопотаннями й обвинувальними актами до суду, а також здійснює інші процесуальні дії, він має широкі повноваження щодо збирання доказів у кримінальному провадженні. Наглядова діяльність прокурора щодо збирання доказів включає забезпечення законності збирання доказів слідчими, дізнавачами, детективами й оперативними підрозділами. Така діяльність передбачає погодження клопотань слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (таких як тимчасовий доступ до речей і документів, арешт тощо), погодження клопотань слідчого судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також розгляд способів отримання доказів, перевірку таких доказів з огляду на їх допустимість, належність, достовірність і достатність, проведення перевірок належного зберігання речових доказів тощо [35].

Насамкінець окреслимо процедурні питання внесення відомостей до ЄРДР. Нормами КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядку його формування та ведення встановлено загальні вимоги до порядку внесення відомостей до ЄРДР, зокрема прийняття та

оформлення заяв, повідомлень та їх реєстрації шляхом внесення відомостей до ЄРДР.

Внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до ЄРДР є не правом, а обов'язком прокурорів, слідчих, детективів, які забезпечують реалізацію принципу публічності в кримінальному провадженні. Зокрема, у ст. 25 КПК України задекларовано, що прокурор, слідчий (детектив) зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [77; 156].

Крім того, цей принцип об'єктивується в положеннях ч. 1 ст. 214 КПК України, відповідно до якої «слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 год після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 год з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР» [76; 77].

Згідно з переконаннями А. Ф. Волобуєва, імперативні норми ст. 214 КПК України зобов'язують розпочати досудове розслідування негайно після реєстрації заяви та повідомлення про злочин. Це положення, імовірно, відкрило «шлюзи» для значної кількості заяв про нібито кримінальні правопорушення з вимогою захисту порушених прав за допомогою кримінально-правових засобів. Унаслідок цього органи досудового розслідування швидко стали переповненими, а кожен слідчий займався сотнями (іноді понад 1000) справ. Слідчі органи фактично перетворилися на центри реєстрації та зберігання

кримінальних проваджень. За таких умов неможливо було говорити про реалістичні й ефективні розслідування, які часто перетворювалися на імітацію. Як потім з'ясувалося, значна кількість таких заяв і повідомлень стосувалася не кримінальних діянь, а зовсім інших правопорушень (адміністративних, цивільних, господарських), причому іноді робилися завідомо неправдиві повідомлення про нібито кримінальні правопорушення [22]. У випадку ж відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, з введенням в Україні правового режиму воєнного стану законодавець допускає можливість розпочати досудове розслідування не шляхом внесення відомостей до ЄРДР, а шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування (п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

З огляду на зазначене, прокурори та слідчі зобов'язані розпочинати досудове розслідування під час виявлення ознак протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Однак результати попередніх досліджень дають змогу стверджувати, що в кримінальних провадженнях про вказані злочини суб'єктами доказування є не лише слідчі, а й детективи НАБУ та БЕБ відповідно до їхньої підслідності. Тому закономірно, що обов'язок розпочати досудове розслідування також покладається на детектива. У зв'язку з цим, до КПК України доцільно внести такі зміни: у ст. 25 словосполучення «прокурор, слідчий» замінити на «прокурор, слідчий, детектив, дізнавач»; у ч. 1 ст. 214 – «слідчий, дізнавач, прокурор» замінити на «слідчий, детектив, дізнавач, прокурор»; у п. 1 ч. 1 ст. 615 – «дізнавач, слідчий, прокурор» замінити на «дізнавач, слідчий, детектив, прокурор». З урахуванням цього, детектив як суб'єкт доказування ми врахували в приводах і підставах для початку досудового розслідування.

У сфері кримінального процесуального законодавства законодавець не включив положення, які регулюють порядок прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також необхідні відомості й обставини, які підлягають встановленню. Проте, досліджуючи підзаконні акти, ми все ж можемо спостерігати певні критерії щодо форми та змісту заяв і повідомлень

про вчинені кримінальні правопорушення. Крім того, є обов'язкові для виконання інструкції щодо процесуальних обов'язків слідчого, детектива та прокурора під час відкриття досудового розслідування [131].

Більш детально процедура отримання та реєстрації відомостей про вчинення кримінальних правопорушень, зокрема злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, регламентована на підзаконному нормативно-правовому рівні. Тобто йдеться про організаційні, а не кримінальні процесуальні аспекти реагування правоохоронних органів на інформацію про вчинені кримінальні правопорушення.

Так, в органах та підрозділах Національної поліції порядок ведення єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» регулюється наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8 лютого 2019 року № 100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» [143]; у НАБУ – наказом НАБУ від 29 грудня 2020 року № 141 «Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України “Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України”, заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях» [139]; у БЕБ – наказом БЕБ від 23 березня 2022 року № 58 «Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності БЕБ України» [138].

Відповідно до Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, усні

або письмові заяви (повідомлення) можуть бути подані особисто або телефоном до органу (підрозділу) поліції за екстреним номером поліції «102», який реєструється в ІТС ПНП та якому автоматично присвоюється порядковий номер в Єдиному реєстрі. У разі самостійного виявлення працівником поліції з будь-якого джерела ситуації, що може свідчити про вчинення злочину, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 год, доповісти про це керівнику органу (підрозділу).

Інформація повинна бути повідомлена керівнику організації (підрозділу). Інформація про виявлене правопорушення реєструється в ІТС ПНП та не пізніше 24 год з моменту реєстрації невідкладно передається до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР або до міжрегіонального територіального органу (підрозділу) поліції для прийняття відповідного рішення та направлення цієї інформації до органу (підрозділу) поліції нижчого рівня для внесення відомостей до ЄРДР та його територіальних (відокремлених) підрозділів, з метою направлення цієї інформації до органу (підрозділу) поліції в регіоні, де сталася подія, для прийняття відповідного рішення та внесення відомостей до ЄРДР [156; 85].

Щодо порядку отримання та розгляду заяв і повідомлень про вчинені про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації НАБУ, то він визначений у Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, депутатських запитів, звернень та вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях. Відповідно до положень указанного нормативно-правового акта, НАБУ запровадило стандартизований процес реєстрації, документування та розгляду заяв і повідомлень щодо кримінальних правопорушень, які підпадають під його юрисдикцію, а також необґрунтованих активів. Ця процедура передбачена законом. Заявою чи повідомленням про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи вважаються усні чи письмові заяви та повідомлення, у яких викладено

обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення або набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, необґрунтованих активів. Заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи можна подати до Національного бюро різними способами, наприклад, особисто в приймальні, телефоном, поштою, використовуючи спеціальну скриньку для письмових заяв, скарг і пропозицій, факсом чи іншими способами зв'язку [139].

Усні заяви й повідомлення про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, підслідні НАБУ, або необґрунтовані активи, отримані за допомогою засобів телефонного зв'язку, фіксуються в спеціальній картці (додаток 2 або 3 відповідно) та підлягають опрацюванню та розгляду в порядку, встановленому законодавством і цією Інструкцією.

Водночас анонімні заяви й повідомлення про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, розглядаються НАБУ лише в разі, якщо викладена в них інформація стосується конкретної особи, містить фактичні (об'єктивні) дані та може бути перевірена. У разі звернення громадян на особистому прийомі з усною заявою про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, про це складається протокол прийняття заяви про кримінальне правопорушення [139].

Підрозділ загального діловодства приймає заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи або необґрунтоване майно, що надходять поштою разом з іншою кореспонденцією, через загальну поштову скриньку або факсимільним зв'язком. Потім їх передають для реєстрації до підрозділів по роботі зі зверненнями. Заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, що надійшли від заявників на спеціальну телефонну лінію, а також подані заявниками на особистому прийомі, приймаються працівниками підрозділів по роботі зі зверненнями. Усні заяви й повідомлення

про кримінальні правопорушення, підслідні Національному бюро, або необґрунтовані активи, отримані за допомогою засобів телефонного зв'язку, фіксуються у спеціальній картці (додаток 2 або 3 відповідно) та підлягають опрацюванню і розгляду у порядку, встановленому чинним законодавством та цією Інструкцією. Під час прийняття заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення засобами телефонного зв'язку заявнику або потерпілому під час реалізації голосового меню роз'яснюються положення статті 383 КК України. Усна заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення або необґрунтовані активи, зроблена під час проведення слідчої (розшукової) дії, заноситься до протоколу слідчої (розшукової) дії з дотриманням пункту 9 розділу 3 цієї Інструкції [139].

Також питання отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення законодавчо врегульовані в положеннях ст. 19 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», згідно з якою в НАБУ для отримання заяв і повідомлень, зокрема анонімних, про кримінальні правопорушення, зокрема злочини у сфері економіки, створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний вебсайт Національного бюро в мережі Інтернет та засобами електронного зв'язку [148].

За такої умови зазначається, що «анонімні заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи розглядаються Національним бюро за умови, що відповідна інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані та може бути перевірена». Водночас у цих законодавчих нормативно-правових актах зазначено, що отримані НАБУ заяви й повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення розглядають у порядку, визначеному КПК України.

Приймати заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, у БЕБ можуть діловоди структурного підрозділу БЕБ, що здійснює досудове слідство та дізнання, – відповідальні особи за реєстрацію заяв про

кримінальні правопорушення у СЕД, що надходять до БЕБ через спеціальну скриньку для кореспонденції, поштою або іншими видами зв'язку; керівники (заступники керівників), старші детективи, детективи підрозділів детективів БЕБ під час особистого звернення заявника.

Якщо заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення подається заявником в усній формі, детектив складає протокол прийняття заяви/повідомлення про кримінальне правопорушення, який невідкладно передають до діловода структурного підрозділу БЕБ, що здійснює досудове слідство й дізнання. У разі самотійного виявлення детективом, службовою (посадовою) особою іншого підрозділу БЕБ обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, складається повідомлення (рапорт) про виявлене кримінальне правопорушення. Повідомлення (рапорт) про виявлене кримінальне правопорушення реєструється діловодом структурного підрозділу БЕБ, що здійснює досудове слідство й дізнання, та невідкладно передається для розгляду керівнику відповідного підрозділу детективів, згідно з функціональними обов'язками. До повідомлення (рапорту) про виявлене кримінальне правопорушення можуть бути додані матеріали, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, які формуються в справу. Заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення, що надійшли до БЕБ з використанням засобів поштового та електронного зв'язку, через спеціальну скриньку для кореспонденції, державну установу «Урядовий контактний центр», на особистому прийомі, реєструються діловодом структурного підрозділу БЕБ, що здійснює досудове слідство й дізнання, та невідкладно передаються для розгляду керівнику відповідного підрозділу детективів, згідно із функціональними обов'язками [148].

Із викладеного вище випливає, що органи (підрозділи) НП, НАБУ та БЕБ отримують відомості про вчинені злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації із зареєстрованих усних чи письмових заяв / повідомлень, які подано особисто, за допомогою телефонного (зокрема спеціальних телефонних ліній), поштового,

факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів. Крім того, працівники вказаних правоохоронних органів можуть самостійно з будь-якого джерела отримати інформацію про вчинення злочину у сфері господарської діяльності, про що складаються відповідні рапорти (службові (доповідні) записки) тощо [85].

Водночас, з огляду на проаналізований нами матеріал кримінальних проваджень, можна стверджувати, що інформація, яку отримують правоохоронці на початковому етапі, часто є настільки специфічною та обмеженою, що підстав для відкриття кримінального провадження практично немає. Однак відомо, що провадження може бути розпочато лише за наявності достатніх даних, що вказують на ознаки складу злочину, а достатність доказів оцінюється в кожному конкретному випадку за внутрішнім переконанням слідчого. Можливі випадки, коли слідчий або прокурор вносить відомості до ЄРДР про вчинення правопорушення, пов'язаного з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації (у тому числі під впливом громадськості), навіть якщо немає достатніх підстав, які б вказували на безпосередню підготовку або вчинення цього правопорушення. Також до ЄРДР можуть бути внесені відомості про вчинення вказаних злочинів, навіть якщо конфіденційна інформація співробітників, інформація із загальнодоступних інтернет-ресурсів або анонімні повідомлення не описують належним чином обставини вчинення рейдерських захоплень. Тому до ЄРДР вносяться відомості, які не містять ознак злочину. Однак такі заходи вживаються процесуальними засобами (наприклад, ревізії, судово-бухгалтерські, судово-економічні експертизи) для перевірки та встановлення обставин учинення злочину [85].

2.2. Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Основним завданням під час розслідування кожного злочину є встановлення та дослідження всіх обставин провадження, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення в кримінальному провадженні. Крім того, положення ст. 9 КПК України зобов'язує «прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно й неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження, виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надавати їм належну правову оцінку та забезпечувати прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» [77]. Комплекс таких обставин визначає предмет доказування в кримінальному провадженні, який може варіюватися залежно від ознак конкретного протиправного діяння.

Обставини, що підлягають доказуванню, посідають ключове місце в досудовому розслідуванні злочинів, зокрема пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Однак, розглядаючи досліджувані злочини, слід зазначити, що цей їх вид є одним з найскладніших кримінальних проваджень. Це пояснює той факт, що практичні працівники стикаються з низкою проблем під час доказування обставин, які підлягають встановленню та доказуванню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації:

- нечітке визначення особливостей предмета доказування (9 %);
- складнощі у виявленні документів, які підтверджують вчинення злочинів і вказують на причетність певних осіб до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (наприклад, документи

можуть бути приховані або знищені зацікавленими особами, які вчиняють злочини) (24 %);

– високий рівень приховування злочинів шляхом маскування іншими (наприклад, банкрутство або доведення до нього, що може виступати і як окремий факт учинення злочину і як приховування вчинення злочину) (30 %);

– відсутність необхідної законодавчої бази, що надала можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину (23 %);

– протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються перешкоджати кримінальному провадженню (14 %);

Отже, у зв'язку з особливою актуальністю цієї категорії злочинів і винятковою складністю розслідування, необхідними є нові наукові розробки, спрямовані на розв'язання нагальної проблеми встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Водночас слід зауважити, що без встановлення обставин, які підлягають доказуванню, неможливо забезпечити основні завдання кримінального провадження, поставлені перед практичними працівниками.

Різні аспекти кримінального процесуального доказування завжди цікавили науковців і працівників правоохоронних органів, оскільки ця проблема є важливою на законодавчому, науковому та практичному контекстах. Науковою основою вивчення окресленої проблематики слугували праці низки українських учених, зокрема О. В. Баганця, Т. М. Барабаш, Р. І. Благуті, О. О. Бондаренко, І. В. Гловюка, Л. В. Омельчука, М. П. Погорецького, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, Є. В. Федоренко, О. О. Юхно та інших, які зробили значний внесок у розроблення правових аспектів, пов'язаних із доказуванням злочинів.

Не залишили поза увагою предмет доказування в кримінальному провадженні економічних злочинів й такі науковці: Д. В. Вітер, В. В. Кікінчук,

Н. С. Моргун, Г. В. Муляр, О. В. Пчеліна, В. В. Романюк, Ю. В. Терещенко, О. С. Ховпун, П. В. Цимбал, Т. О. Часова, С. С. Чернявський та ін.

Проте несистематизованими залишилися обставини, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Досліджуючи поняття обставин, що підлягають доказуванню, варто зазначити, що доктрина кримінального процесуального права не надає однозначної відповіді щодо суті цієї правової категорії. Більшість науковців послуговуються категорією «предмет доказування», визначаючи її як сукупність обставин, що підлягають доказуванню. Натомість ст. 91 КПК України містить перелік обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. З огляду на викладене, вважаємо за доцільне висвітлення окресленого питання розпочати зі з'ясування окремих наукових підходів до визначення поняття та структури предмета доказування в кримінальному провадженні.

Так, С. М. Стахівський, розглядав предмет доказування як передбачену законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі з метою її правильного розв'язання [175].

Водночас О. Тригуб та А. Долгополов переконані, що предмет доказування в кримінальних справах становить фактичний склад злочину, який дає змогу виконувати завдання кримінального судочинства щодо тих правопорушень, стосовно яких здійснювались дізнання, досудове слідство й судовий розгляд [156].

Натомість С. О. Сорока зазначає, що загальне коло кримінально-правових і кримінально значущих обставин, що підлягають встановленню в кожному кримінальному провадженні, визначається межами складу злочину, щодо якого розслідується та розглядається кримінальне провадження [171; 173].

Зазначене переконує, що кожна категорія кримінального правопорушення визначає коло обставин, що підлягають встановленню. Це підтверджується і під час досудових розслідувань злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням

майном підприємства, установи, організації. Однак варто наголосити, що конкретні обставини, які підлягають доказуванню в окреслених злочинах, ґрунтуються на законодавчо встановлених обставинах, які підлягають доказуванню.

Т. М. Барабаш вважає, що поняття «предмет доказування» в науковій літературі використовується лише як номінативна одиниця мови, і тому є абстрактною категорією, як ідеальна теоретична текстова конструкція, що спрямовує та орієнтує діяльність особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді у відповідних напрямках дослідження перелічених у КПК України обставин, розслідуваного злочину та збирання доказів, структурує кримінально-процесуальну значущість інформації в кримінальній справі. Водночас, на думку вченої, це поняття слід трактувати як загальне вираження об'єкта пізнання, здійснюваного в кримінальному судочинстві шляхом збирання та перевірки доказів, тобто як специфічну інформаційну систему, навколо якої центральне місце посідає поняття складу злочину та його окремих елементів [6; 156].

Стосовно цієї позиції зазначимо, що, дійсно, в кримінальному процесуальному законодавстві термін «предмет доказування» не вживається. Це суто теоретична категорія, якою позначаються визначені в КПК України обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Наприклад, Л. В. Омельчук та Є. В. Федоренко зауважують, що «зазвичай предмет доказування співвідноситься з усією сукупністю ситуації, що підлягає доказуванню» [106]. Однак це жодним чином не є абстрагуванням вказаної категорії. Навпаки, предмет доказування є чітко визначеним. Причому предмет доказування представлений не лише обставинами, що характеризують кримінально-правові ознаки кримінального правопорушення, а й факторами, що мотивують прийняття процесуального рішення.

У цьому контексті слушною є думка О. В. Пчеліної про те, що обставини, які підлягають доказуванню, є міждисциплінарною категорією. Це пов'язано з тим, що вона одночасно вивчається в різних науках, таких як кримінальне процесуальне право та криміналістика. Зокрема, у кримінальному

процесуальному праві цю категорію називають предметом доказування або обставинами, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. У криміналістиці наявні такі поняття, як «предмет розслідування», «обставини, що підлягають встановленню» або «обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень» [153; 156].

З огляду на викладене, можна стверджувати, що предмет доказування є одним з найважливіших понять, оскільки окреслює обставини, які підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення [104]. Інакше кажучи, предмет доказування охоплює питання про сукупність явищ зовнішнього світу, пізнання яких необхідне для досягнення завдань кримінального судочинства. Правильне визначення предмета доказування має вирішальне значення для забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [73; 77].

Ураховуючи наявну теоретичну базу, не будемо зупинятися на детермінації цього поняття, а більш детально розглянемо обставини, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Так, ч. 1 ст. 91 КПК України, у якій безпосередньо визначені обставини, що підлягають доказуванню, 2013 року було доповнено новими пунктами. Перші зміни стосувалися включення до переліку обставин таких, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи

винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Наступне доповнення стосувалося включення обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Таке доповнення було спрямоване на реалізацію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Видається, що це було правильним і важливим рішенням, оскільки визнання юридичної особи суб'єктом злочину посилює боротьбу зі злочинністю, зокрема з економічною [68].

Отже, звертаючись до аналізу імперативної норми ст. 91 КПК України, доказуванню в кримінальному провадженні підлягають:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або

призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [77; 84].

На переконання В. І. Фаринника, наведений перелік обставин має узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінальних проваджень, а отже, з точки зору теорії доказів, є загальним предметом доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні відбувається з урахуванням диспозитивних приписів статей КК України, які кваліфікують діяння, що підлягають доказуванню. Деякі науковці визначають такий предмет доказування як «спеціальний» [189].

З огляду на окреслені теорії, обставини, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, на нашу думку, доцільно об'єднати в такі групи:

1. *Обставини, що безпосередньо стосуються події злочину (час, місце, спосіб, сліди злочину та предмет протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом учинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації).*

Під час встановлення обставин, що підлягають доказуванню, важливе значення має потреба в з'ясуванні події злочину в кожному кримінальному провадженні, зокрема його вирішальних елементів, а саме часу, місця, способу та інших обставин, за яких було вчинено злочин. Саме від якості процесуальної

діяльності слідчого, детектива, прокурора, слідчого судді чи суду, повноти збирання та оцінки доказів і процесуальних джерел інформації, що підтверджують або спростовують ці обставини, залежить прийняття правильного рішення щодо подальшого розвитку кримінального провадження.

Подію злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, визначають його обов'язкові елементи, що передбачені п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, та кримінально-протиправні діяння, закріплені ст. 206² КК України.

Під час доказування передусім має бути встановлено обставини, що стосуються вчинення правопорушення (злочину або кримінального правопорушення). З цієї точки зору, передумовою для встановлення факту вчинення злочину є наявність двох випадків: самостійне виявлення злочину, пов'язаного із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, або отримання відповідної усної/письмової заяви чи повідомлення про злочин. Однак наявність правопорушення не означає, що злочин доведено, а винного покарано. Доведення факту правопорушення призводить до дій, спрямованих на доведення інших обставин правопорушення. Причому першочерговим завданням доказування є встановлення ознак конкретного правопорушення, зокрема способу його вчинення. Виявлення цих ознак дає можливість визначити перелік слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які можуть слугувати джерелом доказів протиправних дій осіб, причетних до вчинення правопорушення.

Наступною обставиною, яка належить до події вчинення злочину, пов'язаного з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, та яка має вирішальне значення з кримінальної процесуальної точки зору, є час учинення злочину. Ідеться про випадки, коли злочин фактично був у момент його вчинення, але з часом така подія припинила своє існування, а отже, суспільна небезпека від правопорушення вже не існує.

Щодо криміналістичної позиції, то встановлення часу вчинення злочину є обов'язковим, оскільки це входить у перелік обставин, що підлягають

доказуванню. Кримінально-правове значення часу полягає в можливості з'ясувати період учинення злочину (наприклад, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, було вчинене в якусь одну конкретну дату чи відбувалося впродовж тривалого проміжку часу). В окремих випадках встановлення часу є потрібним для кваліфікації вчиненого та доведення умислу підозрюваного (наприклад, якщо шахрай вчиняв дії, спрямовані на заволодіння коштами в складі майна суб'єктів господарювання, або цінними паперами суб'єктів господарювання, неодноразово, у різні дні та години тощо) [58].

Під час розгляду події злочину варто звернути увагу на місце вчинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодіння майном підприємства, установи, організації. Власне місце їх учинення має особливе значення, адже є джерелом певних слідів, що відображають механізм злочинної дії, взаємини злочинця та жертви. Водночас під час розслідування протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання місце злочину та місце події не завжди становлять єдиний комплекс. Місце кримінального правопорушення одне – це місце вчинення рейдерської атаки, а місць події, пов'язаних із ними, може бути декілька: місце виготовлення підроблених документів або рішення суду державним реєстратором, місце фізичного захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень, місце перепродажі захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу тощо [58].

Місце вчинення злочину обирають з урахуванням можливості реалізації обраного способу протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, предмета посягання, особи жертви. Деякі спроби рейдерства можуть реалізовуватись у кількох місцях, не пов'язаних між собою. Наприклад, це може бути територіальне поширення якого-небудь виду рейдерства. Тобто злочинці можуть створювати «спеціальні фірми», у яких здійснюється укладання договори купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення.

Важливим джерелом інформації про обставини вчинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є спосіб учинення злочину. Слід зазначити, що способом учинення злочину, передбаченого ст. 206² КК України, є вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації. Таким діям завжди передуює підробка або викрадення документів суб'єктів господарювання.

Коли йдеться про підроблення, викрадення та використанням підроблених документів, печаток, штампів, то не має значення, визнається викрадення вказаних предметів, які відіграють роль засобу вчинення цього злочину, кримінально (ст. 185, 190, 191 КК України) або адміністративно (ст. 51 КУпАП) караним [69].

Залежно від способу вчинення злочину, пов'язаного з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, який має кваліфікуюче значення для оцінки дій і подальшої відповідальності підозрюваного, обвинуваченого (наприклад, за способом учинення, предметом кримінального правопорушення, іншими об'єктивними, а також суб'єктивними ознаками), можна дати кримінально-процесуальну оцінку його діям, а також повною мірою визначитись із видом запобіжних заходів після повідомлення такій особі про підозру. Спосіб учинення наведеного злочину не лише є визначальним щодо кримінально-правової класифікації злочинних дій, від його встановлення залежить вибір тих чи інших слідчих і процесуальних дій для доказування злочину [173].

Отже, спосіб учинення злочину повною мірою розкриває механізм учинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, на що вказують дані досудового розслідування таких злочинів. У зв'язку з цим лише після встановлення подій злочину, пов'язаного з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, та встановлення способу його вчинення можна зрозуміти, в чому полягає суть учиненого злочину.

Способи вчинення злочину як елемент події злочинів певного виду (групи) закономірно пов'язані з іншими обставинами, які підлягають доказуванню. Структура способу вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації зазвичай охоплює: способи підготування до злочинного діяння, способи його вчинення, способи приховування (маскування) [23].

Результати проведеного нами дослідження дозволяють виокремити такі способи вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації:

– *реєстраційне рейдерство* – встановлення юридичного контролю над підприємством шляхом заволодіння корпоративними правами або нерухомим майном, що часто відбувається за допомогою підроблених документів і шляхом несанкціонованого доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Однією з найпоширеніших рейдерських схем є заволодіння майном шляхом внесення змін до державних реєстрів на підставі поданих державному реєстратору підроблених рішень органів управління юридичної особи, договорів про відчуження, рішень суду тощо. У межах цієї схеми рейдери подають реєстратору протокол зборів учасників товариства (чи інші документи, відповідно до яких права переходять до третьої особи), а реєстратор своєю чергою здійснює відповідну реєстраційну дію та передає корпоративні права такій особі. Після цього компанія позбавляється податкового кредиту, відшкодовує ПДВ іншим юридичним особам, перераховує кошти на рахунки третіх осіб тощо [155; 168].

Наприклад, 2022 року в Івано-Франківській області зловмисники намагалися заволодіти соляним кар'єром площею майже 100 га, а також майновими комплексами колишньої фабрики та одного з цехів, які перебувають у держвласності. Протиправну діяльність організували представники комерційної структури, яким належала частка в розмірі 49 % акцій місцевого держпідприємства. Щоб встановити фактичний контроль над діяльністю

промислового об'єкта й заволодіти його майном, зловмисники здійснили незаконний перерозподіл часток статутного капіталу на свою користь. Для цього вони приховано провели загальні збори без участі представників державного підприємства – засновника та ухвалили рішення про передачу приватній структурі 54 % в статутному капіталі товариства. До протиправної діяльності організатори оборудки залучили державного реєстратора. На підставі незаконного рішення зборів останнім внесено відповідні зміни до державного реєстру. У процесі розслідування ініційовано скасування незаконної реєстраційної дії. Розмір частки держпідприємства в статутному капіталі відновлено. Завдяки оперативному реагуванню вдалося запобігти бюджетним збиткам у понад 30 млн грн [111];

– викрадення електронного ключа реєстратора. Суть цієї схеми полягає в тому, що рейдери «зламують» комп'ютер реєстратора чи нотаріуса та дистанційно «зчитують» ключ, під яким останній заходить до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань для проведення реєстраційних дій. Від імені реєстратора чи нотаріуса злочинці вчиняють незаконні операції з майном з метою оформлення відчуження його на користь третіх осіб.

Часто таку схему поєднують з підкупом реєстратора або нотаріуса, коли реєстратор чи нотаріус навмисне не встановлюють необхідне програмне забезпечення або просто навмисно залишають карту флеш-пам'яті з електронним ключем у комп'ютері, а потім «випадково» форматує жорсткий диск [155];

– учинення реєстраційних дій на підставі підробленого або неіснуючого рішення суду.

Трапляються також випадки, коли внесення потрібних рейдерам змін до ЄДРСР здійснюється на підставі судових рішень, які, як відомо, є обов'язковими до виконання. Причому довести факт винесення суддею завідомо неправосудного рішення вкрай складно. Якщо суддя не допустив грубих процесуальних порушень (розглянув справу з порушенням правил

підсудності чи без повідомлення сторін тощо), то зазвичай притягнути його до відповідальності буде практично неможливо. Винесене ним судове рішення буде формально виглядати як законне, навіть якщо воно ґрунтувалося на підроблених документах. Довести вину юристів, які подали до суду підроблені документи, також досить складно, адже необхідно буде доводити, що вони знали про те, що документи підроблені [9; 88].

– *шляхом фізичного захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень;*

– *формальний перепродаж рейдерами захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу чи ланцюгу таких «добросовісних» набувачів.*

Так, в управління суб'єкта господарювання вводять підставну особу, або рейдери знаходять підхід до менеджерів вищої ланки, які на користь рейдерів підписують угоди, беруть кредити тощо, повністю перехопивши управління бізнесом, провівши загальні збори, оформивши потрібні правочини. Популярним у рейдерів є скуповування акцій у відкритому акціонерному товаристві. Надалі утримувачі акцій виставляють вимоги, щоб мажоритарний власник викупив їхні частки за завищеною ціною. У такому разі застосовуються погрози, звернення в контролюючі органи, тобто здійснюється корпоративний шантаж. Далі наявні звернення до правоохоронних органів, судів, ініціювання фіктивних кримінальних проваджень тощо [44].

Так, у 2019–2022 роках реєстраційне рейдерство вийшло на новий, організований злочинний рівень. За цією схемою рейдери вносили інформацію про корпоративні права та нових власників майна до державного реєстру на підставі підроблених документів або користувалися відсутністю документів у базі даних. Отримавши контроль над активами, рейдери відчужували їх «добросовісному» покупцеві або ланцюжку таких покупців зазвичай через підставні компанії

Рейдерство переважно здійснювалося невеликими рейдерськими групами, так званими вільними рейдерами. Вони діють як інвестиційні компанії і, оскільки поглинання є їхнім основним бізнесом, використовують законні

методи придбання та отримують прибуток від перепродажу активів своїх жертв. Водночас деякі організовані злочинні угруповання спеціалізувалися на рейдерстві, володіли значними фінансовими та матеріальними ресурсами, а також юридичними структурами, які забезпечували юридичний супровід усіх рейдерських операцій та контакти з представниками органів державної влади й місцевого самоврядування [155];

– шляхом примусового відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних Сил України чи територіальної оборони в «співпраці» з військовими адміністраціями.

Варто зазначити, що рейдери використовують значну кількість алгоритмів для реалізації своїх неправомірних планів. Один з нових цікавих способів, що є абсолютною новелою, – це протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації за допомогою «співпраці» з військовою адміністрацією. Цей спосіб потребує окремого дослідження, оскільки його правова природа, а також можливість учинення можуть викликати значну суспільну небезпеку, особливо в умовах воєнного стану. Оскільки військові адміністрації на цьому етапі функціонування держави мають значний вплив та повноваження, а рівень правової освіти керівників та учасників суб'єктів господарювання не завжди є достатнім, то ми можемо зіштовхнутися з фактичним зловживанням своїми повноваженнями з боку посадових і службових осіб військової адміністрації [120].

Відповідна процедура унормована Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року № 4765-VI [150]. Документальне обґрунтування для вилучення – наказ командира військової частини із формулюванням, наприклад: «для облаштування тренувальної бази». Вилучати в юридичних і фізичних осіб можуть ділянки землі із забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики тощо (зокрема в середмісті, де вартість землі є досить високою). Випадки з протиправним заволодінням

майном, учиненим у такий спосіб, уже наявні. Тож варто подбати щодо захисту від цієї загрози.

Варто зауважити, що Верховна Рада України прийняла довгоочікуваний Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12 травня 2022 року № 2255-IX, спрямований на боротьбу з реєстраційним рейдерством та попередження незаконних дій у сфері державної реєстрації нерухомості й бізнесу;

– учинення незаконних реєстраційних дій щодо набуття права власності на земельні ділянки сільгосппризначення або ж права користування ними.

Так, після початку повномасштабного вторгнення РФ гостро постало питання протидії агрорейдерству (оскільки ця галузь одна з небагатьох лишається на плаву), а найбільш поширеним видом агрорейдерства є шахрайське набуття права власності на земельні ділянки сільгосппризначення або ж права користування ними [57].

З метою запобігання незаконному хакерському втручанню з боку країни-агресора (такі намагання були) 24 лютого 2022 року закрили держреєстри. З червня 2022 року реєстраційні дії було відновлено. Скарги на незаконні реєстраційні дії щодо аграріїв (оренди земельних ділянок сільгосппідприємств) суттєво збільшилися.

Так, договір оренди, який укладається між двома сторонами (орендарем та орендодавцем), може бути в простій письмовій формі. Це призводить до вчинення протиправних дій, зокрема подачі підроблених документів для припинення оренди або реєстрації нової оренди за іншими особами. Відповідно кожна сторона, яка вважає, що її неправомірно позбавлено права, вживає заходів, аби скасувати незаконні реєстраційні дії [57];

– шляхом захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на тимчасово окупованих територіях.

Наприклад, 26 вересня 2023 року у своєму телеграм-каналі перший заступник голови Херсонської обласної ради Юрій Соболевський повідомив,

що російська окупаційна влада почала надавати земельні ділянки, які зараз не використовуються за призначенням, тим фермерам, які перереєструвалися за російськими стандартами. Право на користування ділянкою оформлюється через тимчасовий дозвіл на певний термін. Ідеться про ділянки, які належать тим фермерам, котрі відмовилися йти на співпрацю з окупаційною владою [50; 88].

Крім того, на тимчасово окупованих територіях Херсонщини російські окупанти створили так звану «прокладку» – «Херсонський агропромисловий кластер», що проводить закупівлю зернових та олійних культур у сільгоспвиробників. Тобто всі фермери регіону мають продавати продукцію цьому підприємству за фіксованими цінами, які нижче ринкових. Далі продукція передається дотичним до гауляйтерів структурам, які перепродують її за ринковими цінами та забирають різницю [105].

У підприємців також відбирають майно, на яке немає документації. Це стосується як техніки дрібних фермерів, так і складських приміщень, на які не встигли оформити право власності до широкомасштабного вторгнення рф. Крім того, є такі випадки, коли забирають складські приміщення під військову техніку.

Під час доказування події злочину необхідно також встановити відомості про *сліди злочину*. Такі сліди, з огляду на досліджувані нами злочини, часто відображаються в документах. Вони зазвичай належать до групи інтелектуальних підробок і потребують детального вивчення, аналізу й порівняння з іншими документами та даними. Це значно ускладнює роботу щодо їхнього виявлення, оскільки потребує застосування спеціальних методів для їхньої перевірки.

Під час виявлення та досудового розслідування в документах можна виявити певні розбіжності, що свідчать про вчинення злочину. Зокрема, такі суперечності можна встановити: 1) в окремому документі (шляхом розгляду окремого документа, відсутності заповнення одного чи кількох реквізитів); 2) у разі наявності декількох документів, які відображають одну взаємопов'язану

операцію; 3) у разі наявності в документах даних, що відображають рух однорідних матеріальних цінностей [88].

Аналіз змісту вказаних діянь дає підстави виокремити такі особливі групи слідів, притаманні саме цьому злочину [91]:

1) майно підприємства, установи, організації:

а) основні фонди – будинки, споруди, машини й устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів;

б) оборотні засоби – сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого та невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів;

в) кошти в складі майна суб'єктів господарювання – гроші в національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства;

г) товари в складі майна суб'єктів господарювання – вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи й послуги;

д) цінні папери;

2) частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів, членів юридичної особи (пай є свідченням членства і права участі в управлінні, часткою, що вноситься до спільної справи окремим учасником. Від величини паю залежить дохід, дивіденди, які отримують пайовики, і частини майна чи коштів, на які вони мають право в разі ліквідації підприємства. Із пайових внесків формується пайовий фонд підприємства. Водночас на практиці термін «пай» у контексті позначення частки особи в статутному капіталі суб'єкта господарювання майже не використовується. Пай традиційно асоціюється із земельними правовідносинами, означаючи право на земельну частку) [72; 74];

3) інформація в пам'яті людей.

Наступним елементом, що потребує доказування події злочину, є відомості про предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики). Зважаючи на місце розташування ст. 206² в системі Особливої частини КК України, предметом передбаченого нею злочину здебільшого є майно суб'єктів господарювання. Проте це може бути також майно інших юридичних осіб (причому не лише приватного права). Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності, право господарського відання та право оперативного управління, але господарська діяльність може здійснюватися на основі й інших речових прав (зокрема, право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій) або зобов'язальних прав (оренда, заклад, іпотека тощо) [69].

Крім майна підприємств, установ, організацій, у диспозиції ч. 1 ст. 206² фігурують частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів і членів. З позиції ЦК і ГК учасники, акціонери та члени юридичних осіб є власниками юридичної особи.

2. Другу групу становлять обставини, що стосуються особи потерпілого та злочинця. Також рекомендується включати в предмет доказування обставини, що стосуються особи потерпілого, оскільки без їх встановлення дуже складно повною мірою підкреслити обставини злочину, його умови та причини, що сприяли вчиненню таких злочинів.

Доказування інформації про особистість потерпілого є важливим аспектом під час розслідування злочинів. Існує певний закономірний зв'язок між потерпілим і злочинцем, який може бути використаний для розшуку та затримання злочинця, а також для доведення його вини у вчиненні кримінального правопорушення [9; 69].

Важливо підкреслити, що протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій часто зумовлене віктимною поведінкою потерпілих. Наприклад, злочинці, обравши жертву, намагаються підштовхнути її до ролі постраждалого: вони зближаються, маніпулюють почуттями, відволікають увагу, заманюють у пастку або безпідставно звинувачують і залякують.

Основна мета полягає в отриманні тимчасової влади над жертвою, зміні її мислення та поведінки в потрібному напрямку. Ідеальна жертва для злочинців — це особа, яка не готова захищатися в конкретних обставинах і піддається впливу та маніпуляціям. Часто природна необізнаність жертви щодо небезпеки та відсутність готовності до захисту підвищують шанси на успішне злочинне посягання. Крім того, довірливість потерпілих проявляється, коли вони звертаються до посередників для здійснення правочинів з документами на майно, доручаючи їм розпоряджатися активами підприємств, установ чи організацій, а також укласти договори купівлі-продажу, позики, доручення тощо [9; 58]. Такі правочини можуть бути як односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність), так і дво- або багатосторонніми.

Наступним аспектом є відомості про особу злочинця, ознаки суб'єкта злочину. Основною ознакою особи злочинця потрібно вважати наявність профільних знань у сфері економіки, які поєднані зі знаннями бухгалтерського обліку, банківської діяльності, господарської діяльності, маркетингу й менеджменту. Тобто така особа має високий рівень інтелектуального розвитку та більше можливостей уникнути покарання. У цій категорії злочинів варто виокремлювати два рівні особи злочинця: рівень замовника та рівень рейдера [89]. Причому доцільно звертати увагу на дві суттєві позиції: за умови першої позиції інколи обидві ролі поєднує одна особа (наприклад, замовник відсутній, оскільки сам рейдер діє у власних цілях); друга позиція передбачає, що якщо і наявна інформація про замовника, для правоохоронних органів встановити зв'язок між замовниками та рейдерами є досить складним завданням [40].

Слід зауважити, що злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, можуть вчинятися й групами осіб із розподіленням функцій. Тому в процесі розслідування кримінального провадження слід доказувати не лише причетність конкретних осіб до вчинення злочину, а й те, які саме дії виконував кожен з учасників злочину.

Для встановлення факту вчинення рейдерства групою осіб слідчий, детектив, прокурор мають використовувати всі можливі джерела отримання

інформації про цей злочин, здійснювати аналіз вихідних даних, що дасть змогу правильно оцінити наявну слідчу ситуацію, визначити завдання розслідування, висунути версії. На цьому етапі необхідно також встановити корумповані зв'язки з посадовими особами владних структур (з якими саме; чи існували зв'язки з правоохоронними органами; хто відповідав за зв'язки з працівниками владних структур; які способи використовувались для втягування в корупційні діяння); чи використовувала група осіб технічні засоби та транспорт; кому належить техніка або транспорт, коли і в яких умовах їх використовували тощо. Таким чином, своєчасне висунення версій про вчинення рейдерства групою осіб дає змогу цілеспрямовано вести розшук злочинців, визначити коло підозрюваних осіб, завдяки чому обрати правильний напрям у розкритті й розслідуванні злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 206² КК України, є загальним, тобто особи, які досягли 16-річного віку, крім випадків, коли це кримінальне правопорушення вчиняється службовою особою з використанням службового становища. У такому разі суб'єкт – спеціальний [69].

Кваліфікуючими ознаками щодо суб'єкта є вчинення повторно; вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; поєднання з насильством, що не є небезпечним для життя та здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна.

Домовленість про спільне вчинення злочину не обов'язково має бути в усній чи письмовій формі, але може бути визначена шляхом конклюдентних дій (поведінкою, що свідчить про готовність діяти для досягнення спільної злочинної мети). Про це йдеться в постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який залишив без задоволення касаційні скарги захисників двох засуджених, що вчинили кримінальне правопорушення за попередньою змовою групою осіб, на вирок місцевого та ухвалу апеляційного судів. Один із захисників порушив питання щодо неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність під час визнання

кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення вчинення його за попередньою змовою групою осіб [69].

Згідно з позицією ККС ВС, положеннями КК України передбачено, що злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), тобто якщо вони за попередньою змовою між собою до початку злочину домовилися про спільне його вчинення. Причому попередня домовленість про спільне вчинення злочину означає, що домовленість про вчинення злочину існує до моменту виконання передбачуваної сторони злочину.

Особливо кваліфікуючими ознаками протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 206²) є: вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища.

3. Третя група обставин, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодіння майном підприємства, установи, організації, – це ті, що підтверджують винуватість обвинуваченого в учиненні злочину, форму вини, мотив і мету вчинення злочину.

Так, обов'язковою умовою розслідування таких проваджень є встановлення вини особи, яка вчинила злочин, тобто обставин, які безпосередньо спонукали її до вчинення злочину до та під час його вчинення, зокрема під час проведення рейдерських захоплень. Винність особи в учиненні протиправного заволодіння відповідним майном, як відомо, належить до суб'єктивної сторони складу злочину. У цьому аспекті слід визначити намір суб'єкта та виключити його спроби завірити орган досудового розслідування в правомірності своїх дій. Наприклад, трапляються випадки, коли внесення потрібних рейдерам змін до ЄДРСР здійснюється на підставі судових рішень, які, як відомо, є обов'язковими для виконання. Причому довести факт винесення суддею завідомо неправосудного рішення вкрай складно. Якщо суддя не припустився грубих процесуальних порушень (розглянув справу з порушенням правил підсудності, без повідомлення сторін тощо), то притягнути його до відповідальності буде практично неможливо. Винесене ним судове

рішення буде формально виглядати як законне, навіть якщо в його основу було покладено підроблені документи. Довести вину юристів, які подали до суду підроблені документи, також дуже складно, адже необхідно буде доводити, що вони знали про те, що документи підроблені [9].

Тому під час провадження низки слідчих (розшукових) дій (допитів, оглядів, обшуків тощо) необхідно виявити обставини, що підтверджують поінформованість про незаконне судове рішення.

Відповідальність за ст. 206² КК України настає під час доказування умисної форми вини в разі вчинення діяння, спрямованого на заволодіння майном юридичної особи або частки права на це майно, що належить її учасник. Винуватий у вчиненні злочину, передбаченого ст. 206² КК України, має також усвідомлювати, що документи, печатки або штампи, які використовуються ним для вчинення відповідного правочину, є підробленими або викраденими. Якщо особа не усвідомлювала цього (підроблення або викрадення здійснювалось іншою особою, про що особа, яка пізніше використовувала відповідні предмети, не знала), про відповідальність за ст. 206² КК України не йдеться. Протиправне заволодіння відповідним майном, коли особа вважає, що реалізує своє законне право, за наявності підстав може розцінюватись як самоправство (ст. 356 КК України).

Мотиви вчинення злочину можуть бути різними (корисливі спонукання, бажання усунути чи послабити конкурента, кар'єризм тощо) та на кваліфікацію дій за ст. 206² КК України не впливають. У цьому контексті необхідно сформулювати доказову базу, що підтверджує наявність корисливої зацікавленості та корисливої мети. Про це свідчить отримання винним певних благ, переваг, доходів у результаті здійснення фінансових операцій [69].

Від наміру та мотивації необхідно відрізнити мету вчинення злочину. У межах здійснення аналізу вказаних діянь слід зауважити, що *мета злочину полягає* в прагненні досягти суспільно небезпечного наслідку, а саме заволодіти майном підприємства, установи, організації, зокрема частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів.

4. Наступна група обставин, які підлягають доказуванню, – це ті, що забезпечують відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. На необхідність встановлення розміру шкоди, завданої злочином, вказує і той факт, що відповідно до ст. 291 КК України розмір шкоди, завданої злочином, має бути зазначений в обвинувальному акті, але це стосується лише злочинів з істотним складом.

Доведення виду та розміру шкоди, завданої злочином, насамперед важливе для забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Це передбачає визначення осіб як потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів, вирішення цивільних позовів у кримінальному провадженні та визначення розміру майна, на яке може бути накладено арешт. Зрештою цей елемент предмета доказування є важливим для кримінально-правової кваліфікації, яка визначає ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, розмір покарання тощо. Однак слід зазначити, що доказування виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повністю покладається на прокурора і має вирішальне значення для того, щоб подія злочину формально містила ознаки складу злочину. Інакше кажучи, наявність або відсутність шкоди визначає успіх або провал злочину [173].

Між вказаним заволодінням і майновою шкодою власника підприємства, установи, організації повинен бути необхідний причиново-наслідковий зв'язок, тобто така шкода спричинена саме заволодінням, а не іншими діями чи обставинами [173].

Особливо кваліфікуючими ознаками протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 206²) є заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків. Матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Подальший аналіз обставин, що підлягають доказуванню, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, дає підстави стверджувати, що вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та розмір процесуальних витрат – це

різні обставини, які підлягають доказуванню. Таким чином, до шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не можна зарахувати процесуальні витрати. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підлягає обов'язковому доказуванню, однак потрібно враховувати, що наявність шкоди не є ознакою всіх без винятку злочинів, оскільки суспільно небезпечні наслідки – це факультативна ознака складу злочину [172]. Це підтверджується тим, що процесуальні витрати виникають у всіх без винятку кримінальних провадженнях, особливо в кримінальних провадженнях щодо рейдерства, які характеризуються значною кількістю експертних досліджень, що включаються до складу процесуальних витрат. Відповідно до ст. 118 КПК України процесуальні витрати складаються з: 1) витрат на правову допомогу; 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрат, пов'язаних зі зберіганням і пересиланням речей та документів, виготовленням дублікатів і копій документів [77].

5. Наступна група обставини, які підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з рейдерством, представлена обставинами, що індивідуалізують кримінальне покарання. Тобто це обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання (ст. 66, 67 КК України), які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України). На ступінь тяжкості умисного протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації впливають такі ознаки: повторність, вчинення цих дій за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним

для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна. Відповідальність за такі діяння передбачена в ч. 2 ст. 206² КК України у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

Таким чином, якщо злочин кваліфікується за ч. 2 ст. 206² КК України, то він є нетяжким. Крім того, ступінь тяжкості цього злочину підвищиться в разі протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом учинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації, службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки. Відповідальність за такі діяння передбачена в ч. 3 ст. 206² КК України у виді позбавленні волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Доведення також потребують обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. У зв'язку з тим, що ці обставини в ст. 206² КК України не визначені, можуть застосовуватись підстави, передбачені розділами 9 та 12 КК України [74].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, зокрема частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом учинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації, може виникнути потреба в доказуванні інших важливих обставин [163].

Висновки до розділу 2

1. У роботі висвітлено актуальні для теорії та практики питання застосування чинного кримінального процесуального закону в частині

визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Приводами внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до ЄРДР є: 1) усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (зокрема спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів; 2) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а саме: а) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; б) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; в) повідомлення в медіа; 3) матеріали правоохоронних, судових і контролюючих державних органів про виявлення фактів учинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення, зокрема під час досудового розслідування; 5) самостійне виявлення прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів.

Процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, передбачає: дотримання кримінальних процесуальних норм; вивчення отриманих відомостей, інформації, що містить обставини можливого вчинення злочину.

2. Проведене дослідження дає змогу сформулювати певні узагальнюючі висновки. По-перше, з урахуванням конкретного способу вчинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи,

організації, предмет доказування може бути розширений, причому зібрані докази неодмінно повинні мати значення для кримінального провадження. По-друге, під час розслідування окреслених злочинів мають значення як визначені у ст. 91 КПК України обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, так і ті, що підлягають додатковому з'ясуванню з урахуванням кваліфікації вчиненого злочину. По-третє, ефективність і повнота процесу доказування в досліджуваній категорії кримінальних проваджень можливі за умови володіння слідчим, детективом, прокурором знань у сфері економіки, які поєднані зі знаннями господарської діяльності, бухгалтерського обліку, банківської діяльності, маркетингу та менеджменту.

РОЗДІЛ 3

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії як способи збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Слушно зазначає Т. О. Часова, що «процес доказування економічних злочинів має певні особливості»: 1) порядок збирання доказової інформації (тимчасовий доступ до речей і документів, що здійснюють лише на підставі ухвали слідчого судді, проведення спеціалізованих економічних, бухгалтерських та інших експертиз); 2) вид доказів, окремі види документів, що стосуються фінансово-господарської діяльності, які можуть бути знищені суб'єктом господарювання; 3) встановлення злочинного умислу особи; 4) відстеження збуту коштів (майновий характер злочину); 5) визначення повноважень службових осіб [156].

У загальному вигляді способи збирання доказів стороною обвинувачення закріплено в ч. 2 і 4 ст. 93 КПК України, аналіз яких дає змогу виокремити такі способи: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей; 4) витребування та отримання висновків експертів; 6) витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок; 7) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК

України; 8) одержання на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [77].

У теорії кримінального процесуального права збирання доказів розглядають як окремий елемент процесу доказування одночасно з їх оцінюванням і перевіркою. У юридичній літературі збирання доказів визначають як вчинення суб'єктом доказування в межах його повноважень і в установленому законом порядку процесуальних дій, спрямованих на виявлення, витребування, отримання та закріплення доказів [36; 37; 156].

Учені-юристи завжди спрямовували посилену увагу на збирання доказів, що є усталеним терміном у теорії права. Зокрема, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. П. Шибіко висвітлюють поняття предмета дослідження як «матеріальні й ідеальні сліди злочину чи іншої події, які є об'єктом доказування». Вони розглядають його як «визначену КПК України діяльність слідчих, прокурорів, суддів і судів, яка полягає у виявленні доказових слідів і фіксації їх у процесуальних документах та додатках до них» [96; 97].

Такий підхід до визначення поняття «збирання доказів» є актуальним і нині, проте в контексті чинного законодавства його було уточнено. Зокрема, В. В. Назаров це поняття тлумачив як визначену КПК України діяльність сторони обвинувачення, пов'язану з виявленням і фіксацією в процесуальних документах і додатках до них матеріальних та ідеальних слідів злочину чи іншої події як доказової інформації, а також сторони захисту й потерпілого, а також суду з метою забезпечення належного та повного доказування. Він зазначав, що це діяльність, метою якої є дії, спрямовані на забезпечення надання належних і допустимих доказів [100].

Своєю чергою Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило вважають, що поняття «збирання доказів» умовне, адже в сторін кримінального провадження немає завдання збирати готові докази. Такі докази виникають у доказовій діяльності поетапно [75].

Збирання доказів у кримінальному провадженні здійснюють відповідно до ст. 93 КПК України. Цей процес охоплює практичну діяльність із формування

доказів певними учасниками кримінального провадження та їх подальшого процесуального оформлення. Крім наукової літератури, до питання роз'яснення змісту процесу збирання доказів звертався і Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. Зокрема, 19 травня 2021 року в постанові, яку розглядала колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС, було зазначено, що «збирання та подання доказів у кримінальному провадженні є різними способами одержання доказової інформації з огляду на їх відмінну правову природу, а саме: збирання доказів відбувається через інститут слідчих дій, а подання доказів здійснює особа добровільно шляхом передання слідчому, прокурору предметів або документів, які, на її думку, мають значення для кримінального провадження. Під час отримання предметів і документів, представлених особою для залучення їх до справи як доказів, орган дізнання, слідчий або суд повинні допитати цю особу з метою з'ясування джерела та обставин їх отримання, потім здійснити огляд цих предметів або документів і процесуально зафіксувати їх отримання» [128]. Це рішення ККС ВС має значення для нашого дослідження у зв'язку з розмежуванням засобів доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, оскільки в зазначеному підрозділі ми зосередимо увагу саме на інституті слідчих (розшукових) дій, у межах проведення яких відбувається процес збирання доказів під час розслідування досліджуваної категорії злочинів.

Відповідно до п. 1 ст. 233 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Важливість слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є єдиним засобом збирання доказів, а тому забезпечують досягнення передбаченого законом завдання кримінального провадження, а саме всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення [77].

З огляду на предмет нашого дослідження, було проаналізовано матеріали кримінальних проваджень й опитано прокурорів, слідчих, детективів щодо

розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій, встановлено, що найефективнішими слідчими (розшуковими) діями, за допомогою яких збирають докази, є: обшук (таку думку обстоюють 24 % респондентів), огляд місця події (11 %), огляд речей, документів і комп'ютерних даних (20 %), допит підозрюваного, потерпілого (13 %), свідків (6 %), судова експертиза (24 %) (додаток Б).

Обшук проводять з метою виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України) [77].

Аналіз норм глави 20 КПК України, яка закріплює коло слідчих (розшукових) дій, дає підстави стверджувати, що предмети, які підлягають визнанню речовими доказами, можуть бути виявлені під час обшуку й огляду. Зокрема, з огляду на норми ч. 2 ст. 235, ч. 5, абз. 2-3 ч. 6 і ч. 7 ст. 236 КПК України, під час проведення обшуку вилученню підлягають:

- речі, які зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких проводять цю слідчу (розшукову) дію;
- речі, вилучені законом з обігу, незалежно від їх відношення до кримінального провадження;
- речі, які не належать до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, не є предметами, вилученими законом з обігу;
- речі, що мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку;
- комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, яка на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні [77].

Місцем проведення обшуків переважно є офісні й інші приміщення підприємств, які використовували злочинці, а також підприємств клієнтів, щодо яких здійснювали незаконні господарські операції, приміщення органів державної реєстрації, приміщення, у яких виготовлено підроблені документи, ділянки землі із забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики тощо. Відшукуванню та вилученню, зокрема, підлягають:

- реєстраційні й установчі документи, які знаходяться в реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників);

- акти виконавчих і контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти);

- документи, у яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних і подальшого їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб – платників податків на ім'я осіб, чий паспорт в сукупності з іншими документами мали використовувати для вчинення злочинів;

- документи, у яких відображено інформацію про державних реєстраторів, які за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів;

- інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яку зберігають на підприємстві;

- документи, які знаходяться у володінні державного реєстратора (а саме документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція); договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання;

- документи бухгалтерського й податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення та ступеня деталізації;

- робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення в кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо);

- фотографії, аудіо- й відеозаписи, у яких зафіксовано фактичні дані щодо певних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення в кримінальному провадженні;

- комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, у яких зафіксовано фактичні дані щодо певних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення в кримінальному провадженні [103].

Додамо, що 2022 року законодавець здійснив певні кроки щодо оптимізації процесуального порядку отримання доказів з метою забезпечення розумних строків досудового розслідування. Зокрема, 22 березня 2022 року набув чинності Закон України від 15 березня 2022 року № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [134].

Відтепер, якщо в процесі обшуку слідчий, детектив чи прокурор виявить можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частини, мобільних терміналів систем зв'язку, дозвіл на проведення обшуку не видають, однак є достатні підстави вважати, що інформація, яка міститься в них, є достовірною. Слідчий, детектив чи прокурор мають право проводити пошук, ідентифікацію і запис комп'ютерних даних, що на них міститься, за місцем проведення обшуку [34].

Слід урахувати, що інформувати слідчого або прокурора про таку інформацію – це право людини, а не обов'язок. Водночас право, передбачене ст. 63 Конституції України, відмовитися від дачі пояснень щодо себе або близького родича діє і в межах надання пояснень під час обшуку. Тому особі,

яка повідомляє таку інформацію, доцільно роз'яснювати її права за ст. 63 Конституції (передусім якщо є підстави вважати цю особу підозрюваною нині або надалі) [70].

Також до початку проведення обшуку за можливості необхідно залучити працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Якщо з'ясується, що комп'ютер або інший електронний пристрій включено в місці проведення обшуку, необхідно провести перевірку (вилучення) комп'ютерних даних у режимі реального часу. Передусім необхідно переконатися, що вони не заблоковані, не відключені й не зашифровані [2].

Важливо також зазначити, що в процесі підготовки до проведення обшуку задля встановлення імовірного й можливого місцезнаходження документів, які можуть використовувати як докази вчинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, слідчому, детективу, прокурору доцільно вивчити й проаналізувати інформацію про місця реєстрації та фактичного перебування суб'єктів господарської діяльності, службових і матеріально відповідальних осіб [61; 173].

Слідчий, детектив чи прокурор направляють запити до відповідних державних органів у порядку ст. 93 КПК України. Наприклад, направлення запиту до Бюро технічної інвентаризації відповідного регіону, Фонду державного майна України, щоб отримати довідку з Державного реєстру оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності тощо. У відкритому доступі державних установ можна отримати інформацію про місця реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, наприклад, на вебсайті Міністерства юстиції України.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень можна стверджувати, що обшук і вилучення документів здійснюють не тільки на підприємствах, установах, організаціях, а також і в інших місцях. Зокрема, згідно з матеріалами вивчених кримінальних проваджень щодо протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання, вилучення документів проводили в таких місцях: в органах державної реєстрації; в органах державної

податкової служби; у нотаріальних органах; на місці виготовлення підроблених документів або неправосудного рішення суду; на місці перепродажу захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу; на ділянці землі із забудовою або без, промислових об'єктах, будівельних майданчиках тощо [88].

Під час проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручають керівнику або представникові підприємства, установи або організації. Обшук в обов'язковому порядку фіксують за допомогою аудіо- та відеозапису.

Вилучені внаслідок обшуку документи, речі підлягають ретельному оглядові.

Згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК України та ч. 1 ст. 615 КПК України, огляд місця події – це єдина невідкладна слідча (розшукова) дія, яку проводять слідчий, дізнавач, прокурор до внесення відомостей до ЄРДР.

Огляд (ст. 237 КПК України). Відповідно до ст. 237 КПК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів і комп'ютерних даних.

Під час доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, важливість огляду полягає в тому, що під час його проведення проводять виявлення та фіксацію обставин справи як доказів. Зокрема, саме специфічний механізм відображення цих злочинів у навколишньому середовищі (переважно в різних документах) визначає і конкретні слідчі завдання, які має вирішувати сторона обвинувачення.

Підставою для проведення огляду місця події є інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована в певній процесуальній формі. Без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускають. Таку позицію відображено і в постанові ККС ВС від 7 червня 2018 року у справі № 740/5066/15-к, пр. №51-3331км18 [130].

Типовою є послідовність оформлення низки документів, що, наприклад, відображено в кримінальному провадженні № 12019110200006093 від 13 грудня 2019 року за ознаками злочину, передбаченого ч. 2, 3 ст. 27, ч. 3 ст. 206² КК України: *«Досудовим розслідуванням встановлено, що починаючи з 2018 року і по теперішній час Особа_4, Особа_5, Особа_6, а також інші невстановлені на даний час слідства особи, діючи узгоджено організованою групою осіб, вступили в попередню злочинну змову, з метою протиправного заволодіння майном ТОВ «ОМОКС» та ТОВ «ОМОКС ІНВЕСТ БУД», у т.ч. частками учасників, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів, печаток товариства, які містили завідомо неправдиві відомості. Вказані особи попередньо, умисно й добровільно, усвідомлюючи наслідки своїх протиправних дій, зорганізувалися в злочинну групу з метою вчинення тяжких злочинів, скоєння яких було необхідною умовою для реалізації злочинного умислу, спрямованого на протиправне заволодіння майном ТОВ «ОМОКС» та ТОВ «ОМОКС ІНВЕСТ БУД», у т.ч. частками учасників, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів, печаток товариства, які містили завідомо неправдиві відомості, склавши причому єдиний план злочинних дій, відомий всім учасникам організованої групи, з розподілом функцій та ролей кожного учасника групи [187].*

Зокрема, Особа_4 як організатор і безпосередній учасник злочинної групи, спільно з Особа_5 та Особа_6 та не встановленими досудовим розслідуванням особами, діючи з корисливих мотивів, з метою власного збагачення, переслідуючи мету протиправного заволодіння майном ТОВ «ОМОКС» та ТОВ «ОМОКС ІНВЕСТ БУД», у т.ч. частками учасників, починаючи з 2018 року й до теперішнього часу вчинили умисні кримінальні правопорушення за таких обставин. Надалі ОСОБА_4, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, діючи умисно, з корисливих мотивів, відповідно до узгодженого плану дій, отримавши в невстановлений час і в невстановленому місці від Особа_9 копію його паспортних даних, паспортних даних Особа_7 та

Особа_8, довідок про присвоєння їм ідентифікаційних кодів, а також копію аналогічних документів на підконтрольних Особа_6 осіб, передав зазначені документи не встановленим досудовим розслідуванням особам для складання завідомо підробленого протоколу загальних зборів учасників ТОВ «ОМОКС» від 2 квітня 2019 року № 02/04 та завідомо підробленого статуту ТОВ «ОМОКС» (нова редакція).

У цьому протоколі зазначено про проведення загальних зборів учасників ТОВ «ОМОКС» і про присутність на цих зборах Особа_7 та Особа_8, хоча фактично такі збори не проводили, а останні не були присутні під час його складання. Відповідно до змісту цього протоколу від 2 квітня 2019 року № 02/04, головою загальних зборів учасників ТОВ «ОМОКС» обрано Особа_11, а секретарем – Особа_12; затверджено результати внесення додаткового вкладу учасника ТОВ «КОНСЕНТ КАПІТАЛ МЕНЕДЖМЕНТ», що діє від імені та за рахунок активів ПЗНВІФ «КОНСЕНТ КАПІТАЛ ФІНАНС», у грошовій формі в розмірі 204 964 295,56 грн, який насправді ніхто не вносив; затверджено розмір часток учасників товариства та їх номінальної вартості відповідно до фактично внесених додаткових вкладів; затверджено збільшений розмір статутного капіталу товариства та нової редакції статуту товариства у зв'язку зі збільшенням статутного капіталу товариства та зміною розміру часток учасників товариства; про звільнення з посади директора товариства Особа_7; про призначення нового директора товариства; про виключення Особа_7 зі складу осіб, що мають право підпису; про визначення уповноважених осіб на підписання протоколу загальних зборів учасників товариства, проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, які містяться в Державному реєстрі, пов'язані зі зміною відомостей щодо товариства» [187].

Також одна з особливостей доказування кримінальних проваджень щодо протиправного заволодіння майном полягає в тому, що на різних стадіях їх вчинення (організації, підготовки, безпосереднього вчинення та приховування) використовують різні документи. Отже, така документація, зміст документів,

зміни, внесені до них, можуть бути слідами рейдерських злочинів, які повинні бути ретельно досліджені слідчим, детективом. Саме тому під час огляду повинні необхідно ретельно вивчити ті документи, що можуть мати відношення до вчинення злочину й за потреби вилучені [156]. У цьому випадку слідчий, детектив повинні виявити документи:

- у яких відображено інформацію орієнтовного характеру;
- які використовували як засіб досягнення умислу;
- за наявності в документі ознак внесення до нього змін чи способу його виготовлення (у разі повної підробки документа);
- які засвідчують приховування злочину шляхом маскуванню іншими (наприклад, подання заяви про втрату частини правовстановлювальних документів);
- у яких відображено інформацію про внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації та проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; під час впливу щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін у реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесення змін до реєстру акціонерів, у засновницькі документи тощо, продажу майна) тощо [110].

Водночас визначення матеріалів, з яких виготовлено підроблений документ, речовин, використаних під час нанесення тексту, підпису, печатки й інших реквізитів, а також способу створення документа потребує спеціальних знань, що може бути вирішено шляхом призначення судово-почеркознавчої експертизи. Однак під час дослідження слідчий може виявити зміни в змісті документа, підчистки, невідповідності між окремими складовими, невідповідність документа встановленим вимогам, сліди підчистки, травлення або змивання знаків, сліди дописок тощо, які необхідно відобразити в протоколі дослідження документа. Іншими словами, слідчий, детектив зобов'язані зафіксувати в протоколі всі ознаки підробки, які можна виявити візуально. Дослідження документів на предмет виявлення ознак підробки вимагає

використання світлофільтрів та ультрафіолетових ламп, а тому його має проводити спеціаліст.

Зміни до КПК України, внесені Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» № 2137-IX передбачають, що відтепер слідчі та прокурори можуть проводити огляд комп'ютерних даних з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Це здійснюють шляхом відображення в протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або в паперовій формі) [134].

Ці нововведення розв'язують проблему фіксування відомостей із соціальних мереж та інших інтернет-ресурсів.

Щоб у належному порядку вилучити електронні документи й іншу корисну для слідства інформацію, потрібно підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яку будуть використовувати для зчитування та збереження вилученої інформації (крім комп'ютера, потрібні кабель і спеціальне програмне забезпечення, яке дає змогу здійснювати копіювання та експрес-аналіз інформації на місці). Для якісного копіювання інформації необхідно адаптувати не марку комп'ютера, а ємність використовуваного жорсткого диска. Ця інформація може бути використана, наприклад, для ідентифікації облікового запису користувача, ідентифікатора користувача, часу транзакції, мережевої адреси, номера телефону, які події відбувалися в системі (що було видалено, змінено або скопійовано, які ресурси для цього використовували) [114].

За можливості під час огляду слід залучати працівників Департаменту кіберполіції як спеціалістів. Фахівці Департаменту кіберполіції повинні ознайомити слідчих, детективів, учасників слідчої дії, понятих і свідків з

оперативною пам'яттю, браузерами з історією, логінами, копіями паролів (так званими дампами видалень), копіями файлів месенджерів, даними про відомі мережі, до яких здійснювали з'єднання, і паролі до них. Після цього з дозволу слідчого копіюють ці дані.

Причому спеціаліст з числа працівників кіберполіції повідомляє присутнім й учасникам слідчої дії інформацію, яка підлягає копіюванню, її місцезнаходження на носії інформації, програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюють таке копіювання, із зазначенням умов його ліцензування, зовнішнього носія інформації, на який здійснюють і надалі здійснюватимуть копіювання такої інформації, його серійних, ідентифікаційних чи інвентарних номерів тощо [2].

Відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України, усі речі, вилучені під час проведення огляду, підлягають негайному огляду й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

Важливо зазначити, що дослідження низки фінансово-господарських документів може спричиняти певні складнощі в слідчих, детективів. По-перше, це може виявлятися в нерозумінні інформації, що міститься в конкретних документах, які досліджують. Зокрема, це стосується ідентифікації операцій, здійснених суб'єктом господарювання, що відображені в певному документі. У більшості випадків це пов'язано з браком знань у правоохоронців щодо того, якими документами підтверджують певні дії суб'єкта господарювання, за допомогою яких документів можна перевірити та проконтролювати здійснені операції, а також якими методами можна виявити і встановити порушення фінансово-господарського законодавства [156]. Таких складнощів можна уникнути, залучивши до роботи з документами відповідного експерта органу державного контролю, що проводив перевірку, який може надати роз'яснення та консультації з питань, що постають під час дослідження документів. Слід ураховувати, що за загальним правилом огляд вилучених документів, які відображають певні аспекти діяльності підприємства, повинен супроводжуватися проведенням експертизи.

Основою доказової бази в цій категорії проваджень є документи про діяльність суб'єктів господарювання, які були частиною злочинного задуму. Розв'язання цієї проблеми здійснюють шляхом проведення обшуку, дослідження документів, які було вилучено під час проведення обшуку, призначення перевірки та проведення допиту тощо.

Водночас теоретичні розробки й аналіз правозастосовної практики засвідчують, що окремі проблеми огляду як способу отримання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, належно не висвітлені в теорії кримінального процесуального права. Практичні працівники припускаються процесуальних і тактичних помилок, які призводять до того, що протоколи огляду не долучають до доказів або їх результати не є допустимими як докази. Зокрема, огляд місця події проводять без урахування специфіки проведення огляду земельних ділянок, неправильно визначають підстави проведення такого виду огляду, мету. Поширеними є випадки проведення огляду земельної ділянки без участі спеціалістів, що відображають як огляд. Не враховують тактичні прийоми проведення огляду. Припускаються процесуальних помилок під час складання протоколу огляду місця події тощо [42; 43].

Ще однією важливою слідчою (розшуковою) дією, яку проводять під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є *допит* (ст. 224–232 КПК України) [77].

Коли йдеться про допит підозрюваного, передусім слід зазначити, що підозрюваним у кримінальному провадженні може бути особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення його у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [77].

Письмове повідомлення про підозру вручають особі за наявності підстав, передбачених ст. 276 КПК України. Здебільшого під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, зазначене письмове повідомлення вручають особі після збирання достатніх доказів, тобто відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Саме така ситуація і призводить до зазначеного статусу й початку «наступного етапу розслідування». Тобто, на момент появи підозрюваного у справі більшість ситуацій, передбачених ст. 91 КПК України, є вже встановленими.

Набуття процесуального статусу підозрюваного в кримінальному провадженні визначає та окреслює межі правового статусу підозрюваного, тобто права й обов'язки, якими наділений підозрюваний на відповідній стадії досудового розслідування. Слід зазначити, що відповідно до ст. 42 КПК України щодо надання підозрюваним пояснень і показань підозрюваний не несе жодних обов'язків, а має лише право в будь-який час надавати або відмовитися від надання пояснень та показань щодо пред'явленого йому обвинувачення або підозри [185].

Якщо підозрюваний відмовляється давати показання або відповідати на запитання, допит може бути припинено. Водночас, попри такі законодавчі засади, у юридичній літературі висловлюють й інші позиції. Зокрема, Ю. В. Колесник стверджує, що не кожна відмова підозрюваного від дачі показань вимагає негайного припинення допиту. Автор пояснює цю позицію тим, що відмова може стосуватися лише одного конкретного питання [63].

Згідно з усталеною судовою практикою, будь-які висловлювання з цього приводу, показання або пояснення, отримані від осіб, які не були повідомлені про права відмовитися від їх надання, не відповідати на запитання слідчого або інших уповноважених осіб, або якщо вони отримані з порушенням цих прав, прав людини й основоположних свобод показання, якщо вважають, що їх було отримано з істотним порушенням цих прав. Це робить недопустимими будь-які докази, отримані без належного повідомлення про зазначені права відповідної особи [185].

У зв'язку з цим сторона обвинувачення повинна бути зобов'язана повідомити підозрюваному про його права як щодо можливості не свідчити проти нього, так і щодо права зберігати мовчання. Крім того, стратегією захисту підозрюваного має бути відмова від давання пояснень чи показань щодо себе, подій кримінального правопорушення або будь-яких обставин, за яких він або його близький родич або член сім'ї може бути підозрюваним чи обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, або давання неправдивих показань. Цей висновок також цілком узгоджується з положеннями ст. 95 КПК України, згідно з частиною другою якої «підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду». Показовою є практика Європейського суду з прав людини, зокрема, рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. The United Kingdom) від 17 грудня 1996 року, заява № 19187/91: «У цій справі Суд має на меті лише з'ясувати, чи використання обвинуваченням свідчень, отриманих ревізорами від заявника, означає невинуватне порушення цього права. Це питання Суд має вивчити відповідно до всіх обставин справи. Передусім потрібно встановити, чи був заявник присилюваний давати свідчення та чи було використання результатів його свідчень у суді порушенням основних принципів справедливого судового розгляду, гарантованого п. 1 ст. 6, складовою якого є право не свідчити проти себе [160; 185].

Під час визначення істотності показань підозрюваного в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України, слід ураховувати, що «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України» [77]. Виняток становлять тільки «показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних

засобів відеофіксації». За неможливості забезпечення присутності захисника участь останнього може бути дистанційною – за допомогою технічних засобів (відео-, аудіозв'язку). Слушно зазначають у юридичній літературі, що це нововведення дає змогу дотримуватися правил і норм допиту в умовах воєнного стану й уникати тиску на осіб з боку правоохоронців [77].

Отже, процесуальний статус особи в кримінальному провадженні є визначальним для правових підстав допиту цієї особи.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, слід особливо ретельно ставитися до визначення предмета майбутнього допиту.

Визначаючи предмет допиту й характер показань, слід зауважити, що вони повинні стосуватися лише тих фактів, про які особа знає особисто, за винятком ситуацій, що ґрунтуються на розповідях інших осіб. Тобто предмет допиту особи визначають рівнем її обізнаності. Зокрема, якщо свідок може свідчити про обставини, які йому безпосередньо відомі, то підозрюваному можуть бути відомі дії, вчинені на підготовчих етапах вчинення злочину (наприклад, підроблення документів, пошук співучасників, незаконне отримання інформації про нерухоме майно чи активи підприємства, що стало предметом злочину) тощо. У безпосередньому спілкуванні з особою слідчий визначає, залежно від процесуального статусу особи, необхідність і можливість встановлення певних елементів (визначених, зокрема, у ст. 91 КПК України), що підлягають доказуванню під час допиту особи [185].

Слід зазначити, що предмет допиту підозрюваного визначають опосередковано, залежно як від специфіки злочину, так і від обставин розслідування на стадії досудового розслідування. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає підстави стверджувати, що нетиповим є допит підозрюваних одразу після початку кримінального провадження або на початковому етапі розслідування.

Отже, на робочому етапі допиту підозрюваного у вчиненні протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання важливо: роз'яснити його права

й обов'язки; з'ясувати, чи володіє він мовою, якою здійснюють кримінальне провадження, та чи не потребує він допомоги перекладача; пояснити, у зв'язку з чим його будуть допитувати та з приводу яких обставин; у разі застосування технічних засобів фіксації перебігу слідчої дії – попередити про це, за відсутності захисника – з'ясувати, чи буде він реалізовувати своє право на захист [77; 185].

Після цього важливо з'ясувати, чи бажає підозрюваний давати показання, чи планує він викладати їх самостійно чи під запис. Основну увагу зосереджують на його анкетних даних. На цьому етапі надзвичайно важливо переконатися, що інформація про особу в повідомленні про підозру є достовірною, зокрема ім'я, прізвище, по батькові, дату й місце народження, громадянство, місце проживання, місце роботи або навчання, відомості про судимість, чи обирали особу депутатом, чи має вона неповнолітніх дітей, чи є в особи неповнолітня дитина тощо. Не слід також оминати увагою психоемоційний стан підозрюваного, наявність у нього хронічних захворювань. Деякі з них можуть бути підставою для призначення судово-психіатричної експертизи.

Якщо встановлено, що до протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання причетна особа, яка є працівником компанії або колишнім працівником суб'єкта господарювання, наприклад, на активи якого було вчинено протиправне посягання, під час допиту цієї особи необхідно дослідити характеристики компанії, вид діяльності, структуру, дату створення, інформацію про засновника або засновників, залежні відносини, членів управлінської структури, активи, наглядову раду. Слід проаналізувати результати діяльності та фактори, що позначаються на продуктивності.

Слід з'ясувати, чи були конфлікти в управлінській організації або серед засновників, оскільки підозрюваний міг вступити в змову з одним із засновників. З позиції виявлення співучасників необхідно підготувати детальні запитання про близьких родичів підозрюваного, їхній спосіб життя, оточення та контакти підозрюваного.

У разі протиправного заволодіння земельною ділянкою або об'єктами нерухомості, на яких розташовані нежитлові приміщення, що можуть бути місцем розташування виробничих потужностей суб'єкта господарювання або використовуватися як офіс чи склад для зберігання обладнання чи продукції, слідчим важливо детально вивчити спеціальні терміни й визначити технічний аспект проблеми. Таким чином, вони зможуть краще зрозуміти механізм злочину, а також причини й обставини, що призвели до нього. За необхідності слідчі можуть запрошувати експертів для проведення допитів і надання допомоги у вигляді консультацій з питань, що потребують спеціальних знань.

Якщо підозрюваним є особа, яка обіймала керівну, фінансову або бухгалтерську посаду в компанії, то під час допиту слід з'ясувати, як було організовано роботу бухгалтера в компанії, як довго ця особа була працівником компанії, як довго вона обіймала цю посаду, за чиєю ініціативою її було призначено, яка її кваліфікація, чи вважали діяльність компанії ризикованою для її фінансової стабільності, якщо так, то чому діяльність компанії вважали такою, що становить ризик для її фінансової стабільності; у чому це полягало і чим це було зумовлено тощо [185].

Наприклад, *Особа_1* за попередньою змовою з *Особа_№ 1* та *Особа_№ 2* (досудове розслідування щодо яких здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026) заволоділи майном ТОВ «Елеватор Дубиново», зокрема часткою засновника, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів підприємства за таких обставин.

У листопаді 2014 року *Особа_2*, маючи дружні стосунки з *Особа_№ 1* (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026), вирішили спільно займатися господарською діяльністю (агробізнесом), яка полягала в купівлі-продажу сільськогосподарської продукції в суб'єктів господарювання.

З цієї метою в листопаді 2014 року *Особа_2* одноосібно заснував товариство з обмеженою відповідальністю «Елеватор Дубиново» (код

ЄДРПОУ 39506501) з розміром статутного капіталу 350 000 грн, у якому став єдиним учасником товариства й одночасно обіймав посаду директора.

Після утворення ТОВ «Елеватор Дубиново» Особа_№1 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026) за усною домовленістю з Особа_2 займався пошуком продавців і покупців сільськогосподарської продукції, а також організовував її перевезення. Для юридичного супроводу діяльності Особа_№1 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026) залучено Особа_№2 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026).

15 квітня 2015 року Особа_2 як директор товариства для здійснення господарської діяльності за 1 647 988 грн було придбано (договори купівлі-продажу № 1204 та № 1205 від 15 квітня 2015 року) комплекс будівель і споруд № 6 (елеватор) за адресою: с. Дубиново Савранського району Одеської області, право власності на яке було зареєстроване приватним нотаріусом Одеського міського нотаріального округу Фроловою Р. В. у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (номери запису про право власності № 9383881 та № 9384070) [20].

З огляду на довірливі відносини з Особа_№1 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026), в Особа_2 не було підстав для сумнівів щодо його порядності, а тому він передав Особа_№1 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026) статутні й інші установчі документи ТОВ «Елеватор Дубиново», печатку товариства, ключ клієнт-банку з доступом до рахунків. Усю бухгалтерську документацію товариства, а також зазначені документи для зручності ведення фінансово-господарської діяльності зберігали в офісі ТОВ «Агро Трейд Коммодіті» (код ЄДРПОУ 39667215) за адресою: м. Одеса, вул. Польська, 11, офіс 6, директором якого з грудня 2014 року до листопада 2015 року була Особа_№1 (досудове розслідування щодо якої здійснюють у кримінальному провадженні № 12016160410000026) [20].

Якщо підозрюваним є особа, яка вчинила протиправне заволодіння майном шляхом несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), тоді під час допиту слідчому необхідно з'ясувати: до яких видів програмного забезпечення підозрюваний має доступ; джерело його походження; які види операцій з комп'ютерною інформацією ця особа виконувала на час учинення протиправних дій; від кого конкретно підозрюваний дізнався про зміст інформації, до якої вчинив незаконний доступ; який спосіб для здійснення несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж використав підозрюваний тощо [114].

За загальним правилом, ураховуючи, що протиправне заволодіння майном суб'єкта господарювання здійснюють з корисливою метою, унаслідок чого потерпілій особі завдають серйозну шкоду, посилену увагу під час допиту підозрюваних слід зосереджувати на тому, якою нерухомістю та іншими важливими активами володіє підозрюваний, а також чи не знаходиться таке майно в спільній власності. Це враховують під час вирішення питання про вжиття заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні за заявою власника суб'єкта господарювання, на майно якого було вчинено протиправне посягання [185].

За результатами допиту слід переконатися, що підозрюваний та його захисник правильно зрозуміли зміст протоколу. Будь-які пропозиції, доповнення чи зауваження мають бути внесені до тексту протоколу.

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях, пов'язаних із рейдерськими захопленнями, необхідно з'ясувати: індивідуальні можливості людини до сприйняття та запам'ятовування; що насамперед привернуло увагу свідка; хто ще міг бачити подію; яке було освітлення; який був час доби; чи чулися в цей час інші звуки; дані про підозрюваного; його особливі прикмети, одяг, стиль мовлення, характер поведінки, напрямок, у якому він зник, транспортний засіб, викрадене майно та його індивідуальні прикмети.

Призначення судових експертиз. Поряд із раніше названими та схарактеризованими, важливими засобами доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є використання спеціальних знань шляхом залучення спеціалістів або проведення судових експертиз. Зазначене пов'язано з тим, що слідчі з об'єктивних причин не володіють знаннями, які цілком відповідали б потребам тривалого процесу досудового розслідування. Тому кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість звернутися за допомогою до осіб, які володіють спеціальними знаннями в певних галузях. Їхні спеціальні знання дають змогу отримати певні докази й іншу інформацію, необхідну для швидкого, повного та ефективного розслідування і розкриття злочинів.

Слушно зазначає М. Г. Щербаковський, що використання спеціальних знань у кримінальному провадженні визначають як «обов'язкову участь експертів, тобто слідчих, прокурорів, які не зацікавлені в результатах досудового розслідування, але володіють спеціальними знаннями та навичками, а також мають спеціальні проблеми, що виникають під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також через осіб, яких залучають до участі в процесуальних діях, що здійснюють суди» [200].

На переконання В. Г. Гончаренка, у кримінальному процесі спеціальні знання мають дві форми. Перша з них визначена кримінальним процесуальним законодавством (судові експертизи, участь фахівців у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій (ст. 69, 71, 242, 243 КПК України); друга – не передбачена законом (консультативно-довідкова діяльність фахівців з окремих галузей знань) [29].

Натомість Р. Л. Степанюк обстоює позицію, що використання спеціальних знань у досудовому слідстві має три процесуальні форми, залежно від суб'єктів, які ними володіють, – слідчого, спеціаліста й експерта. На його думку, такий поділ за суб'єктами застосування спеціальних знань у кримінальному процесі є найправильнішим під час розслідування злочинів у

бюджетній сфері України, що зумовлено насамперед специфікою предмета злочинного посягання та способом учинення злочинів у кримінальних провадженнях цієї категорії [176; 177].

Визначення спеціальних знань у нормативних документах немає, проте в деяких актах використано термін «спеціальні знання». Наприклад, Закон України «Про судову експертизу» визначає, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Про «спеціальні знання» експерта йдеться також у ч. 2 ст. 16 Закону України «Про судову експертизу»: метою атестації працівників державної спеціалізованої установи, яких залучають до проведення судових експертиз та/або які беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи, є оцінювання рівня їх спеціальних знань і відповідність займаній посаді [151].

О. Ю. Парадійчук роз'яснює значення судової експертизи у вирішенні питань у кримінальному провадженні та визначає експертизу як дослідження об'єкта, наданого судом або іншими учасниками кримінального провадження, здійснюване експертом на науковому підґрунті на основі спеціальних знань з метою дослідження відомостей про факти, що мають значення для правильного вирішення справи. Її визначають як таку, що проводять на основі спеціальних знань [112].

У практиці, навчальній та науковій літературі термін «судова експертиза» трактують ширше, він має декілька значень. Зокрема, Н. В. Тутецька зауважує, що судовою експертизою слід вважати систему доказового та процесуального права, систему процесуальних відносин, форм використання спеціальних знань, СРД, дослідних процедур і документів (висновку експерта), що складають за результатами їх проведення [183].

Типовими формами використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства, що засвідчує аналіз слідчої та судової практики, є: залучення експерта для провадження кваліфікованого дослідження – судової

експертизи; консультативна, тактична й технічна допомога залученого спеціаліста, яка може полягати в наданні: а) консультативно-довідкової допомоги щодо окремих елементів механізму вчинення злочину; забезпечення подальшого проведення експертного дослідження; визначення особливостей застосованої термінології в офіційних документах тощо; б) технічної допомоги під час провадження окремих слідчих (розшукових) і процесуальних дій; в) консультацій під час планування майбутніх слідчих (розшукових) дій і процесуальних заходів, проведення тактичних операцій, планування розслідування тощо.

Експертизу в кримінальному провадженні: призначають, коли для виконання конкретного завдання необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, проводить експерт – особа, обізнана в певній спеціальній галузі (сфері) знань, має незалежний характер й особливу форму процесуального оформлення результатів. Експертиза передбачає залучення експерта, проведення експертного дослідження та підготовку експертного висновку з питання, поставленого стороною кримінального провадження, слідчим суддею чи судом.

На думку Б. В. Романюка, експерт – це особа, яка володіє певними спеціальними знаннями, досвідом і навичками, залучається суб'єктом розслідування та зобов'язана провести глибоке й усебічне наукове дослідження, аналіз зібраного матеріалу (об'єкта) для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, що мають значення для прийняття правильного рішення у справі [165].

Відповідно до ст. 69 КПК України, «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [77].

Визначальне місце в сукупності доказового матеріалу, який використовують у процесі доказування, посідає висновок експерта. Це результат упровадження в судову практику загальнонаукового методу експертних висновків, який ґрунтується на використанні спеціальних знань у всіх галузях науки, техніки й мистецтва [10; 43].

Процедура призначення експертизи передбачає низку процесуальних та організаційних дій, які мають бути виконані слідчим, який призначає експертизу, або іншими процесуальними особами відповідно до вимог закону. У деяких випадках результати експертного висновку можуть бути єдиною підставою для визнання винуватості або для встановлення алібі підозрюваного чи обвинуваченого. Це безпосередньо залежить від тактики, яку використовують під час призначення експертизи.

Під час вибору моменту призначення судової експертизи слід ураховувати: 1) особливості й стан об'єктів, що підлягають експертному дослідженню; 2) необхідність отримання порівняльних зразків та інших матеріалів, необхідних для дослідження; 3) специфіку й методи майбутніх досліджень; 4) місце проведення експертизи, умови доставляння туди необхідних матеріалів; 5) особливості справи, за якою призначають експертизу, і питання, що підлягають розглядові експерта [163].

Для визначення часу призначення експертизи слід ураховувати також необхідність проведення слідчих дій після отримання висновку експерта, а також роз'яснень і пояснень учасників судового процесу під час розгляду цивільної, господарської, адміністративної чи іншої справи. Зокрема, слідчий повинен тактично правильно надати висновок експерта обвинуваченому, а суддя – зацікавленій особі, маючи на увазі, що проведення цієї обов'язкової дії може спричинити необхідність інших процесуальних дій [163].

Отже, розглянемо експертизи, характерні для досліджуваної категорії кримінального провадження.

Почеркознавча експертиза має важливе значення під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки документи є основним джерелом доказів.

Основною метою почеркознавчої експертизи є ідентифікація автора рукописного тексту, сфера застосування якої обмежується рукописними записами (літерними й цифровими) і підписами. Такі дослідження охоплюють також деякі завдання неідентифікаційного характеру (наприклад, якщо рукописний текст є результатом дії певного фактора, що стоїть на заваді (природного: хвороба, хронічне захворювання, вікові зміни; тимчасового зовнішнього: тимчасові зовнішні фактори: неправильне тримання письмового приладдя, неправильна поза, обмежений зоровий контроль тощо; тимчасового внутрішнього: алкогольне сп'яніння, фармакологічні й наркотичні засоби тощо), наркотичні засоби тощо; антропогенні фактори: спотворення почерку внаслідок зміни поведінки); визначення статі виконавця, віднесення його до певної вікової групи тощо) [151].

Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів і підписів надають оригінали документів.

Тому важливо також забезпечити дотримання належної процедури вилучення цих документів, адже якщо висновок експерта ґрунтуватиметься на доказах, які будуть визнані недопустимими, то суд не зможе посилатися на них під час ухвалення судового рішення.

На вилучені документи також слід спрямувати пильну увагу: з'ясувати, чи не містять вони ознак підроблення (фізичного або інтелектуального), адже до таких дій доволі часто вдаються рейдери задля досягнення злочинного умислу, спрямованого на протиправне поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників тощо [184].

Почеркознавчу експертизу документів використовують у доказуванні кримінальних правопорушень, які пов'язані з незаконним набуттям юридичних прав на майно підприємства, установи, організації, шляхом підроблення

документів або неправосудного рішення суду (державний реєстратор вносить відомості до ЄДРСР про належність речових прав на нерухоме майно або юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (наприклад, щодо власника, директора, місцезнаходження компанії) іншій особі, а відомості про справжнього власника видаляють)).

До прикладу, учасником таких незаконних дій може бути нотаріус, який не зважає на підроблені документи, що є підставою для переоформлення майна чи бізнесу на третіх осіб. Попри значну кількість прецедентів анулювання свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю та блокування доступу до реєстрів на певний період, нотаріуси, що можуть зважуватися на порушення, ще чимало [155].

Метою проведення почеркознавчої експертизи, у разі підроблення правовстановлювальних документів, є ідентифікація виконавця підпису.

Важливе місце в призначенні судового почеркознавчого дослідження посідає вибірка для порівняльного дослідження, яка безпосередньо впливає на можливість проведення почеркознавчої експертизи. Процес порівняльного дослідження залежить від наданого зразка почеркового матеріалу, цифрових записів або підписів [180]. Тому для дослідження почерку в документі експерту мають бути надані всі три категорії зразків для проведення почеркознавчого дослідження: вільні зразки, умовні вільні зразки й експериментальні зразки почерку особи, яку ідентифікують.

Серед актуальних проблем, пов'язаних із судово-почеркознавчою експертизою підписів, є дії осіб, які підробляють підписи за підроблення документів. Актуальна особливість рейдерства полягає не лише у кваліфікованому підробленні підписів, а й виготовленні «спеціальних» зразків. Включення до зразка документів, підписаних різними особами, може призвести до помилкових висновків експертів. Обов'язковою умовою проведення цього виду експертизи є те, що всі надані групи підписів досліджують на предмет того, чи виконані вони однією особою або різними особами, і цю умову виконують тим, що результати цієї процедури описують у дослідній частині

висновку експерта. Викладення результатів цієї процедури в дослідній частині висновку експерта є обов'язковим.

Крім того, для забезпечення об'єктивності почеркознавчої експертизи підпису експерт тепер повинен володіти інформацією про особу виконавця. Наприклад, для об'єктивнішої експертної оцінки під час встановлення виконавця підпису в разі, якщо особа навмисно змінила свій підпис, важливу роль можуть відіграти інформація про факти підроблення документів раніше цією особою, злочинів у сфері економіки шляхом шахрайства або обставини підписання документа в разі «ситуаційної» автопідробки [56].

Практика дослідження підписів у таких справах ілюструє той засвідчує, що недбалість у процедурі підписання документа може призвести до документів з найсерйознішими юридичними й економічними наслідками.

Наприклад, люди підписують документи в незручних позах (на ходу), а іноді в незвичних умовах, наприклад, у стані алкогольного сп'яніння. Крім того, деякі номінальні «керівники», які підписують документи, часто є алкоголіками. Почеркознавчий аналіз почерків і підписів таких пацієнтів є особливим і потребує спеціальних методичних знань [4; 200].

Тому достовірність і правдивість результатів почеркознавчої експертизи підписів осіб, які навмисно та свідомо змінюють особисті підписи шляхом спрощення композиційної складності та зменшення кількості ілюстрацій під час підписання офіційних документів, залежить від того, як ініціатор експертизи відібрав зразок експериментального підпису в особи, у якої він відібраний, з використанням необхідної техніки.

Технічна експертиза документів: основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту. Рейдерство належить до злочинів, що нерідко пов'язані з підробленням документів. Об'єктом дослідження може бути й документ загалом, і окремі його частини: реквізити (сукупність елементів і встановлених умов оформлення певних документів,

відсутність чи порушення яких позбавляє документ юридичної сили), матеріали з яких вони виготовлені. Предметом такої експертизи є факти, що мають значення для кримінального провадження, а питання, визначені за її допомогою, поділяють на ідентифікаційні й неідентифікаційні. До основних завдань судової технічної експертизи документів належать: визначення способу виготовлення документа; становлення факту і способу зміни змісту документа; відновлення погано видимих і невидимих записів; відновлення первинного вигляду документа; визначення часу виготовлення документа; ідентифікація знарядь, засобів, обладнань і матеріалів, що застосовували для виготовлення документа, а також його виконавця. Кожне з цих основних завдань об'єднує кілька спеціальних завдань, які впливають з тих запитань, що ставлять перед експертом [140].

Економічна експертиза охоплює такі види експертиз: експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій [110].

Найчастіше об'єктами дослідження економічної експертизи стають:

а) документи, що стосуються господарської діяльності підприємства: документи бухгалтерського, податкового обліку та звітності, тобто первинні й зведені документи (рахунки-фактури, акти приймання-передачі, чеки, квитанції, митні декларації, акти звірки розрахунків тощо); облікові реєстри, зокрема електронні; бухгалтерська, фінансова, податкова й статистична звітність (звіти про рух грошових коштів, податкові декларації тощо);

б) банківські операції з відкриття рахунків і руху грошових коштів на рахунках: операції з видачі, використання й погашення кредитів і депозитів, а саме їх оформлення та відображення в обліку;

в) документи, що стосуються фінансово-кредитних операцій, здійснених через інтернет-банкінг: перекази й поповнення поточних рахунків, платежі за участь в онлайн аукціонах, користування послугами з переказу та обміну валют, платежі з використанням криптовалют тощо [140].

Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування та звітності. Слід зазначити, що вирішення питань, які належать до компетенції органів державного фінансового й податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи [140].

Незалежно від того, у яких кримінальних провадженнях призначають експертизу документів бухгалтерського обліку, оподаткування та звітності, її предметом завжди є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських регістрах і податковій звітності. На підставі дослідження документів експерт-бухгалтер доходить висновку щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку. Отже, предметом цієї експертизи в провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах і податковій звітності, яка може свідчити, зокрема, про приховування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації шляхом внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації та проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; під час впливу щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін у реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесення змін до реєстру акціонерів, у засновницькі документи тощо; продажу майна тощо). На підставі дослідження документів експерт доходить висновку щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку [191].

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій. Об'єктами дослідження є: первинні бухгалтерські документи; реєстри бухгалтерського обліку; документи фінансової звітності; статистична звітність за відповідні періоди; акти ревізій і контрольних перевірок; роздруковані та завірені електронні документи; організаційно-розпорядчі, планово-регулювальні документи, складені на підставі законодавчих і нормативних актів [140].

З огляду на зазначене вище, експерт досліджує лише ті економічні, бухгалтерські та фінансові операції, які становлять інтерес для органів досудового розслідування та суду і стосуються конкретного кримінального провадження. Водночас експерт (у порядку експертної ініціативи (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України) має право «викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання» [77].

Інженерно-технічні експертизи. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 року № 53/5 визначає такі види інженерно-технічних експертиз, які проводять під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206² КК України: будівельно-технічна, оціночно-будівельна, земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою.

Будівельно-технічні й оціночно-будівельні експертизи належать до класу інженерно-технічних судових експертиз. Будівельно-технічна експертиза, зазначає Ю. Мороз, виконує завдання щодо визначення вартості ремонтно-будівельних робіт, що є типовим завданням слідчих під час розслідування службових розкрадань у будівельній сфері в умовах збройної агресії РФ і введення воєнного стану на території нашої країни [167].

Будівельно-технічна експертиза. Ця експертиза передбачає дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та пов'язаних із ними документів; визначення порядку поділу земельної ділянки й користування

нею; визначення оцінної вартості будівлі чи споруди; оцінювання земельної ділянки.

Оціночно-будівельна експертиза – це один з видів інженерно-технічної експертизи, сутність якої полягає в дослідженні стану квартир, будинків, споруд, їх частин та інших об'єктів будівництва; її призначають з метою визначення їх вартості в наявному стані. У висновку експерта зазначають обґрунтовану вартість об'єкта будівництва, яка надалі визначає матеріальний збиток і впливає на кваліфікацію вчинених протиправних діянь.

Особливості підготовки та проведення оціночно-будівельної експертизи в кримінальних провадженнях за ст. 206² КК України полягають у такому: постає необхідність в огляді приміщень, що підлягають оцінюванню. Якщо слідчий виносить і направляє до професійної організації постанову про призначення оціночно-будівельної експертизи, експерт, який проводить оцінку, повинен звернутися до слідчого з клопотанням про забезпечення проведення огляду. Якщо учасники кримінального провадження співпрацюють зі слідством, то вони можуть добровільно написати заяву про проведення огляду, цю слідчу дію можуть проводити у найстисліший термін. В іншому випадку слідчому необхідно звернутися з клопотанням про проведення огляду до місцевого суду для отримання відповідної ухвали [166; 167].

Земельно-технічна експертиза належить до одного з видів інженерно-технічних експертиз. Вона є доволі складним у технічному аспекті дослідженням, яке проводять судові експерти із застосуванням геодезичного обладнання. Ця експертиза допоможе з'ясувати чимало спірних земельних питань, а саме: розділ земельної ділянки; накладення державних актів; самовільне зайняття земельної ділянки; визначення площі земельних ділянок; порядок користування земельними ділянками; встановлення меж земельних ділянок тощо. Земельно-технічну експертизу було виокремлено в самостійний вид експертиз нещодавно, однак вона є доволі поширеною [163].

Оціночно-земельна експертиза. Під час проведення оціночно-земельної експертизи, яку часто проводять під час розслідування злочинів, пов'язаних із

протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, об'єктом дослідження є правовстановлювальна й технічна документація із землеустрою на земельну ділянку, де містяться дані про адресу місцезнаходження ділянки, її кадастровий номер, площу, цільове призначення, план (схему), дані щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також дані щодо наявності обмежень та обтяжень. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти, а також матеріали технічної інвентаризації. Об'єктом дослідження можуть бути інша документація та інформація залежно від обставин кримінального провадження [42; 43].

Комп'ютерно-технічна експертиза належить до одного з видів інженерно-технічних експертиз, її призначають у разі виявлення документів в електронній формі, які зберігають на «машинних» носіях. Таке дослідження має важливе значення в доказуванні обставин учинення злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Адже нерідко особи, які їх учинили, до початку кримінального провадження встигають знищити або приховати документи на паперових носіях, натомість копії цих документів залишаються в пам'яті комп'ютера, на флешках, дисках тощо [163]. До неї належать:

- технічна експертиза комп'ютерів, їх вузлів і пристроїв (установлення призначення, характеристик комп'ютерної техніки, їх технічного стану, можливостей використання для досягнення певної мети тощо);

- експертиза даних і програмного забезпечення (виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, і визначення її цільового призначення; відновлення видаленої інформації; розшифрування закодованих файлів; установлення характеру змін, унесених у програми, тощо);

- телекомунікаційна експертиза – для дослідження цифрових й аналогових приладів з метою встановлення технічних параметрів і стану об'єкта, визначення функціонального призначення.

Товарознавча експертиза. Така експертиза визначає належність товарів (товарної продукції) до певної класифікаційної категорії, якісні зміни товарної продукції та причини цих змін, спосіб виробництва, вартість товарної продукції (зокрема відсутньої) та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів. До об'єктів товарознавчої експертизи належать споживчі товари, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари [140].

Ще одним суб'єктом використання спеціальних знань є *спеціаліст*. Зокрема, ст. 71 КПК України встановлює, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування, судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [77].

У межах розслідування рейдерства найпоширенішими формами використання спеціальних знань є: 1) експертний огляд (огляд майна, документів, знарядь злочину тощо з метою встановлення результатів вчинення злочину); 2) консультативна й технічна допомога фахівця (консультації, роз'яснення окремих термінів, документів, розрахунків особливостей злочину, роз'яснення поняття та змісту робочих процедур, надання технічної допомоги відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, участь у підготовці та проведенні СРД, підготовка запитань експертам або перед допитом різних категорій осіб, консультації щодо пошуку нової інформації тощо) [163].

У процесі досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, необхідно залучати спеціалістів (фахівців) різного профілю. Це може бути пов'язано із: законами, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання, й іншими нормативно-правовими актами (зокрема відомчими та міжвідомчими), їх окремими видами, ознайомленням із функціональними обов'язками підозрюваного й розробленням докладного плану допиту з питаннями до

підозрюваного та змінами в доказах, нормативних актах й іншої інформації, яка може бути важливою під час допиту тощо [166].

Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД). Доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, зумовлює необхідність використання такого засобу збирання доказів, як проведення НСРД дій, які відповідно до ст. 246 КПК України є різновидом СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [77].

Проведення комплексу НСРД під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, надасть можливість виконати такі завдання: перевірка слідчих версій, планування процесу подальшого розслідування; встановлення факту корисливої або іншої особистої зацікавленості особи; отримання доказів злочинної діяльності особи у сфері господарської діяльності; встановлення злочинних зв'язків, виявлення можливих співучасників злочинів; документування злочинних дій усіх учасників злочинної змови; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину [173]. Одним із напрямів проведення НСРД є отримання даних, що можуть бути використані під час доказування, і збір додаткових даних інформаційного характеру. Водночас, відповідно до ст. 223 КПК України, проведення НСРД спрямоване на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Слід зауважити, що проблематиці проведення НСРД присвячено чимало наукових праць, зокрема й на монографічному рівні. Згідно з дослідженням М. А. Погорецького й О. С. Старенького, «за результатами аналізу слідчої та судової практики, за результатами проведеного аналізу матеріалів слідчо-судової практики лише до 5 % результатів НСРД використовують як докази в кримінальному провадженні, а в окремих областях України цей показник ледве сягає 3 %. Однією з причин низького рівня використання результатів НСРД у

кримінальному провадженні є недосконала процесуальна форма окремих негласних засобів отримання доказів у кримінальному провадженні, а саме: накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, моніторинг банківських рахунків, що створюють складнощі для діяльності правоохоронних органів» [117; 156].

Одне з питань, що спричиняє складнощі в проведенні НСРД, пов'язано з колом злочинів, під час розслідування яких можливе їх проведення. Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, «негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260–264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводять виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів» [77].

Водночас законодавче закріплення процесуального порядку проведення НСРД і певні специфічні вимоги до їх проведення зумовили фокус уваги на процесі збору доказів під час проведення НСРД, зокрема на дотриманні процесуальних вимог під час їх проведення, уповноважених суб'єктів проведення, наявності або відсутності провокації злочину, дотриманні конституційних прав особи й законних інтересів учасників досудового розслідування тощо. Наявні також організаційні проблеми під час їх проведення (наприклад, відсутність налагодженої взаємодії між слідчими та працівниками оперативних підрозділів як суб'єкта виконання НСРД, складні процедури використання результатів НСРД, зокрема в інших кримінальних провадженнях).

Під час проведення НСРД під час отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів слід дотримуватися положень КПК України, Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, якими закріплено види НСРД, підстави, умови, суб'єкти прийняття рішення та проведення НСРД, порядок дотримання конституційних прав особи й законних інтересів учасників досудового розслідування тощо [139].

Підстави та порядок процесуальної діяльності й засоби збирання доказів за допомогою НСРД, з огляду на аналіз положень КПК України, урегульовані ст. 93, 246–255 КПК України. Це стосується як підстав, так і умов їх проведення.

Фактичні підстави визначаються наявністю достатніх даних у матеріалах кримінального провадження, які свідчать про можливість досягнення мети конкретної процесуальної дії. Юридичні підстави, в свою чергу, включають відповідні законодавчі норми, що регулюють можливість проведення певної процесуальної дії, а також наявність процесуального документа, складеного відповідно до вимог закону, який надає правомочність суб'єкту здійснювати таку дію.

Анкетування працівників правоохоронних органів засвідчило, що під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, вчинених, зокрема, шляхом несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, з ознаками застосування кіберпростору тощо, ефективними й доказово значущими стануть такі НСРД, як: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) (22 %), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) (11 %), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) (20 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) (17 %), дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266 КПК України) (13 %), моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України) (17 %) (додаток Б).

Розглянемо окремі НСРД, які проводять під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для

надання електронних комунікаційних послуг) (ст. 263 КПК України), є різновидом втручання в приватне спілкування, що проводять без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 263 КПК України). Проведенню цього виду НСРД передуює низка певних підготовчих дій, зокрема: слід зібрати інформацію про особу, щодо якої її будуть проводити; про об'єкт, з якого потрібно зняти інформацію; про приблизний зміст інформації, яку потрібно отримати; отримання дозволу в слідчого судді на її проведення тощо [77].

Доступ до інформації про споживачів, факт надання електронних комунікаційних послуг, зокрема дані, які обробляють з метою передання такої інформації в електронних комунікаційних мережах, здійснюють виключно на підставі рішення прокурора, суду, слідчого судді у випадках і порядку, передбачених законом (ч. 1 ст. 121 Закону України «Про електронні комунікації»).

Попри те, що законодавець змінив назву НСРД у ст. 263 КПК України, відповідні зміни в Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні внесено не було. Проте за своєю правовою природою зняття інформації з електронних комунікаційних мереж можна розподілити на два види. Відповідно до п. 1.11.5.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (*нині це – електронні комунікаційні мережі*) полягає в: «1) *контролі за телефонними розмовами*, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передають телефонним каналом зв'язку, що контролюється; 2)

знятті інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні та фіксації із застосуванням технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передають каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються [139; 156].

У такому випадку в ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання в приватне спілкування має бути додатково зазначено ідентифікаційну ознаку, яка дає змогу однозначно ідентифікувати абонентів, за якими ведуть спостереження, електронна комунікаційна мережа та кінцеве обладнання, на якому може бути застосовано втручання в приватне спілкування [77].

Виконання ухвали слідчого судді проводять у два етапи: спочатку технічним виконавцем, потім – оперативним співробітником або слідчим під час дослідження знятої інформації. Вивчення змісту інформації відбувається здебільшого шляхом перегляду або прослуховування інформації, зафіксованої на носіях [201].

Повідомлення, які передають електронними комунікаційними мережами, можуть містити інформацію господарського, бухгалтерського, фінансово-економічного чи податкового характеру, яку здатний зрозуміти фахівець у галузі господарської чи фінансової діяльності [157].

Носії інформації можуть використовувати спеціальні знання у формі експертизи для дослідження інших фактів для обґрунтування своєї позиції. Важливе значення має комп'ютерна й телекомунікаційна експертизи. За допомогою цієї експертизи можна ідентифікувати інформацію у файлах, закритих невідомими паролями, встановити факт несанкціонованого доступу до мережі, адресу користувача, з якої надсилали повідомлення особі, чиї приватні переговори було перехоплено, тощо.

Матеріали слідчої та судової практики засвідчують, що шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних мереж можна отримати певні факти не лише про підозрюваних, а й про осіб, які можуть бути причетними до злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства,

установи, організації, свідків, місцезнаходження фінансово-господарських документів та іншу інформацію про перебіг злочинної діяльності у сфері господарської діяльності. У зв'язку з цим В. О. Шерудило цілком слушно засвідчує, що цей захід обов'язково має бути застосований не лише щодо підозрюваних, а й до їхніх спільників [198]. Дані, отримані в процесі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, дають змогу слідчому, детективу якісніше й оперативніше проводити такі слідчі (розшукові) дії, створювати умови для проведення обшуку житла чи іншого володіння осіб, причетних до рейдерських захоплень.

Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266 КПК України). Під час опитування працівників правоохоронних органів НПУ, НАБУ, БЕБ така НСРД є надзвичайно важливою, оскільки без застосування технічних засобів, інформаційних технологій сучасний механізм злочинів, учинених рейдерськими захопленнями, виявити неможливо.

Відповідно до ч. 1 ст. 266 КПК України, дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, у разі необхідності здійснюють за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол. У разі виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування та судового розгляду, у протоколі відтворюють відповідну частину інформації, після чого прокурор уживає заходів для збереження отриманої інформації [77].

Щодо верифікації фіксування НСРД, відповідно до ч. 2 і 3 ст. 266 КПК України, слід зазначити, що носії інформації, на яких зафіксовані відомості, отримані внаслідок проведення зазначених НСРД, слід зберігати в стані, придатному для їх дослідження, до набрання законної сили вироком суду; носії інформації, на яких зафіксовано відомості, отримані за результатами проведення зазначених НСРД, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України.

Порівняно з попередньою редакцією, зникла вимога щодо збереження технічних засобів, які використовували під час проведення таких НСРД, і первинних носіїв отриманої інформації, а також вимога, що технічні засоби, з яких було отримано інформацію, підлягають дослідженню відповідним експертом чи спеціалістом у порядку, передбаченому цим КПК України.

Одним із видів НСРД, на якому слід зосередити увагу, є *моніторинг банківських рахунків* (ст. 269¹ КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 269¹ КПК України, цей вид НСРД проводять «за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, БЕБ» [77].

Тому, з огляду на діяльність НАБУ та БЕБ, слід надати їм право проводити моніторинг банківських рахунків шляхом проведення НСРД. Моніторинг банківських рахунків надає такі можливості: підтвердження факту розкрадання грошових коштів, переказ грошових коштів через фіктивні підприємства, виведення грошових коштів за кордон, запобігання виведення грошових коштів за кордон [173].

Відповідно до ст. 269¹ КПК України, за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, БЕБ, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати НАБУ, БЕБ в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках [77].

Зазначеною ухвалою надають дозвіл на розкриття банками банківської таємниці стосовно своїх клієнтів. Згідно з ч. 1 ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність», інформація щодо діяльності та фінансового

стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта й відносин з ним чи третім особам під час надання послуг банку, є банківською таємницею. Змістом банківської таємниці є відомості про банківські рахунки клієнтів, зокрема кореспондентські рахунки банків у Національному банку України; операції, які було проведено на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; фінансово-економічний стан клієнтів; системи охорони банку та клієнтів; інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності; відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проєкту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація тощо. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 62 цього Закону, розкриття інформації, що становить банківську таємницю, можливе за рішенням суду. Ці положення відповідають положенням ст. 269¹ КПК України в частині процесуального порядку проведення моніторингу банківських рахунків [132].

Клопотання, яке подає прокурор, має відповідати вимогам ч. 2 ст. 248 КПК України й містити такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) стислий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подають клопотання; 3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД; 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; 6) вид НСРД й обґрунтування строку її проведення; 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дають змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання тощо; 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення НСРД доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати

суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили [77].

Своєю чергою слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії та про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити всіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії та про відповідну кримінальну відповідальність [48; 173].

Інформацію про операції, що здійснюються на банківських рахунках, слід доводити до відома НАБУ, БЕБ до виконання відповідної операції, а в разі неможливості – негайно після її виконання.

Крім того, аналізуючи визначений українським законодавством порядок надання доступу до відомостей, які становлять банківську таємницю, слід зазначити, що правовий режим банківської таємниці не є абсолютним, оскільки є передбачені законом механізми розкриття змісту такої інформації. Передусім відповідні норми передбачені міжнародними договорами, схваленими Верховною Радою України. Зокрема, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, ратифікована Законом України від 12 вересня 2002 року № 149-IV, закріплює обов'язок країн-підписантів уживати заходів, спрямованих на перешкоджання фінансуванню тероризму. Відповідно до ст. 12 Конвенції, сторони в договорі зобов'язані надавати взаємну правову допомогу, зокрема інформаційного характеру, причому посилення на банківську таємницю є неприпустимими. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V, у ч. 2 ст. 23 встановлює, що сторони – учасники договору зобов'язані вжити заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення своїх судів або інших компетентних органів правом виносити постанови про подання банківської, фінансової або комерційної інформації чи про вилучення такої інформації для

здійснення заходів протидії корупційним правопорушенням, зокрема ідентифікувати, вистежувати, заморожувати й заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції, чи власність, вартість якої відповідає таким доходам. У Конвенції зауважено, що банківська таємниця не може перешкоджати здійсненню заходів протидії корупції. Таку саму вимогу закріплено в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікованій Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V, яка в ст. 40 закріплює обов'язок держави-учасниці щодо розроблення в національній правовій системі належних механізмів, які забезпечуватимуть подолання перешкод унаслідок застосування законодавства про банківську таємницю [71].

Слід також зауважити, що законодавець наділив лише прокурора правом ініціювання проведення моніторингу банківських рахунків перед слідчим суддею (ч. 1 ст. 269¹ КПК України). Натомість безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ, здійснює не прокурор, а детектив. Результати проведеного аналізу матеріалів слідчо-судової практики засвідчують, що фактично ініціаторами проведення моніторингу банківських рахунків є детективи НАБУ, які звертаються з відповідним клопотанням (в усній чи письмовій формі) до прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а останні спрямовують його до слідчого судді, однак уже від власного імені. Водночас у цьому випадку детектив НАБУ стає «технічним виконавцем» підготовки проєкту клопотання про проведення моніторингу банківських рахунків для прокурора САП і втрачає процесуальну самостійність як суб'єкт доказування в кримінальному провадженні.

Привертає увагу й те, що законодавець надав право проводити моніторинг банківських рахунків лише детективам НАБУ та БЕБ під час розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності, що не цілком відповідає потребам правозастосовної практики й суттєво обмежує процесуальні можливості слідчих інших органів досудового розслідування використовувати результати цієї НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні [48].

Убачається за доцільне внести зміни й доповнення до ст. 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування бути ініціаторами проведення моніторингу банківських рахунків: *«1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, відповідний орган досудового розслідування за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. 2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати відповідному органу досудового розслідування, прокурору в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. 3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома відповідного органу досудового розслідування, прокурора до виконання відповідної операції, а в разі неможливості – негайно після її виконання».*

Ураховуючи зазначене та практику здійснення досудового розслідування детективами НАБУ щодо проведення моніторингу банківських рахунків як засобу збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, можна визначити послідовність дій уповноваженої особи, що передбачає декілька етапів:

1) підготовчий. Цей етап охоплює проведення послідовних дій до ініціювання питання про проведення такої НСРД із встановленням банківської установи, через яку здійснюють рух коштів, а також визначення можливих ризиків розголошення інформації щодо отримання правоохоронними органами інформації про переказ коштів за певним рахунком;

2) організаційно-тактичний. Цей етап передбачає прийняття рішення про проведення НСРД, її безпосередню реалізацію, тобто отримання процесуального рішення про проведення НСРД, вручення ухвали слідчого судді керівнику банківської установи й інформування учасників зазначеної

НСРД про їх відповідальність за розголошення відомостей, які їм стали відомі, під час проведення НСРД, і передбачає безпосередню участь ініціатора в режимі онлайн;

3) додатковий. Цей етап передбачає накладення арешту на рахунки та надання запиту в порядку міжнародного співробітництва в разі необхідності прослідкувати рух коштів тощо [173].

3.2. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Відповідно до ч. 2. ст. 93 КПК України, одним зі способів збирання доказів стороною обвинувачення є проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Зауважимо, що перелік інших процесуальних дій, передбачених КПК України, за допомогою яких сторона обвинувачення може збирати речові докази, вчені не визначають. Однак аналіз норм кримінального процесуального закону до інших процесуальних дій, які є способом збирання стороною обвинувачення речових доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, дає підстави віднести заходи забезпечення кримінального провадження, які застосовують з метою досягнення дієвості цього провадження, а саме: 1) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159–166 КПК України); 2) арешт майна (ст. 170–175 КПК України) [77].

Заходами забезпечення кримінального провадження вважають передбачені КПК України заходи примусового характеру, що застосовують з підстав і в порядку, встановлених законом, з метою запобігання та подолання негативних обставин, які перешкоджають або можуть перешкоджати

виконанню завдань кримінального провадження, а також забезпечення його результативності [25].

Підставами для застосування заходів забезпечення кримінального провадження ч. 3 ст. 132 КПК України визначає: наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого (детектива), дізнавача, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий (детектив), дізнавач, прокурор звертається з клопотанням [77].

Попри те, що заходи забезпечення кримінального провадження під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, нічим не відрізняються від тих, які застосовують під час розслідування інших категорій злочинів, вважаємо за необхідне виокремити особливості застосування цих заходів у досліджуваній категорії проваджень.

Перший захід забезпечення кримінального провадження, на якому слід акцентувати, – це тимчасовий доступ до речей і документів.

Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, стосовно застосування якого є чимало проблемних питань.

Деякі питання тимчасового доступу до речей та документів були предметом дослідження А. П. Буценка, О. В. Бауліна, Г. П. Власова, В. І. Галагана, О. І. Коровайка, М. А. Погорецького, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, В. О. Фінагєєва, С. С. Чернявського, О. Г. Шило та ін.

Тимчасовий доступ до речей і документів має спільні ознаки з іншими заходами забезпечення кримінального провадження. Учені В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий, А. Р. Туманянц та інші зазначають, що заходи забезпечення

кримінального провадження мають процесуальний характер, урегульовані кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми; підстави, межі й порядок їх застосування детально регламентовані законом; їх мета – забезпечення належного порядку кримінального провадження, його дієвості; вони мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі. Водночас заходи забезпечення кримінального провадження мають виключний характер, коли в інший спосіб публічні завдання кримінального провадження виконати неможливо; дозвіл на їх застосування надає слідчий суддя, суд [26].

В аспекті досліджуваної тематики Т. О. Часова зазначає, що «тимчасовий доступ до речей та документів застосовують у разі необхідності вилучення низки документів щодо господарської діяльності підприємства. Це можуть бути договори, угоди, товарно-транспортні накладні, видаткові накладні тощо. Зазначена процесуальна дія під час розслідування економічних злочинів може належати до першочергових, оскільки є ризик знищення документації. Вилучені документи потрібні для призначення експертизи й отримання відомостей щодо розслідування» [194].

Відповідно до ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Підставами застосування тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, передусім слід уважати загальні підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У ч. 3 ст. 132 КПК України йдеться, що застосування заходів кримінального провадження не допускається, якщо слідчий (детектив), дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) є обґрунтована підозра в учиненні кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів

забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права та свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого (детектива), дізнавача, прокурора; 3) може бути виконано завдання, для виконання якого слідчий (детектив), дізнавач, прокурор звертається з клопотанням [75; 77].

Водночас є так звані *спеціальні підстави для застосування тимчасового доступу до речей і документів* під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації (ч. 5 ст. 163 КПК України): обґрунтовано підозру, що речі або документи знаходяться або можуть знаходитися у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; такі речі або документи безпосередньо або в комплексі з іншими речами й документами кримінального провадження мають істотне значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; такі речі або документи не є такими, що містять охоронювану законом таємницю [77.].

Згідно з положеннями кримінального процесуального законодавства, мета тимчасового доступу до речей і документів полягає в забезпеченні ефективності провадження, що дозволяє виконувати завдання, на які спрямоване кримінальне провадження [75; 77; 46]. Вищий спеціалізований суд України у пункті 9 Узагальнення судової практики щодо розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, датованого 7 лютого 2014 року, зазначає, що органи досудового розслідування часто намагаються досягти мети збирання доказів, що не є властивим для заходів забезпечення кримінального провадження. Збирання доказів, зокрема речових, здійснюється через інститут слідчих дій, таких як вилучення під час огляду або проведення обшуку. Тимчасовий доступ до речей і документів надається лише як виняток, коли проведення СРД є неможливим [46; 162].

Метою проведення тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є створення для сторін кримінального

провадження процесуальної можливості збирати докази. У процесі СРД слідчий, детектив має змогу ознайомитися з певними документами, які є важливими для встановлення обставин злочинів у сфері господарської діяльності, а також виготовити їх копії. Якщо існує реальна загроза зміни або знищення документів, необхідно провести їх виїмку. У разі відсутності такої загрози доцільно здійснити відповідні слідчі дії, такі як огляд чи обшук, під час яких за потреби можуть бути вилучені оригінали документів [46].

Предметом тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, переважно є документи щодо господарської діяльності підприємств, установ, організацій. Окрім майна підприємств, установ і організацій, це можуть бути частки, акції та паї засновників, учасників, акціонерів і членів [46; 88].

Під час проведення тимчасового доступу до речей і документів в операторів та провайдерів телекомунікацій слідчий (детектив), прокурор можуть отримати інформацію про: зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання тощо; вхідні та вихідні дзвінки, SMS (стислі текстові повідомлення), MMS (мультимедійні повідомлення), GPRS (передання інформації через незайняту голосовим зв'язком смугу частот), переадресація тощо, дата, час і тривалість з'єднань, зокрема з'єднання нульової тривалості (неприйняті виклики), з прив'язкою до місцевості, зазначенням адреси встановлення базової станції (ретрансляційної антени) й азимуту, із зазначенням абонентського номеру, типу з'єднання, а також ідентифікатора (ідентифікаторів) (IMEI та IMSI) мобільного (мобільних) терміналу (терміналів), у яких знаходилася сім-картка зазначеного абонента й ідентифікаторів (IMEI та IMSI) мобільних терміналів, з якими здійснювали зв'язок, а також місцезнаходження (геолокацію) мобільного телефону в заданий період, з можливістю отримання копії такої інформації в друкованому й електронному вигляді, що знаходяться у володінні.

З новою хвилею кібератак у воєнний період і необхідністю швидкого й ефективного розслідування злочинів, пов'язаних із військовою агресією РФ проти України, 15 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» [134].

Зокрема, деталізовано порядок ужиття заходів забезпечення кримінального провадження щодо комп'ютерних систем і даних.

Частина 2 ст. 159 КПК України передбачає, що тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин здійснюють на підставі ухвали слідчого судді, суду (в умовах воєнного стану також на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури) шляхом зняття копії інформації, що міститься на них без їх вилучення [76].

Зазначеним Законом внесено низку змін до КПК України, зокрема щодо правових підстав отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів. Ці зміни внесено шляхом доповнення розділу IX «Перехідні положення» КПК України. Зокрема, новий п. 20-7 розділу IX передбачає, що під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до певних речей і документів здійснюють за постановою прокурора, погодженою керівником органу прокуратури. Цей порядок поширюється лише на речі й документи, які містять охоронювану законом таємницю (лікарську, банківську), а також інформація провайдерів телекомунікацій (зокрема мобільного зв'язку), інші персональні дані [134].

Наступним етапом застосування тимчасового доступу до речей і документів є звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів до слідчого судді, суду. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятками, зазначеними в ст. 161 КПК України (виняток

становлять лише речі й документи, до яких заборонено доступ). Слідчий має право звернутися з цим клопотанням за погодженням із прокурором [77].

Розгляд клопотання та вирішення питання про тимчасовий доступ до речей і документів здійснює слідчий суддя, судом у судовому засіданні, дотримуючись вимог ст. 163, 164 КПК України.

Передбачено два порядки такого розгляду. Перший полягає в тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя здійснює судовий виклик особи, яка ними володіє. У повістці про судовий виклик, яку слідчий суддя, суд надсилає цій особі, зазначають про обов'язок збереження речей та документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику (ч. 3 ст. 163 КПК України). Слідчий суддя розглядає клопотання за участю слідчого, який подав клопотання, й особи, у володінні якої знаходяться речі та документи. Неприбуття за судовим викликом цієї особи без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Другий порядок застосовують, якщо слідчий, який звернувся з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що наявна реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання може бути розглянуто слідчим суддею без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться (ч. 2 ст. 163 КПК України). Зволікання ж може призвести до знищення, приховування речей і документів [46].

Також у різних випадках клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, у яких порушують питання про вилучення, характеризуються формальним і недостатнім доказуванням. Органи досудового розслідування порушують питання про вилучення речей і документів під час звернення до слідчих суддів з відповідними клопотаннями, належно не обґрунтовуючи необхідність вилучення речей, а в більшості випадків це стосується вилучення оригіналів документів без зазначення підстав, з яких для досягнення завдань кримінального провадження неможливо обмежитися вилученням належно засвідчених копій таких документів [25].

Зазначені колізії наявні в практичній діяльності детективів НАБУ як представників сторони обвинувачення і наштовхують на думку, що для впорядкування способів витребування речей та документів під час досудового розслідування доцільно передбачити необхідність звернення слідчим, детективом до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли є необхідність в отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли є необхідність в отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять охоронювану законом таємницю [25] (додатки А–В).

Поділяючи позицію О. В. Гейко, для вдосконалення процедури застосування тимчасового доступу до речей і документів видається доцільним запропонувати: частину 2 ст. 159 КПК викласти в такій редакції: *«Тимчасовий доступ до оригіналів речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду»*; доповнити ст. 159 КПК України частиною 3 в такій редакції: *«Тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. В інших випадках витребування речей та документів здійснюється на підставі відповідної постанови слідчого або прокурора»* [23].

На етапі виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 165 КПК України) особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. Також зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію. Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і оригіналів або копій документів, зобов'язана залишити володільцю речей і оригіналів або копій документів опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду. На вимогу володільця особа, яка

пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має залишити копію вилучених оригіналів документів. Копії документів, які вилучають або оригінали яких вилучають, виготовляють з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів [76].

Завершальним етапом є проведення обшуку (ст. 166 КПК України), згідно з положеннями КПК України, для відшукування та вилучення зазначених речей і документів. Зокрема, у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку. Якщо ініціатором обшуку є сторона захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій [77].

На практиці в процесі тимчасового доступу до речей і документів постають й інші проблеми. Водночас ми не ставили перед собою завдання представити власний погляд на кожну із цих проблем, оскільки це виходить за межі нашого дослідження.

***Арешт майна (ст. 170–175 КПК України).** Приймаючи рішення про накладення арешту на майно, передусім слід переконатися в наявності фактичних підстав накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. Про фактичні підстави арешту майна зазначено в ч. 1 ст. 170 КПК України, яка пропонує визначення цього заходу забезпечення кримінального провадження. У цій нормі зазначено, що арештом майна є тимчасове, до скасування в установленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого наявна сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для*

забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна [77].

Своєю чергою заборону або обмеження щодо користування чи розпорядження майном може бути застосовано лише за наявності обставин, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, переміщення або передання такого майна. Крім того, оскільки арешт є заходом забезпечення кримінального провадження, застосування арешту на підставі ч. 3 ст. 132 КПК України може бути застосовано лише за наявності в слідчого, дізнавача, прокурора обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання в права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; може бути виконано завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається з клопотанням [101].

Мету накладення арешту на майно визначено в ч. 2 ст. 170 КПК України, у якій зазначено, що «арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди» [77].

Відповідно арешт у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, можуть накладати на такі об'єкти:

– відповідно до ч. 3 ст. 170 КПК України, арешт накладають на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України, тобто є речовим доказом.

З приводу цього деякі правники обстоюють позицію, що «необхідною умовою накладення арешту на майно компанії з метою забезпечення збереження речових доказів є визнання такого майна речовим доказом у порядку, встановленому КПК України. Слідчий або прокурор своєю постановою можуть визнати майно компанії речовим доказом, після чого подати до суду клопотання про арешт майна з метою збереження речових доказів.

У зв'язку з цим деякі правники висловлюють позицію, що «передумовою для накладення арешту на майно підприємства з метою забезпечення збереження речових доказів є визнання такого майна речовим доказом у порядку, встановленому КПК України». Слідчий, детектив або прокурор може своєю постановою визнати майно підприємства речовим доказом і надалі звернутися до суду з клопотанням про арешт майна з метою збереження речових доказів. Наприклад, *«старший слідчий СВ Києво-Святошинського ВП ГУНП в Київській області капітан поліції Особа_3 звернулася до суду з клопотанням про арешт майна, який мотивує тим, що в провадженні СВ Києво-Святошинського ВП ГУНП в Київській області перебуває кримінальне провадження № 12019110200006093 від 13 грудня 2019 року, за ознаками злочину, передбаченого ч. 2, 3 ст. 27 ч. 3 ст. 206-2 КК України»*. «...Слідчий суддя, вивчивши клопотання, матеріали кримінального провадження, приходить до переконання, що клопотання обґрунтоване та підлягає задоволенню, оскільки є достатні підстави вважати, що вказані в клопотанні речі відповідають критеріям, зазначеним п. 3 ч. 2 ст. 170 і ст. 167 КПК України, існує можливість використання таких речей як доказів у кримінальному провадженні» [187];

– абз. 2 ч. 3 ст. 170 КПК України – на комп'ютерні системи чи їх частини за наявності альтернативних умов: 1) вони отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є засобом чи знаряддям його вчинення; 2) вони зберегли на собі сліди кримінального правопорушення; 3) є необхідність забезпечення спеціальної конфіскації, конфіскації майна як виду покарання або

заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди; 4) їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною метою проведення експертного дослідження; 5) доступ до відповідних комп'ютерних систем чи їх частин обмежується власником, володільцем або отримувачем чи пов'язаний з подоланням систем логічного захисту [77; 101].

Зазначені вище підстави для арешту комп'ютерних систем кореспондують із загальними підставами арешту майна, передбаченими ст. 170 КПК України. Однак у цьому випадку, на нашу думку, чітке визначення вичерпного переліку допомогло б уникнути неоднозначності з огляду на особливий характер предмета арешту.

Водночас перевага полягає в тому, що підстави для арешту не вимагають збереження речових доказів. Системний підхід законодавця є логічним. Зокрема, дані, що містяться в комп'ютерній системі, віднесені до документарних джерел, які можуть бути скопійовані слідчими та прокурорами із залученням експертів, без необхідності вилучення та арешту комп'ютера. Це дає змогу зібрати необхідні докази, причому залишаючи у володінні власника, не перешкоджаючи розслідуванню [34].

Однак законодавець передбачає можливість накладення арешту на таке майно, якщо слідству не буде надано доступ до інформації на комп'ютері в добровільному порядку (наприклад, якщо власник не надає пароль для входу в комп'ютерну систему) [34].

Зауважимо, що механізм ще не цілком апробований на практиці, а серед науковців немає єдиного підходу до деяких питань його регулювання.

Водночас слід ураховувати, що цей механізм дає змогу стягнути майно, набуте злочинним шляхом, або інше майно, що тісно пов'язане з учиненням злочину, навіть у випадку, якщо його було передано третім особам;

– майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства (абз. 3 ч. 3 ст. 170 КПК України);

– майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації;

– майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за ціною, вищою чи нижчою за ринкову вартість, і знала або повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій з таких ознак, як: одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання [101];

– майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у передбачених кримінальним законодавством випадках може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна [77];

– майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову в кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюють провадження.

Слушною видається позиція Т. Є. Зелькіної, що накладення арешту на майно є важливим засобом забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, оскільки він завершує діяльність із розшуку майна, набутого злочинним шляхом, і слугує основним засобом забезпечення звернення до нього надалі [49].

Крім того, законодавець розширив перелік майна, на яке може бути накладено арешт у ч. 10 ст. 170 КПК України, додаючи до нього віртуальні активи.

Зазначене нововведення можна пов'язати з прийняттям 17 лютого 2022 року Верховною Радою України Закону України «Про віртуальні активи», який наразі не набрав чинності. Закон має на меті врегулювати правовідносини щодо використання криптовалют в Україні й містить визначення віртуального активу.

Як буде реалізовано механізм арешту віртуальних активів, стане зрозуміло після того, як відповідне законодавство набуде чинності й буде винесено відповідні судові рішення.

Згідно з ч. 1 ст. 170 КПК України, завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Тобто слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації в Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [77]. Таке нормативне положення стосується підготовчих до вирішення питання про арешт майна процесуальних дій.

Зокрема, з метою виявлення майна, на яке може бути накладено арешт, сторона обвинувачення має отримати й опрацювати інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного земельного кадастру, Реєстру власників транспортних засобів, Державного судного реєстру,

Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, Єдиного державного реєстру декларацій, Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, Державного реєстру актів цивільного стану громадян та інших державних реєстрів, Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Єдиного реєстру боржників, Інформації про суб'єктів господарювання, які мають податковий борг [101; 156].

Під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, крім як арешт майна, *може бути здійснено попередній арешт*, порядок здійснення якого передбачено в ч. 9 ст. 170 КПК України.

Метою попереднього арешту майна є збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна в кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Зосереджено увагу на тому, що мета попереднього арешту вужча, порівняно з арештом, оскільки не передбачає відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. У зв'язку з цим у науковій літературі цілком обґрунтовано ставлять питання щодо поширення здійснення попереднього арешту на випадки необхідності забезпечення цивільного позову [156].

За рішенням Директора НАБУ (або його заступника), Директора БЕБ (або його заступника), погодженим прокурором (цей етап є додатковим, а не основним, його можуть здійснювати детективи НАБУ), може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовують строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 год, прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт майна [77].

Наступним етапом накладення арешту на майно в кримінальному провадженні є звернення з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду. Суб'єктом такого звернення є прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а для забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач. Зміст клопотання про арешт майна дещо різниться залежно від суб'єкта його подання та визначений у ч. 2, 3 ст. 171 КПК України.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна має бути подано не пізніше ніж наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно підлягає негайному поверненню особі, у якої його було вилучено.

Слід зауважити, що у випадку, якщо майно тимчасово вилучено під час обшуку або огляду, проведеного на підставі ухвали слідчого судді в порядку ст. 235 КПК України, клопотання про арешт такого майна має бути подане слідчим, прокурором протягом 48 год з моменту вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено [101].

Розгляд клопотання та вирішення питання про арешт майна здійснює слідчий суддя, суд у судовому засіданні з дотриманням вимог ст. 172, 173 КПК України.

Клопотання про арешт майна розглядає слідчий суддя, суд за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, не пізніше ніж за два дні з дня його надходження до суду. Неприбуття зазначених осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання.

Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, можна розглядати без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо

якої здійснюють провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна [77].

Завершальним етапом є виконання ухвали про арешт майна в кримінальному провадженні, яке, відповідно до ст. 175 КПК України, здійснює негайно слідчий, прокурор. Проте фактично слідчий і прокурор офіційно звертаються зі зверненням до відповідних уповноважених органів з вимогою накладити арешт на зазначене в постановленій слідчим суддею, судом ухвалі майно й передати його зазначеним суб'єктам. Найчастіше в ухвалах про арешт майна в кримінальному провадженні зазначають про передачу майна, на яке накладено арешт, в управління АРМА. Однією з основних функцій АРМА, передбаченою ч. 1 ст. 9 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», є здійснення заходів з виявлення та розшуку активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді), надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам і суддям з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком активів [147].

Щодо законодавчого забезпечення процедур виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, АРМА врегульовано необхідну взаємодію з усіма правоохоронними органами. Зокрема, наказ АРМА, БЕБ України від 22 лютого 2022 р. № 54/50 затверджує Порядок взаємодії АРМА і Бюро економічної безпеки України щодо виявлення та розшуку активів [144].

Накладення арешту є одним з найефективніших засобів забезпечення кримінального провадження та пов'язаний з обмеженням права власності особи. Тому рішення про арешт майна має бути виваженим й обґрунтованим наявними в кримінальному провадженні доказами.

Тактика накладення арешту на майно в кримінальному провадженні полягає в розгляді наявного матеріалу, аналізі вихідної інформації та виборі напряму розслідування. Причому висувають і перевіряють версії щодо

механізму вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема його способів, предмета протиправного заволодіння тощо. Важливе значення має завдання отримання доказів існування зв'язку між майном і рейдерським діянням, що є однією з фактичних підстав для накладення арешту на майно в кримінальному провадженні [101].

Тому перед накладенням арешту слідчі, детективи, прокурори часто виявляють і розшукують майно, на яке може бути накладено арешт, та збирають докази його причетності до механізму вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Для цього необхідно проводити слідчі (розшукові) та негласні (розшукові) дії, а також непроцесуальні дії, спрямовані на встановлення рейдерів та їх причетності до вчинення конкретних протиправних діянь, що призвели до отримання незаконних активів. Важливою частиною розслідування загалом й арешту майна зокрема є створення фінансового профілю підозрюваного. З цією метою пропонують використовувати простий метод доведення наявності неідентифікованих доходів потенційно незаконного характеру, а саме «аналіз джерел надходження та спосіб використання коштів». Цей метод дає змогу порівняти витрати особи та її законні задекларовані доходи за певний період. У юрисдикціях, де «неправомірне збагачення» або «необґрунтовані статки» криміналізовано як окремий злочин, цей метод також може бути використано для збору непрямих або прямих доказів злочину [164].

Важливо також активно використовувати можливості інформаційно-довідкового забезпечення розслідування. Зокрема, слід використовувати інформаційні аналітично-розшукові системи Національної поліції України, Служби безпеки України. Також будуть корисними інформаційні масиви НАБУ, Національного агентства з питань запобігання корупції, неформальних міжнародних організацій, таких як EGMONT GROUP. Остання є асоціацією 127 підрозділів фінансової розвідки (FIU) з усього світу, які погодилися надавати один одному інформацію, щоб допомогти в розслідуванні кримінальних правопорушень. Правоохоронні органи держави члена групи EGMONT можуть

звернутися до фінансової розвідки іншої держави-члена через її FIU для отримання даних, які може бути використано для створення фінансової характеристики підозрюваного [101].

3.3. Інші способи збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

У ст. 93 КПК України закріплено декілька шляхів збирання доказів у кримінальних провадженнях. Причому встановлено різний порядок збирання доказів для сторони обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК України) та сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження (ч. 3 ст. 93 КПК України). У підрозділах 3.1, 3.2 ми розглянули основні способи, завдяки яким можливо збирати докази в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Натомість отримати докази під час розслідування зазначених злочинів неможливо лише завдяки проведенню СРД або внаслідок проведення процесуальних дій. Така можливість виникає завдяки витребуванню та отриманню стороною обвинувачення від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України). Схоже повноваження надано також стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, з єдиним уточненням, що цим суб'єктам надано право витребувати й отримувати копії документів, відомостей, а не їх оригінали (ч. 3 ст. 93 КПК України) [77].

Нерозв'язаною залишається проблема відсутності тлумачення понять «витребування» та «отримання» в положеннях КПК України, що призвело до численних теоретичних і практичних інтерпретацій. Науковці доводять, що

витребування та отримання речей, документів і відомостей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб слід розглядати як самостійні та рівнозначні способи збирання доказів, які не пов'язані із застосуванням примусових заходів, вирізняються простотою правового регулювання та застосовуються в ситуаціях, коли непотрібно долати протидію осіб, зацікавлених у спотворенні істини, а саме під час проведення слідчих (розшукових) дій, і які можна розглядати як самостійні та рівнозначні методи збирання доказів [78; 79].

З огляду на положення ч. 2 ст. 93 КПК України, витребування доказів доцільніше розглядати в контексті способу їх збирання. У доктрині кримінального процесу слушно зазначено, що витребування – це звернення до особи з проханням добровільно надати речі, документи й відомості, які мають значення для кримінального провадження. У разі виконання такого запиту сторони кримінального провадження, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, отримають витребувані речі або документи, а в разі невиконання можуть отримати його внаслідок обшуку. У цьому контексті витребування доказів цілком охоплено тим, що отримано в межах збору доказів [59; 60; 78].

На думку В. В. Вапнярчука, витребування та отримання доказів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України) є двома самостійними способами формування доказової бази правової позиції певного суб'єкта. Відмінність, яка дає змогу визначити ці способи як самостійні, полягає у відмінності суб'єктів, які виявляють ініціативу щодо використання цих способів [13]. Отримання означає прийняття того, що було надіслано, надано або вручено. Тобто отримавши, особа добровільно надсилає, пропонує або вручає матеріали слідчому чи прокурору. Деякі учасники кримінального провадження мають право збирати й подавати (або

лише подавати) докази слідчому, прокурору, слідчому судді, а під час судового провадження – суду. Це, зокрема, право підозрюваного, обвинуваченого, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, представника й законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представника та законного представника цивільного позивача.

Своєю чергою О. М. Калужна вважає, що добровільне надання документів стороні обвинувачення підприємством, установою, працівником (службовою особою) організації або фізичною особою є одним із способів реалізації учасниками кримінального провадження свого права на участь у доказуванні [54].

Як і у випадку з витребуванням речей і документів, цей спосіб збирання речових доказів може бути застосований стороною обвинувачення для отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб будь-яких речей, що мають значення для кримінального провадження, крім тих, обіг яких заборонено законом.

Відповідно витребування та отримання – це самостійні способи формування доказової основи. Відмінність між ними, що й дає нам змогу визначати їх як самостійні, полягає в різних суб'єктах вияву ініціативи їх використання. Під час витребування така ініціатива походить від суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого (детектива), прокурора під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), а під час отримання – від інших осіб.

Отже, на підставі аналізу вимог законодавства, наукової літератури, слідчої та судової практики в цьому підрозділі зосереджено увагу на таких способах збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації:

1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей;

2) витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок.

Під час практичної реалізації зазначених положень кримінального процесуального законодавства часто постають суттєві проблеми, що пов'язані з неврегульованістю порядку їх реалізації. Зокрема, незрозумілими залишилися такі питання:

1) перелік суб'єктів, до яких може бути висунуто вимогу про надання речей та документів (у порядку ст. 93 КПК України) (15 %);

2) перелік об'єктів, які можуть бути витребувані стороною обвинувачення (якого характеру документи й відомості можуть бути витребувані (статутно-правові, господарські, комерційні, банківські тощо)) (14 %);

3) законодавче врегулювання форми такої вимоги (витребування) (наприклад, у формі постанови слідчого, детектива або прокурора) (23 %);

4) порядок і строки виконання вимоги (витребування) (17 %);

5) форма фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення (14 %);

6) визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів (15 %) (*додатки Б, В*).

Отже, розглянемо проблемні питання, які, на нашу думку, потребують законодавчого врегулювання.

Суб'єкт, до яких може бути висунуто вимогу про витребування речей та документів, відповідно до ст. 93 КПК України, – це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, службові особи та фізичні особи. Отже, перелік суб'єктів є загальним. Зокрема, до них можна віднести:

1) сторони й інші учасники кримінального провадження надають доказову інформацію з метою виконання власних процесуальних функцій та

впливу на напрям пізнавальної діяльності відповідно до власних інтересів. Слід зауважити, що прокурор також має право надавати доказову інформацію (тобто кому вона може бути витребувана і від кого може бути отримана). Це стосується передусім прокурора, який користується цим правом на стадії судового розгляду. Однак це право є також обов'язком прокурора. Зазначене пов'язано з тим, що прокурор як представник державного органу під час здійснення кримінального переслідування керується принципами відкритості, змагальності, диспозитивності та презумпції невинуватості;

2) державні органи, підприємства, установи й організації (зокрема правоохоронні органи, передусім ті, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність), які зобов'язані надавати доказову інформацію відповідно до закону (яким може бути закон, що регулює їхній правовий статус);

3) інші особи (зокрема й сторонні), які можуть надавати доказові матеріали [13; 14].

Ще одне питання, яке потребує уваги, – питання щодо об'єктів, які можуть бути витребувані.

Чинний КПК України передбачає доволі значну кількість таких об'єктів. Зокрема, ч. 2 ст. 93 КПК України встановлює вичерпний перелік речей і документів, які можуть бути об'єктом витребування стороною обвинувачення. До цих об'єктів КПК України відносить: речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок [75].

Встановлення об'єктів, які можуть бути витребувані, має важливе значення, оскільки не всі речі, витребувані протягом досудового розслідування, можуть відповідати критеріям речового доказу відповідно до ст. 98 КПК України. Тому необхідно визначити, як слід тлумачити поняття «річ» і «речовий доказ», що є об'єктами витребування та отримання.

Тому необхідно визначити, що є об'єктом витребування та отримання з огляду на поняття «річ» та «речові докази».

Щодо поняття «річ» слід зазначити, що чинний КПК не містить норм, які роз'яснювали б зміст цього об'єкта. Стаття 179 ЦК України річчю розглядає

предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки.

Натомість у ст. 98 КПК України визначено, що речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [77].

Привертає увагу й можливість сторони обвинувачення здійснювати витребування речей і документів, які відповідно до ч. 1 ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю та володільцями (розпорядниками) яких є: 1) суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання; 2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевого бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим; 3) особи, які виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг; 4) юридичні особи публічного права, державні/комунальні підприємства, державні/комунальні організації [78].

У слідчій практиці можуть виникати абсурдні ситуації, коли державні підприємства, установи чи організації, які мають статус потерпілих у кримінальному провадженні, відмовляються надавати слідчим документи в порядку ст. 93 КПК України [78].

Причому таку відмову обґрунтовують не лише тим, що процесуальна форма клопотання про витребування речей і документів законодавчо не врегульована, а й тим, що запитувана стороною обвинувачення інформація

містить охоронювану законом таємницю. Це також закономірно, оскільки аналіз нормативних положень глави 15 КПК України дає змогу дійти висновку, що доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, надають лише на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів.

Це своєю чергою призводить до того, що в кримінальному провадженні виникають тяганина й істотні порушення розумних строків розслідування.

Нагадаємо, що Законом України № 2137-IX внесено низку важливих змін до КПК України, зокрема щодо правових підстав отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів [134]. Зазначені зміни внесено шляхом доповнення розділу IX «Перехідні положення» КПК України. Так, новий п. 20-7 розділу IX передбачає, що під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, а саме: 1) відомостей, які можуть становити лікарську таємницю; 2) відомостей, які можуть становити банківську таємницю; 3) інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; 4) персональних даних особи, що знаходяться в її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних, що делегуються прокурору [134].

Зауважимо, що такі «спрощені» процедури отримання інформації діють лише в умовах надзвичайного або воєнного стану, тобто є тимчасовими. У зв'язку з цим питання отримання доказів за спрощеними процедурами стане актуальнішим після скасування відповідної законодавчої бази. Саме тому, на нашу думку, у чинному КПК України має бути запроваджено інститут збору доказів, який на постійній основі гарантуватиме оперативне розслідування кримінальних правопорушень. Таким інститутом має стати процедура витребування речей і документів відповідно до ст. 93 КПК України [78; 79].

Невирішеними залишаються питання законодавчого врегулювання форми та змісту пред'явлення вимоги про витребування речей і документів (тобто її процесуальне оформлення).

Слід зазначити, що серед представників наукової спільноти і практиків немає єдиного підходу до розуміння процедури витребування та отримання речей, документів та інформації. Практичною проблемою є визначення порядку витребування документації від підприємств, установ та організацій. Слід мати на увазі, що особи, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності, можуть працювати у фінансових установах, підприємствах, установах, організаціях та інших організаціях, що займаються такою діяльністю. Тому їхня діяльність часто відображається в певних документах. Тож надзвичайно важливо визначити процесуальні кроки для відновлення фінансових документів.

Зокрема, Ю. І. Азаров, Я. Ю. Конюшенко й О. Ю. Хабло зазначили, що дослідження форм кримінального процесуального витребування через призму чинного КПК України та комплексний аналіз його положень може привести до висновку про необхідність проведення витребування речей та документів у формі постанов [1]. Зазначене пов'язано з тим, що ч. 3 ст. 110 КПК України передбачає, що рішення слідчого, дізнавача, прокурора має бути винесено у формі постанови. Крім того, ця стаття передбачає, що відповідну постанову виносять у випадках, передбачених КПК України, і коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне. Тобто йдеться про доцільність встановлення процесуальної форми фіксації доказів, що мають значення для кримінального провадження, зокрема щодо витребування доказів у порядку ч. 2 ст. 93 КПК України. І. М. Чемерис натомість не поділяє такий підхід до розв'язання цієї проблеми. На думку дослідника, це тому, що, відповідно до ст. 110 КПК України, постанова слідчого, дізнавача або прокурора є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод й інтересів яких вона стосується, і не передбачає добровільного виконання [61; 195].

В. В. Вапнярчук на підставі аналізу чинного КПК України стверджує, що витребування доказів необхідно оформлювати такими процесуальними документами: для слідчого, прокурора – у формі постанови, для судді – у формі ухвали [13; 14; 16].

Обґрунтованою видається позиція В. І. Сліпченка, на переконання якого, реалізація положень ст. 93 КПК України щодо витребування речей та документів можлива за умови дотримання таких вимог: внесення відомостей до ЄРДР про початок досудового розслідування; письмове оформлення вимоги про витребування та передання її адресату; добровільність виконання вимоги про витребування речей, документів, їх копій або інших відомостей [170].

Своєю чергою Ю. І. Азаров, О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко дають раціональне пояснення, коли слід проводити витребування речей чи документів, і наводять такі приклади:

- 1) достовірно відомо, у кого чи де зберігається предмет чи документ;
- 2) запитувані об'єкти не містять охоронювану законом таємницю;
- 3) слідчий має підстави вважати, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організацій, службові та фізичні особи нададуть такі речі чи документи добровільно;
- 4) немає загрози того, що документ або предмет будуть знищені чи сфальсифіковані в період між вимогою та їх наданням [1].

Зауважимо, що в практичній діяльності під час досудового розслідування детективи НАБУ часто постають перед проблемами в межах реалізації своїх процесуальних повноважень щодо витребування речей, документів та інформації від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб. Нерідко власники таких доказових матеріалів відмовляються їх надавати. У більшості таких випадків причини відмови ґрунтуються на тому, що детективи не мають повноважень витребувати речі або документи без дотримання процедури звернення до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей або документів та отримання ухвали суду [25].

Передумови цих проблем полягають у тому, що чимало науковців і юристів-практиків вважають, що чинний КПК України належно не визначає повноваження сторони обвинувачення, а отже, відсутність належної правової регламентації процедури та порядку витребування речей та документів призводить до відсутності обов'язку виконання таких вимог.

На переконання О. В. Гейко, процедура витребування речей, документів і відомостей справді нечітко врегульована чинним КПК України. Проте, після детального аналізу його норм, можна стверджувати, що детективи НАБУ, так само як і слідчі інших органів досудового розслідування, мають право на таке витребування. Водночас фізичні та юридичні особи, яких це стосується, зобов'язані виконувати законні вимоги детективів, щоб сприяти виконанню завдань кримінального провадження [25].

Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, у випадках, коли положення кримінального процесуального законодавства не регулюють або неоднозначно трактують питання кримінального провадження, слід застосовувати загальні принципи кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України. Крім того, ч. 5 ст. 40 КПК України визначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, а також службові особи та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого [25; 77].

Про можливість застосування такого способу збирання доказів, як витребування речей та документів, також зазначено в Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 [52].

Відповідно до п. 18 цього листа, «беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України, застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей чи

документів (ч. 7 ст. 163 КПК України), під час отримання доступу до речей і документів можуть здійснювати у випадках, якщо:

1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження, або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи;

2) речі й документи, згідно зі ст. 162 КПК України, містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати й отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України» [25; 52].

Такі повноваження слідчого, детектива щодо оцінювання необхідності проведення досудового розслідування підтверджує ч. 5 ст. 132 КПК України, яка передбачає, що слідчий суддя, суд без застосування заходів забезпечення кримінального провадження може отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

В Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 7 лютого 2014 року зазначено, що «при зверненні до суду з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів слідчими не виконуються вимоги ч. 2 ст. 93 КПК України, згідно з якою сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових дій), витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [186].

Крім того, зазначені повноваження детективів НАБУ, БЕБ, прокурорів урегульовані положеннями відомчих нормативно-правових актів:

– ч. 1 п. 3 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» (НАБУ має право витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро й одержувати в установленому законом порядку у визначеному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних і державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро) [148];

– п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» зазначено, що «суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію. У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно в письмовій формі повідомити про це Національне бюро з обґрунтуванням причин. Національне бюро за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше ніж два календарні дні. Ненадання Національному бюро на його запит інформації, надання завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирають таку інформацію, заборонені й тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом»[148];

– п. 10 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», де встановлено, що одним з повноважень зазначеного органу досудового розслідування є: «витребування та одержання у встановленому законом порядку від інших правоохоронних і державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформації, необхідної для виконання повноважень БЕБ» [133];

– абз. 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»: «виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або

неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати й отримувати від нього матеріали та їх копії»;

– п. 1 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»: передбачено право прокурора витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться в цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом.

Аналіз норм чинного законодавства засвідчує наявність повноважень сторони обвинувачення щодо витребування речей, документів та інших відомостей як способу збирання доказів та їх законність.

Тому позиція деяких науковців про те, що єдиною законною можливістю отримати документи й фактичні дані є тимчасовий доступ до речей і документів або їх обшук, не узгоджується з положеннями чинного КПК України. Тож маємо всі підстави вважати, що витребування речей та документів і тимчасовий доступ є двома різними й не залежними один від одного способами збирання доказів у кримінальному провадженні.

З огляду на те, що відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України всі рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймають у формі постанови, на нашу думку, саме цим процесуальним документам і необхідно оформлювати витребування доказів.

З метою пришвидшення належного виконання рішень правоохоронних органів законодавець установив можливість винесення постанов в електронній формі. Причому використовують кваліфікований електронний підпис службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюють з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106¹ КПК України. Наразі система

і Кейс функціонує лише щодо кримінальних проваджень, які розслідує НАБУ [121].

Законодавець не визначив перелік підстав для винесення постанови в електронній, а не паперовій формі. Тому необхідність винесення рішення в електронному вигляді в конкретній ситуації залишається на розсуд слідчого (детектива).

Щодо постанови в електронній формі, то у випадках, коли КПК передбачає вручення або пред'явлення постанови відповідним учасникам процесуальної дії, на нашу думку, вони матимуть пред'являти постанову в електронному вигляді або засвідчену паперову копію електронного документа.

Ураховуючи кількість воєнних злочинів, які потребують швидкого й ефективного розслідування, вважаємо, що така зміна є цілком виправданою та доречною.

Тому, з огляду на законодавчо закріплені вимоги й обов'язковість виконання процесуальних рішень із цих питань, ми переконані, що витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей має бути оформлено у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК України), яка, згідно з положеннями ч. 7 ст. 110 КПК України, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, з метою дотримання прав, свобод чи інтересів, яких вона стосується.

Важливим питанням є визначення порядку та строків виконання вимоги про витребування речей і документів.

Відповідно до ч. 5 ст. 40 КПК України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові й інші особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, але КПК України фактично не містить заходів для притягнення їх до юридичної відповідальності за ненадання речей і документів [77].

Слід зауважити, що як у спеціальних законах, так і в окремих нормативно-правових актах строки надання інформації на вимогу правоохоронних органів встановлено від 3 до 10 робочих днів.

Науковці також висловлювали різні пропозиції щодо строків виконання вимоги про витребування. На переконання А. Ю. Спусканюка, виконавець запиту, якому адресовано запит, зобов'язаний надати відповідну інформацію невідкладно, але не пізніше ніж за 10 робочих днів з дня надходження відповідного запиту [173].

О. В. Ковтун пропонує встановити строк виконання письмового запиту сторони обвинувачення на інформацію не пізніше ніж за п'ять робочих днів з дня отримання відповідної постанови. Водночас у законі слід передбачити, що факт невиконання відповідної постанови слідчого або прокурора є підставою для звернення сторони обвинувачення до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або про обшук житла чи іншого володіння особи. Якщо особа відмовляється надати дозвіл на вилучення речей і документів згідно з ухвалою слідчого чи прокурора, сторона обвинувачення звертається з клопотанням про проведення обшуку, якщо він є найдоцільнішим і найефективнішим способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та є співмірним із втручанням в особисте й сімейне життя особи [61].

Ми пропонуємо використати в КПК України положення, аналогічні до п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», і встановити, по-перше, строки надання суб'єктами, яким запит адресовано, відповідної інформації: суб'єкти, яким адресовано зазначений запит, зобов'язані невідкладно, але не довше ніж протягом трьох робочих днів надати відповідну інформацію.

Щодо процесуальної форми фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення більшість дослідників зауважують, що протокол є єдиною процесуальною формою фіксації таких результатів.

Згідно з ч. 2 ст. 100 КПК України, речові докази, які отримані або вилучені слідчим (детективом), прокурором, оглядають, фотографують і докладно описують у протоколі огляду. На необхідності обов'язкового відображення результатів витребування як процесуальної дії в протоколі акцентують і в юридичній літературі.

Зокрема, С. О. Ковальчук зауважує, що отримана стороною обвинувачення в порядку витребування річ підлягає обов'язковому огляду й опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду (ч. 5 ст. 237 КПК України), з відображенням результатів огляду в протоколі, зміст якого повинен відповідати вимогам ст. 104 КПК України. Причому описова частина протоколу повинна містити не лише відомості про надану річ (ч. 3 ст. 104 КПК України), а й вказівку на факт витребування речі й орган державної влади, орган місцевого самоврядування, підприємство, установу, організацію, службову або фізичну особу, яка на вимогу слідчого, прокурора її надала, а підсумкова частина протоколу – відомості про цю річ і спосіб її ідентифікації [59; 60].

С. А. Крушинський також зазначає, що речі й документи, подані на стадії досудового розслідування, набувають доказового статусу лише після оформлення через відповідну процедуру, тобто складання протоколу та винесення постанови про долучення речей і документів до справи.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, речі, отримані слідчим, прокурором від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб, підлягають огляду, фотографуванню та детальному занесенню до протоколів огляду. У процесі огляду та фіксації отриманої стороною обвинувачення речі обов'язковому дотриманню підлягають норми ст. 104 і ч. 5 ст. 237 КПК України щодо порядку огляду речі, її вилучення та змісту протоколу огляду. На нашу думку, такі протоколи повинні містити вказівку на добровільність передання матеріального об'єкта й ініціативний характер таких дій, а також

відомості щодо походження наданих об'єктів та підставу, на якій особа, що подає, володіє цим предметом [78; 79].

Отже, «отримання» тлумачать як процес доставляння стороні обвинувачення чи захисту юридичними або фізичними особами письмових документів чи їх копій, а також предметів із проханням долучити їх до матеріалів кримінального провадження. Тобто «отримання» відбувається не шляхом ініціювання конкретної процедури збирання доказів, а шляхом процесуального визначення волевиявлення (рішення) інших учасників щодо необхідності добровільного передання таких матеріалів потенційним учасникам кримінального провадження (наприклад, потерпілим, свідкам, підозрюваним) з метою долучення їх до кримінального провадження.

Нам імпонує позиція А. В. Крушеницького, згідно з твердженням якого рішення щодо складання протоколу за результатами витребування чи отримання речей і документів має бути прийнято в тих випадках, коли витребувані чи отримані стороною обвинувачення речі й документи мають ознаки речових доказів відповідно до ст. 98 КПК України. У разі складання протоколу його описова частина повинна містити не лише відомості щодо отриманої речі чи документа, а й вказівку на факт їх отримання внаслідок витребування чи отримання, а підсумкова частина – відомості про отриману річ чи документ і спосіб їх ідентифікації. Протокол про витребування чи отримання речей і документів можуть складати й у випадках, коли слідчий, прокурор, захисник визнає це за необхідне [78; 79].

Найпроблемнішим питанням, на нашу думку, є визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого/детектива або прокурора, визначених у вимозі про витребування речей і документів.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення може здійснювати збирання доказів шляхом «витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей».

Виконання цього положення потребує правових гарантій його реалізації, серед яких важливу роль відіграє юридична відповідальність. Однак аналіз законодавства засвідчує, що КПК України й інші нормативно-правові акти не передбачають відповідальності у випадках невиконання вимог сторони обвинувачення про витребування речей і документів.

Водночас КУпАП передбачає певні механізми правового впливу та юридичної відповідальності за невиконання посадовими особами законних вимог прокурора (ст. 185-8) чи невиконання вимог адвокатського запиту. Окремою нормою, а саме ст. 185-13 КУпАП, встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб НАБУ, яке може полягати в ненаданні інформації НАБУ на запит його посадових осіб, наданні завідомо недостовірної інформації чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків її надання, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирають таку інформацію, або невиконання інших законних вимог посадових осіб НАБУ [25].

Також відповідно до ч. 5 ст. 212-3 КУпАП підставами накладення адміністративного штрафу є неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит. Гарантії виконання вимог слідчого, який є ключовою фігурою в збиранні доказів під час досудового розслідування, залишилися поза увагою законодавця.

На відміну від КПК України, процесуальні норми зарубіжних країн передбачають можливість застосування заходів відповідальності в разі невиконання вимог щодо надання предмета, який може бути доказом у кримінальному провадженні. Наприклад, у КПК Федеративної Республіки Німеччини зазначено, що в разі відмови видати предмет, який може бути доказом, до особи застосовують заходи примусу, зокрема штраф. Але це не стосується осіб, які мають право на відмову від дачі показань як свідки.

Витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок.
Особливе місце під час досудового розслідування в кримінальних

провадженнях щодо злочинів, вчинених у сфері господарської діяльності, посідає призначення та проведення ревізій і перевірок. Ревізії та перевірки дають змогу дослідити й вивчити діяльність певних установ, підприємств чи організацій з метою перевірки правильності та законності дій їхніх посадових осіб, а отримані висновки можуть бути використані для підтвердження або спростування можливих порушень закону й бути використані як докази відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України.

Поняття ревізії визначено на законодавчому рівні. У ст. 4 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено, що «інспектування здійснюється органом державного фінансового контролю у формі ревізії та полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладають в акті» [149].

Слід зазначити, що КПК України не визначає точної процедури отримання висновків ревізії та актів перевірок (як заходу забезпечення кримінального провадження чи слідчої дії), що призвело до розбіжностей у поглядах науковців щодо процесуального статусу ревізій/перевірок, які проводять під час досудового розслідування.

Зокрема, М. І. Камлик вважає, що проведення ревізії є непроцесуальною дією. Зазначене пов'язано з тим, що ревізор, виконуючи службове завдання, підпорядковується не слідчому, а керівнику організації, яка призначила ревізію і керує його діями [55].

На думку Р. Л. Степанюка, є два основні види ревізій: а) ревізії, що проводять за ініціативою контролюючого органу; б) ревізії, що проводять за ініціативою правоохоронних органів. Перший вид ревізійних досліджень проводять без участі або відома правоохоронних органів, їм повідомляють лише в тому випадку, якщо в процесі такої ревізії виявлено ознаки злочину.

Тому використання спеціальних знань у формі призначення ревізії поширюється лише на другий вид діяльності, коли в процесі досудового розслідування постає необхідність призначити ревізію діяльності певної установи, підприємства або організації [173; 177].

Н. М. Шостаківська доводить, що «ревізія – це метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності, спосіб документального розкриття недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань. Фактична ревізія – це комплекс взаємопов'язаних перевірок питань фінансово-господарської діяльності підприємств, що здійснюється за допомогою прийомів документального та фактичного контролю, спрямований на виявлення обґрунтованості, доцільності й економічної ефективності здійснення господарських операцій, стану збереження майна» [156; 199].

Слушною є позиція Б. В. Романюка, який зазначає, що ревізія – це слідча дія, оскільки її проводять за рішенням слідчого, а ревізор є спеціалістом, який не є самостійним у діях, а підпорядковується суб'єкту розслідування і діє в межах його повноважень [165].

На наше переконання, ревізія в кримінальному провадженні - це процесуальна дія, яку ініціює слідчий, детектив або прокурор на підставі відповідної ухвали слідчого судді, що полягає в залученні службових осіб, уповноважених на проведення ревізії та перевірки, з метою дослідження конкретного питання, що становить інтерес у кримінальному провадженні. Вважаємо, що ревізії та перевірки мають бути віднесені до слідчих (розшукових) дій, а отже, це питання підлягає врегулюванню.

На сьогодні основною невирішеною проблемою є відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві прямих норм, які чітко визначали б повноваження органів досудового розслідування, прокуратури та суду щодо призначення ревізій і перевірок під час досудового розслідування. Наприклад, раніше КПК України дозволяв слідчим та прокурорам призначати

ревізії та перевірки відповідно до встановленого законом порядку. Проте, після виключення п. 4 ч. 2 ст. 40 та п. 6 ч. 2 ст. 36 КПК України на підставі Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року, вказані зміни ускладнили виконання вимог статті 2 КПК України щодо забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування з боку обвинувачення [45].

Утім з метою виконання завдань кримінального провадження, а також з огляду на аналіз норм кримінального процесуального законодавства України, слідчі та прокурори знаходили вихід із цієї ситуації. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 1 КПК України, порядок кримінального провадження на території України визначений лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України. Крім того, ч. 2. ст. 93 КПК України передбачає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів, зокрема шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб висновків ревізій та актів перевірок [45].

Закріпивши висновки ревізії та акти перевірки як докази в кримінальному провадженні, законодавець не врегулював питання щодо процесуального порядку їх отримання та витребування. Слушно зазначає В. В. Неганов, що «під час підготовки, призначення і проведення позапланових ревізій перед слідчими та прокурорами виникає низка нових проблем правового, організаційного та практичного характеру, пов'язаних з неузгодженістю положень кримінального процесуального та регулятивного законодавства, відсутністю процесуального механізму розгляду відповідних клопотань слідчими суддями, недосконалістю взаємодії суб'єктів кримінального процесуального доказування з органами фінансового контролю» [154].

Законодавство передбачає можливість проведення планових і позапланових ревізій. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «плановою виїзною ревізією вважається ревізія в підконтрольних установах, яка передбачена в плані роботи органу державного фінансового контролю і проводиться за місцезнаходженням такої юридичної особи чи за місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така планова виїзна ревізія». Планові виїзні ревізії проводять на підставі письмового рішення керівника відповідного органу державного фінансового контролю не частіше ніж раз на календарний рік за сукупністю показників фінансово-господарської діяльності підконтрольних об'єктів. Позаплановою виїзною ревізією вважають ревізію, проведення якої не передбачено планом роботи органу державного фінансового контролю» [149].

Однією з обставин, за наявності якої проводять позапланову ревізію, відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 11 цього Закону, є «надходження доручення щодо проведення ревізії в підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, Офісу Генерального прокурора, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, у якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю» [149].

Порядком взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби, органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затвердженим спільним наказом від 19 жовтня 2006 року № 346/1025/685/53, позапланову виїзну ревізію на об'єкті контролю за зверненням правоохоронного органу проводять у разі надання ним постанови про призначення ревізії, а якщо справу порушено за фактом, що стосується діяльності підконтрольної установи, до постанови додають дозвіл суду на

проведення ревізії. Документальну позапланову перевірку здійснюють, якщо отримано судове рішення суду (слідчого судді) про призначення перевірки [145].

Відповідно до ч. 2 ст. 19² Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю в Україні, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним до підслідності Національного бюро, зобов'язані: передавати Національному бюро одержувані під час здійснення контрольних функцій та аналізу інформації, що надходить, відомості, що можуть свідчити про кримінальні правопорушення або використовуватися для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро; за зверненням Національного бюро проводити в межах своєї компетенції ревізії, перевірки й інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України фізичними та юридичними особами [145].

Отже, такі норми створили правові підстави для слідчих і прокурорів ініціювати призначення ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях. Обґрунтовували відповідні клопотання до слідчих суддів про надання дозволу на проведення позапланових ревізій та позапланових перевірок (призначення позапланових ревізій та позапланових перевірок). Такі клопотання слідчих і детективів погоджував з прокурором у кримінальному провадженні процесуальний керівник, а згодом розглядав й остаточно вирішував слідчий суддя, що забезпечувало належний судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів особи в кримінальному провадженні [45].

На переконання В. Жидкова, у випадках, якщо положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального

провадження, слід застосовувати загальні засади кримінального провадження, передбачені ч. 1 ст. 7 КПК України. Тому за результатами аналізу правових норм і сталої слідчо-суддівської практики маємо аргументи стверджувати про наявність у законодавчих актах підстав для звернення слідчими, детективами та прокурорами до слідчих суддів з відповідними клопотаннями [45].

Ще одним недоліком був брак процедури забезпечення права зацікавлених осіб на оскарження процесуальних рішень про призначення ревізій та перевірок, як це передбачено КПК України. Зазначено призвело до подальшої відмови слідчого судді в задоволенні клопотань про проведення ревізій для подальшого проведення судових експертиз.

6 березня 2018 року в рішенні у справі № 243/6674/17-к Верховний Суд у пункті 51 зазначив, що слідчий суддя перевищив свої повноваження та прийняв рішення, не передбачене КПК, надавши слідчому дозвіл на проведення перевірки. Крім того, постановою Верховного Суду від 23 травня 2018 року встановлено, що апеляційний суд зобов'язаний відкрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про надання дозволу на проведення позапланової перевірки [193]. Це призвело до подальшої відмови судом першої інстанції в задоволенні такого рішення. Апеляційний суд за наявності підстав скасував його. Унаслідок прийняття Верховним Судом зазначеного рішення позапланові перевірки більше не призначають.

Згодом слідчі почали призначати судово-економічні експертизи на підставі висновків експертів. Однак із цього приводу слушно зазначають юристи, що довідка спеціаліста не є актом ревізії чи актом перевірки уповноваженого контролюючого органу. Верховний Суд неодноразово вказував на принципову відмінність між довідкою спеціаліста та документальною перевіркою фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю. У постанові Верховного Суду від 20 березня 2019 року (справа № 808/3230/17) [126] Суд зазначив, що участь посадових осіб Державної фінансової інспекції як спеціалістів у перевірках, що проводять правоохоронні

органи, у результаті чого спеціаліст надає довідкову інформацію, а такі особи беруть участь у проведенні перевірки й оформленні результатів у вигляді акта, – не є тотожними поняттями. У Постанові Верховного Суду від 17 вересня 2019 року (справа № 243/2194/18) на підставі листа Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Донецькій області було залучено спеціаліста Управління Східного офісу Держаудитслужби в Донецькій області, який підготував довідку від 3 серпня 2017 року, якою встановлено збитки в конкретному розмірі фінансових і матеріальних ресурсів. Порушення також встановлено за обставинами перевірки окремих питань господарської діяльності [126].

Суд першої інстанції дійшов висновку, що прокурори та слідчі не наділені повноваженнями призначати ревізії та перевірки (відповідно до п. «б» п. 12 Прикінцевих положень Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII у КПК України виключено положення п. 6 ч. 2 ст. 36 КПК України, відповідно до якого прокурор був уповноваженим призначати ревізії та перевірки в порядку, передбаченому законом), а КПК України не закріплює права або обов'язку спеціаліста встановлювати дотримання або порушення окремих питань фінансово-господарської діяльності шляхом проведення перевірки з питань, які, відповідно до ч. 1, п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК України, можуть бути предметом експертного дослідження. Докази, отримані за результатами таких перевірок або ревізій, не передбачені КПК України, є недопустимими відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України. Під час розгляду інших доказів, зокрема висновків судово-економічної експертизи, Суд посилається на практику ЄСПЛ (справи «Балицький проти України» [159], «Тейксейраде Кастро проти Португалії» та «Шабельник проти України») [161] і застосований принцип «плодів отруйного дерева», відповідно до якого недопустимими є не лише докази, отримані безпосередньо внаслідок порушення, а й докази, які не були б отримані, якби перші не були отримані. Суд визнав недопустимим джерело доказів, а саме висновки судово-економічної експертизи від 22 вересня 2017 року № 1332, оскільки на

вирішення експерту поставлено запитання щодо підтвердження висновків, викладених у довідці про перевірку, а зазначену довідку суд визнав недопустимим джерелом доказів через отримання її в порядку, не передбаченому КПК України [156].

Показовою є позиція Верховного Суду, викладена в постанові від 23 червня 2021 року у справі № 234/8803/18, відповідно до якої використання словосполучення «витребування та отримання» у ч. 2 ст. 93 КПК України передбачає повноваження використовувати як докази висновки ревізій та актів перевірок (як і будь-які інші документи), що існують незалежно від кримінального розслідування. Процесуальний закон чітко відмежовує документи, створені в межах кримінального провадження, від документів, походження яких не залежить від кримінального провадження, і підпорядковує ці два типи документів різному правовому режиму. Отже, кримінальний процесуальний закон не встановлює отримання доказів шляхом надання дозволу на проведення позапланової перевірки ні слідчими суддями, ні прокурорами, слідчими; результати таких перевірок, призначених у межах розслідування кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді, є недопустимими доказами й відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК не повинні бути використані під час ухвалення судових рішень у межах кримінального провадження [122].

Така правова позиція Верховного Суду змінює слідчу й судову практику в питанні призначення позапланових ревізій та перевірок у процесі досудового розслідування та засвідчує, що на практиці слідчі, детективи, прокурори та слідчі судді фактично позбавлені права вирішувати такі питання.

З огляду на це, а також необхідність виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, доцільним, на нашу думку, є передбачення в КПК України повноважень слідчих, детективів і прокурорів ініціювати питання про призначення ревізій та перевірок, а слідчих суддів – призначати ревізії та перевірки.

Висновки до розділу 3

1. Загалом способи збирання доказів стороною обвинувачення закріплено в ч. 2 ст. 93 КПК України, аналіз якої дає змогу виокремити такі способи: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до п. 1 ст. 233 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Слідчі (розшукові) дії мають вагоме значення, оскільки є способом збирання доказів. Вони забезпечують виконання завдань кримінального провадження, передбачених законом, а саме – всебічне, повне та неупереджене дослідження всіх обставин кримінального правопорушення.

Одними з напрямів проведення НСРД є отримання даних, що можуть бути використані під час доказування, і збір додаткових даних інформаційного спрямування. Водночас, як це передбачено ст. 223 КПК України, проведення НСРД спрямовано на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

2. На підставі аналізу порядку тимчасового доступу до речей і документів встановлено, що в багатьох випадках клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, у яких порушено питання про вилучення, характеризуються формальним і недостатнім доказуванням. Органи досудового розслідування порушують питання про вилучення речей і документів під час звернення до слідчих суддів з відповідними клопотаннями, належно не обґрунтовуючи необхідність вилучення речей, а здебільшого це стосується вилучення оригіналів документів без зазначення підстав, з яких для досягнення мети кримінального провадження неможливо обмежитися вилученням належно засвідчених копій таких документів.

Арешт майна в кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, застосовують щодо виявленого під час досудового розслідування майна,

джерело якого є незаконним (протиправним), яке було використано як знаряддя (засіб) вчинення злочину, було об'єктом злочину або містить відомості, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Причому джерело походження майна та його значення в конкретному кримінальному провадженні мають бути встановлені органами досудового розслідування та підтверджені доказами. Тому тактика накладення арешту на майно в кримінальному провадженні охоплює рекомендації, спрямовані на вирішення ключових тактичних завдань. Це встановлення злочинців та їхніх спільників, а також майна, яке їм належить, і джерела його походження. Для розшуку й арешту майна в досудовому розслідуванні необхідно одночасно ідентифікувати майно, встановити його зв'язок з протиправною діяльністю для отримання дозволу на його арешт і довести відповідні кримінальні факти. Ці завдання взаємопов'язані та спрямовані на досягнення кінцевої мети – запобігання використанню злочинцями доходів, одержаних злочинним шляхом. Для досягнення цих завдань важливо забезпечити належну організацію розслідування з першого моменту виявлення злочину, його ретельне планування та налагодження постійної ефективної співпраці з іншими підрозділами й органами правоохоронних, контролюючих та інших органів.

3. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства (ч. 1 ст. 1 КПК України, ч. 2 ст. 1 КПК України, ч. 1 ст. 7 КПК України та ч. 2 ст. 93 КПК України), відомчих нормативно-правових актів (ч. 2 ст. 192 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», п. 5 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби, органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затвердженого спільним наказом від 19 жовтня 2006 року № 346/1025/685/53), створює правові підстави для слідчих, детективів і прокурорів ініціювати призначення ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування, зокрема:

1. Загальний огляд стану наукової розробленості та законодавчої регламентації проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації свідчить про обмежений обсяг досліджень у цій сфері за різними галузевими спеціальностями. Переважно наукові дослідження, що стосуються цієї проблеми, зосереджені на аналізі попереднього кримінального процесуального законодавства, яке не завжди відповідає потребам практики правозастосування. Водночас, попри важливість існуючих на сьогодні наукових розвідок, не враховано проблеми практики досудового розслідування, що виникли в умовах внесених змін до Конституції України, застосування нового кримінального процесуального законодавства, зокрема, не враховано особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану й відомчих нормативно-правових актів та яким чином дані нововведення позначилися на особливостях процесуального порядку доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та особливостях збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях даної категорії злочинів.

2. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації - це процесуальна діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання й

дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та встановленні інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Межі доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень обумовлені специфікою досліджуваних злочинів, під час розслідування яких сторона обвинувачення обов'язково має довести, що: 1) злочин учинено саме у формі протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або штампу (тобто протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації); 2) протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі (у цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або спричинення інших тяжких наслідків (банкрутство юридичної особи, втрата ділової репутації, звільнення більшості кваліфікованого персоналу підприємства)); 3) протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з використанням службового становища; 4) потерпілими від злочину є державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи.

3. Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації - уповноважені органи, особи, слідчий суддя, суд та правоохоронні органи іноземних держав, які в порядку, передбаченому кримінальним

процесуальним кодексом України, мають певні обов'язки з приводу реалізації процесу доказування у кримінальному провадженні, а також мають право на активну участь у процесі доказування, здійснюючи свої процесуальні інтереси та, які вправі або ініціювати проведення процесуальних дій, або проводять їх за дорученням слідчого, детектива, прокурора в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Виокремлено й охарактеризовано суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації за такими критеріями:

- залежно від стадії кримінального провадження: 1) суб'єкти доказування під час провадження досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; 2) суб'єкти доказування під час здійснення судового провадження щодо розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації (друга група суб'єктів може уточнюватися виходячи з виду судового провадження - у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами);

- з урахуванням підслідності окреслених злочинів: 1) підрозділи детективів Національного антикорупційного бюро України (НАБУ); 2) детективи органів Бюро економічної безпеки України (БЕБ); 3) слідчі органів державного бюро розслідувань (ДБР).

- за безпосередністю здійснення доказування: 1) уповноважені органи, на яких законом покладено обов'язок доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації (керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів органу Бюро економічної безпеки України, керівник Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу

детективів Національного антикорупційного бюро України, а також заступники зазначених посадових осіб, які діють у межах своїх повноважень, слідчі органів державного бюро розслідувань; прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; 4) правоохоронні органи іноземних держав, які вправі або ініціювати проведення процесуальних дій, або проводять їх за дорученням слідчого, детектива, прокурора в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

4. Приводи до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи: 1) заява, повідомлення директора (засновника), акціонера юридичної особи, особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника юридичної особи тощо (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів) (9 %); 2) повідомлення державних реєстраторів або нотаріусів про надання на реєстрацію суб'єкта господарювання або задля реєстрації акту правочину підроблених документів або документів з ознаками підробки – (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів) (10 %); 3) матеріали від органів державного фінансового контролю, податкових та митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ, НАБУ, ДБР (Фонду державного майна України, Державної

аудиторської служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Офісу протидії рейдерству тощо) (17 %); 4) матеріали оперативно-розшукової діяльності (БЕБ, НАБУ, СБУ, ДБР органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час проведення оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі повідомлень суб'єктів господарювання про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про факти протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо (27 %); 5) повідомлення в медіа, у т.ч. мережі Інтернет (11 %); 6) самостійне виявлення слідчим, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, наприклад, під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст.ст. 364, 365 КК України) (20 %); 7) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів (6 %).

Підстави для внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до Єдиного реєстру досудових розслідувань – достатні дані, що свідчать про обґрунтовану можливість вчинення або підготовки до вчинення кримінального правопорушення, зазначеного в приводах.

5. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, систематизовані у такі групи: 1) обставини, що стосуються самої події протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (час, місце, спосіб, сліди злочину та предмет протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів,

шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації); 2) обставини, що стосуються особи потерпілого та особи, яка вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; 3) обставини, що підтверджують винуватість обвинуваченого у вчиненні протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, форму вини, мотив і мету вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання; 4) обставини, що забезпечують відшкодування шкоди, завданої протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а також розмір процесуальних витрат; 5) обставини, що індивідуалізують кримінальне покарання.

З'ясовано, що створюючи та відображаючи послідовність злочинних дій, виражену через спосіб вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, можна встановити: межі проведення огляду місця події та забезпечення його охорони; предметну підслідність злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; узгоджений комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; встановлення кола осіб, за участю яких необхідно провести ці дії; визнання певного предмета речовим доказом; встановлення підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; визначення виду криміналістичних експертиз, які слід провести в межах кримінального провадження за вилученими речовими доказами, іншими встановленими фактами та даними тощо.

6. Слідчі (розшукові) дії у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виступають основними та найбільш поширеними способами отримання стороною обвинувачення доказів про такі злочини. З огляду на дослідження матеріалів слідчої та судової практик, власний практичний досвід до типових слідчих (розшукових) дій, які проводяться у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, слід віднести обшук житла чи іншого володіння

особи (24 %), огляд, зокрема огляд документів та комп'ютерних даних (35 %), допит підозрюваного, свідків, потерпілого (17 %), проведення експертизи (24 %).

Значна кількість доказової інформації про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання отримується під час огляду реєстраційних та установчих документів (статути підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників), огляду комп'ютерних даних, у зв'язку з чим така дія вимагає ретельного ознайомлення з ними. Ефективності огляду сприяє залучення працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України в якості спеціалістів.

Ефективність обшуку визначається всіма його етапами, починаючи з підготовки, через сам процес обшуку і закінчуючи оцінкою отриманих результатів. Ретельна підготовка до проведення обшуку, розстановка сил і засобів, відіграє важливу роль під час збирання доказів про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Майно та документи суб'єктів господарювання є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів, тому відшукуванню і вилученню підлягають: реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статути підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників) (17 %); акти виконавчих та контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти) (35 %); документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чий паспорт в сукупності з іншими документами мали використовуватися для

вчинення злочинів (30 %); документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів (11 %); інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві; документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція) (6 %); договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання (6 %); документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення і ступеню деталізації (6 %); робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо) (3 %); фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні (7 %); печатки, штампи (13 %); комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні (8 %).

На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства обґрунтовано, що на етапі проведення допиту його учасникам слід детально роз'яснювати права та обов'язки, адже неповідомлення про них може визнаватися істотним порушенням їхніх прав і законних інтересів. З огляду на сутнісний зміст, предмет допиту особи, якій повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 206² КК України, втілюється у таких складових: 1) сутність обставин, що підлягають доказуванню; 2) їх значення для результату справи; 3) процесуальний статус особи, яка бере участь у допиті; 4) правові підстави проведення допиту.

Найбільш характерними судовими експертизами, які призначаються у досліджуваній категорії кримінальних проваджень є: почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, економічна експертиза, інженерно-технічні експертизи, судова експертиза з питань землеустрою, товарознавча експертиза.

Важливим під час збирання доказів стороною обвинувачення є залучення спеціалістів до допиту свідків, підозрюваних, а також у ході проведення обшуку, огляду. Проведене дослідження дало змогу виокремити такі форми участі спеціалістів різного профілю (бухгалтерів, інженерів-будівельників, ревізорів, товарознавців тощо) у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, як консультативно-довідкова, тактична та технічна допомога.

Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, це: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) (22 %), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) (11 %), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) (20 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) (17%), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) (13 %) та моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України) (17 %). Їх проведення для отримання доказів під час досудового розслідування залежить від конкретного способу вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, а також посткримінальної поведінки особи, яка його вчинила.

Констатовано, що інші правоохоронні органи обмежені в праві виступати ініціаторам проведення моніторингу банківських рахунків. Запропоновано внести зміни до ст. 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування за погодженням з прокурором звертатися до слідчого судді для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків.

8. Діяльність слідчого, детектива, прокурора з накладення арешту на майно в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним

заволодінням майном підприємства, установи, організації складається з таких етапів: 1) прийняття рішення про наявність підстав для застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження (ст. 170 КПК України). Фактичною підставою для накладення арешту на майно є наявність даних, що: а) існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення і відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України (підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено); б) підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб; в) підлягає конфіскації у юридичної особи; г) для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Встановлено, що підстави для накладення арешту на комп'ютерні системи чи їх системи (абз. 2 ч. 3 ст. 170 КПК України) кореспондують із загальними підставами арешту майна, передбаченими ст. 170 КПК України, проте не вимагають збереження речових доказів, крім випадків, якщо слідчому, детективу чи прокурору не буде надано доступ до інформації на комп'ютері в добровільному порядку (наприклад, якщо власник не надає пароль для входу в комп'ютерну систему). Юридичною підставою арешту майна є ухвала слідчого судді, суду, яка постановлена за результатами розгляду клопотання про арешт майна, поданого прокурором, слідчим за погодженням з прокурором, цивільним позивачем з метою забезпечення цивільного позову; 2) прийняття рішення про попередній арешт майна (ч. 9 ст. 170 КПК України). Встановлено, що вказаний етап є додатковим, а не основним, тому може

здійснюватися детективами НАБУ та БЕБ. Юридичною підставою попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах є рішення Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах; 3) звернення з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду (ст. 171 КПК України); 4) розгляд клопотання та вирішення питання про арешт майна (ст. ст. 172, 173 КПК України); 5) виконання ухвали про арешт майна (ст. 175 КПК України). Запропоновано удосконалити нормативні положення щодо попереднього арешту майна, внівши зміни до ч. 9 ст. 170 КПК України, що передбачають здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову.

Встановлено, що абз. 2 ч. 1 ст. 170 КПК містить позицію, яка повторюється двічі, а саме: «Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб», яку належить виключити.

Порядок застосування слідчим, детективом, прокурором тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації: 1) прийняття рішення про наявність підстав для застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження. Фактичною підставою застосування тимчасового доступу до речей і документів виступає наявність даних про знаходження або вірогідне знаходження у фізичної або юридичної особи інформації, речей і документів, які мають доказове значення

для встановлення обставин у кримінальному провадженні, або є зразками, що необхідні для проведення судової експертизи (п. 4, 5, 6 ч. 2 ст. 160, п. 1, 2 ч. 5, ч. 6 ст. 163 ч. 2 ст. 245 КПК України). Юридичною підставою проведення тимчасового доступу до речей і документів є законна, обґрунтована та вмотивована ухвала слідчого судді, суду (ч. 2 ст. 159, ст. 370, 372 КПК України). Спеціальною підставою для застосування тимчасового доступу до речей і документів є (ч. 5 ст. 163 КПК України): наявність обґрунтованої підозри, що речі або документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; указані речі або документи самі по собі або в комплексі з іншими речами й документами кримінального провадження мають істотне значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; такі речі або документи не є такими, що містять охоронювану законом таємницю; 2) звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду (ст. 160 КПК України); 3) розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів та постановлення ухвали про результати його розгляду (ст. 163 КПК України); 4) виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 165 КПК України); 5) проведення обшуку згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів - у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку (ст. 166 КПК України).

Обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 2 і ч. 3 ст. 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчого, детектива до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні

тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю .

9. Витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб є двома самостійними способами збирання процесуальних доказів стороною обвинувачення, різниця між якими полягає у повноваженнях цих органів на вжиття таких заходів, зокрема їх ініціативності та наполегливості. Витребування може здійснюватися за ініціативою слідчого, детектива чи прокурора, а отримання - за ініціативою інших суб'єктів шляхом добровільного надсилання, надання та вручення відповідних матеріалів.

На основі аналізу вимог національного законодавства, наукової літератури, слідчої та судової практики, а також власного практичного досвіду, виокремлено проблемні питання щодо правозастосування витребування як способу отримання доказів стороною обвинувачення, а саме: 1) перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей та документів (в порядку ст. 93 КПК України) (15 %); 2) перелік об'єктів, які можуть бути витребувані стороною обвинувачення (якого характеру документи та відомості можуть бути витребувані (статутно-правові, господарські, комерційні, банківські тощо)) (14 %); 3) законодавче врегулювання форми такої вимоги (витребування) (наприклад, у формі постанови слідчого, детектива або прокурора) (23 %); 4) порядок та строки виконання вимоги (витребування) (17 %); 5) форма фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення (14 %); 6) визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива чи прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів (15 %).

Для вдосконалення інституту витребування та отримання речей і документів як способу збирання доказів стороною обвинувачення необхідним є визначення форми процесуального оформлення витребування, строків виконання письмової вимоги про витребування речей і документів, форми

фіксації, а також встановлення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива чи прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів. Враховуючи законодавчо закріплені вимоги та обов'язковість виконання процесуальних рішень із цих питань, доведено, що витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей має бути оформлено у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК України), яка, згідно з положеннями ч. 7 ст. 110 КПК України є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, з метою дотримання прав, свобод чи інтересів, яких вона стосується. Аргументовано використати в КПК України положення, аналогічні до п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та, по-перше, встановити строки надання суб'єктами, яким запит адресований, відповідної інформації - невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, по-друге, у разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це слідчого, детектива, прокурора з обґрунтуванням причин. Слідчий, детектив, прокурор за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, речі, отримані слідчим, детективом чи прокурором від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб, підлягають огляду, фотографуванню та детальному занесенню до протоколів огляду. У разі невиконання письмової вимоги про надання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, які можуть бути доказом у кримінальному провадженні, надання завідомо недостовірних відомостей чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків їх надання, слідчий, детектив, прокурор має право звернутись до слідчого судді, суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.

Відсутність ефективного процесуального механізму призначення позапланових ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та, загалом, у кримінальних провадженнях, а також неодноразові правові позиції Верховного Суду, з посиланням на практику Європейського суду з прав людини у справах «Балицький проти України» та «Шабельник проти України», про визнання недопустимими доказами (ч. 2 ст. 86 КПК України, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України) висновки ревізій та акти перевірок, отриманих шляхом надання дозволу на проведення позапланової перевірки слідчими суддями, прокурорами, слідчими, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, створили перед слідчими, детективами та прокурорами низку проблем правового, організаційного та практичного характеру, пов'язаних з неузгодженістю положень кримінального процесуального та регулятивного законодавства, недосконалістю взаємодії суб'єктів доказування з органами фінансового контролю.

На сьогодні процесуальний порядок призначення таких ревізій лише унормовано у Законах України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «Про Національне антикорупційне бюро України» та у наказі Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральної прокуратура України «Про затвердження Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби, органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України», і відсутній у КПК України, що не повною мірою сприяє правовій визначеності.

Враховуючи значимість, яку відіграють ревізії і перевірки для дослідження фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а висновки та акти яких у розумінні ст. 99 КПК України мають доказове значення й відносяться до таких джерел доказів, як документи,

необхідно віднести їх до інституту слідчих (розшукових) дій і надати слідчим, детективам та прокурорам повноваження подавати клопотання на отримання дозволу для проведення ревізій і перевірок, а слідчі судді повинні мати можливість надавати такі дозволи за запитами слідчих, детективів та прокурорів, передбачивши їх повноваження у КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135–141.
2. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.
3. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 175–184.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_19.
4. Бабков А. О. Роль судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування злочинів у сфері економіки. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 67. С. 473–477. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.47>.
5. Банах С. В., Рогатинська Н. З., Сарахман А. М. Кримінальний процес : підручник. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 264 с.
6. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. *Судова апеляція*. 2009. № 2(15). С. 6–15.
7. Бахуринський В. С. Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Університет ДФС України. Київ, 2021. 23 с.
8. Бахуринський, В. С. (2020). Суб'єктивні ознаки рейдерства у контексті кримінально-правової протидії. *Юридична наука*. (1(103), 5–11. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-103-1.01>.
9. Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної

власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза*. Юридична наука. № 9 (111)/2020. С. 128–134.

10. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

11. Благодир А. А., Благодир В. С. Суб'єкти доказування під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 665-667. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/169.pdf.

12. Богатирьов І. Г. Рейдерство в Україні. Міф чи реальність. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 124–128.

13. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 70. С. 405–410. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/67.pdf>.

14. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 3. Том 3. С. 85–89.

15. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. ... док-ра юрид. наук. Харків, 2018. 524 с.

16. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.

17. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. *Соціально-економічна політика. Стратегічні пріоритети*. № 2 (3). 2007. С. 129-136. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2007_2_15.pdf

18. Варналій З. С. Роль державних інституцій в удосконаленні державного регулювання у сфері протидії рейдерству. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2014_1_4

19. Вашків О. П. Рейдерство як інституційна пастка: механізм утворення та поширення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. Вип. 19 (1). С. 9-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_19%281%29__3.
20. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 17 листопада 2021 року № №522/1087/21, у провадженні №1-кп/522/310/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/101171766/>.
21. Вінчук В. В., Нерсесова В. К. Тимчасовий доступ до речей і документів як одна з основних процесуальних дій, спрямованих на розкриття економічних злочинів: особливості проведення та взаємодії з оперативними підрозділами. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 62-69.
22. Волобуєв А. Ф., Волобуєва О. О. Кримінальне провадження: проблемні питання понятійно-категорійного апарату. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. Вип. № 1 (1) 2021. С. 36-42.
23. Галаган В. І. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає показуванню у кримінальному провадженні: монографія. Київ, 2017. 198 с.
24. Гега П. Т., Пустовіт В. А. Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 29-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_6.
25. Гейко О. В. Проблемні питання реалізації процесуальних повноважень детектива НАБУ в разі витребування речей та документів. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 190–197.
26. Гловюк І. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 293-296.
27. Гнатенко В. С. Межі доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецьк. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2017. 16 с.

28. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. К.: Прецедент, 2014. 42 с.

29. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. № 2 (9). С. 22–34.

30. Гринишин О. А. Кримінально-правова охорона свободи договору : дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08. Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів, 2019. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 228 с. URL: http://www.scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/adc/dis_Grynyshyn%20O.%20A..pdf.

31. Грищенко Н. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2019. 219 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/auto/4/1.pdf>

32. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. Київ : КНТ, 2006. 272 с.

33. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково–практичний посібник. Київ. КНТ, видавець Фурса Н.Я. 2006. 272 с.

34. Диджиталізація» кримінального провадження: що нового? URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/didzhitalizacziya-kriminalnogo-provadžhennya-shho-novogo/>.

35. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

36. Доказування в кримінальному провадженні: науково–практичний посібник / В.Г. Гончаренко; Академія адвокатури України. К.: Прецедент, 2014. 42 с.

37. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / [О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.

38. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268-272.

39. Дудоров Олександр. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/521503.pdf>.

40. Дуфенюк О. М., Терешко О. М. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій: хто ховається за маскою рейдера? *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. С. 28-32.

41. Дуфенюк О. М. Збирання речових доказів на стадії досудового розслідування: проблеми теорії та практики. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. С. 238-241.

42. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 235 с.

43. Дякін Я. О. Класифікація судових експертиз, які використовуються під час доказування у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 21–23.

44. Живко З. Б., Пушак Я. Я. Поглинання та рейдерство в ринковій економіці: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 304 с.

45. Жидков В. Призначення ревізій та перевірок під час розслідування. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pryznachennya-revizij-ta-perevirok-pid-chas-rozsliduvannya/#>.

46. Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 131–148. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_2_13.

47. Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Сайт офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

48. Зелькіна Т. Є. Проблема обмеження майнових прав особи під час проведення моніторингу банківських рахунків. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 366-370.

49. Зелькіна Т. Є. Сутність й актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (17). С. 42–46.

50. Земля відбирається або «націоналізується»: як окупаційна влада поводить із фермерами. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ahrobiznes-okupatsiya-rosiya-vidbyraye-zemlyu/32624412.html>.

51. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства

внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

52. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 05 квітня 2013 р. № 223-559/0/4-13. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 3. С. 33–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2013_3_6.

53. Ісланкін С. Актуальні питання доказування у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 187–189. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12286/1/28.pdf>.

54. Калужна О. М. Тактика збирання речей і документів як доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (40). С. 83–90.

55. Камлик М. І. Судова бухгалтерія: підручник /К.: Атіка, 2000. 336 с.

56. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2006. 231 с.

57. Керівник Офісу протидії рейдерству при Мін'юсті: «Зараз розповсюдженою є практика використання підроблених довіреностей, виданих за кордоном». URL: <https://mind.ua/publications/20264756-kerivnik-ofisu-protidiyi-rejderstvu-pri-min-yusti-zaraz-rozpovsyudzhenoyu-e-praktika-vikoristannya-pidro>.

58. Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

59. Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 103–107.

60. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>.

61. Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів : дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 233 с.

62. Козак Л. С. Особливості предмета доказування у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово-господарських операцій. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 308–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_73.

63. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. №. 1 (29). С. 78-85.

64. Коломійчук В. О. Аналіз проблеми поширення рейдерства в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 186-192. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/31.pdf.

65. Комісарчук Ю. А. Особливості визначення предмета доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали всеукр. наук.–практ. Інтернет–конф. (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін*. Одеса: Юридична література., 2013. С. 79–84.

66. Кониченко О. М. Захист прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади : дис. ... д-ра філ. 081 «Право».

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021. 210 с.
URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/issue/view/409>.

67. Конюшенко Я. Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Акад. управління МВС, 2010. 20 с.

68. Конюшенко Я. Ю., Абламський С. Є. Деякі особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень. *Науковий юридичний журнал*. № 18/2022. С. 205-212.
DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2022.18.30>

69. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка.– К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

70. Кравчук О. «Обшук» мобільних телефонів і комп'ютерів та інші зміни до КПК. https://first.vaks.gov.ua/publications/37254/#_ftn2.

71. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України № 252-V від 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

72. Кримінальне право. Загальна частина: мультимедійний навч. посібник. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag.

73. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

74. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Одіссей, 2010. 987 с.

75. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Пр; 2013. 824 с.

76. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях: навч. посіб. / авт. кол.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с.

77. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

78. Крушеницький А. В. Особливості окремих об'єктів витребування стороною обвинувачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. № 2 (73), 2022. С. 131-140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.52>.

79. Крушеницький А. В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький. 2023. 246 с.

80. Кушнір С. С. Захист бізнесу, фізичних осіб та їх майна в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 720-722.

81. Кушнір С. С. Корупція як каталізатор вияву рейдерства в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 258-261. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b6388d71-0a88-4016-abaa-47c7c1fd45b1/content>.

82. Кушнір С. С. Подія злочину як обставина, що підлягає доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Modern research in science and education*. Proceedings of the 9th International scientific and practical Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-2-4-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

83. Кушнір С. С. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства,

установи, організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 1. С. 67-73.

84. Кушнір С. С. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 1. С. 145-154.

85. Кушнір С. С. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2024. С. 594-600. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/146>.

86. Кушнір С. С. Аграрне рейдерство: ймовірні шляхи протидії. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua»*. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 942-945. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/modern-problems-of-science-education-and-society-26-28.03.23.pdf>

87. Кушнір С. С. Детермінанти рейдерства в Україні: шляхи подолання. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / [Редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 67-71. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/antykorrupsia/2023/mater_konf_07_081223.pdf.

88. Кушнір С. С. Елементи криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2023. С. 742-748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.

89. Кушнір С. С. Криміналістична характеристика особи-рейдера. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернеї, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр.

справ, 2023. С. 278-280. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e110c61b-c45f-4b39-a209-0f5f247e8e17/content>.

90. Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199-203.

91. Кушнір С. С. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Правові новели. Актуальні питання юридичної науки. Науковий юридичний журнал*. № 20/2023. С. 148-159. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.21>.

92. Ляш А. О. Докази і доказування в кримінальному судочинстві : Навч. посібник / А. О. Ляш, С. М. Стахівський. Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ : Університет «Україна», 2005. 216 с.

93. Ляш А. О. Кримінальний процес (загальна частина) : навчальний посібник ; Відкр. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Ін-т дистанц. навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 224 с.

94. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_71.

95. Марочкін О. І., Сливна В. А. Межі доказування у кримінальному провадженні. *Право та інновації* № 2 (30) 2020. С. 82-86. DOI: 10.37772/2518-1718-2020-2(30)-12.

96. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

97. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибр. твори / К. : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

98. Мкртчян-Марк Р. Б. Початок досудового розслідування по злочинах проти життя та здоров'я особи. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 489–494. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_68.

99. Молодецький С. С. Сутність рейдерства та шляхи боротьби з ним. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 6. 2015. С. 397-401. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/82.pdf>.

100. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навчальний посібник. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2013. 488 с.

101. Настанови з накладення арешту на майно в кримінальному провадженні та передання його в управління уповноваженим органам: науково-методичні рекомендації / Цуцкірідзе М. С., Жоравович Д. О., Пчеліна О. В., Пронін Ф. Є., Романюк В. В. та ін. Х.: Харківський нац. унт внутр. справ; 2022. 152 с.

102. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів: підручник. Львів: Вища школа, 1978. 112 с.

103. Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів: дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 227 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/oobal-dysertatsia.pdf>.

104. Одінцов О. Роль предмета доказування в кримінальному провадженні. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2017: збірник наукових праць. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 172–175.

105. Окупанти вигадали чергову схему з обкрадання фермерів. *Центр національного спротиву*. URL: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-vygradaly-chergovu-shemu-z-obkradannya-fermeriv/?fbclid=IwAR1PootQLwAAvxp7JKJ_nLgiKjbDfsGMBwQ3xIWpwafr7l3y y3FLx33OApU.

106. Омельчук Л. В., Федоренко Є. В. Визначення предмета та меж доказування під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 436–438. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/108>.

107. Оніщук О. Новий Кримінально-процесуальний кодекс – ключовий елемент системи кримінальної юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 145–151.

108. Ополінський А. Типологія осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майна у сфері підприємницької діяльності. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право*. № 12. 2019. С. 307–312.

109. Орлеан А. Щодо криміналізації рейдерства. *Вісник прокуратури*. К.: ГПУ, 2007. № 8(74). С. 83–88.

110. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, В. О. Гусєва. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

111. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності - SOCTA Україна), 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.

112. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 87–89.

113. Палюх А. І. Особливості реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 286–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_49.

114. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... д-ра філ.: 081 «Право» Харківський університет внутрішніх справ. Харків. 2023. 296 с.

115. Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської наук.–практ. Інтернет–конф. (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література, 2013. С. 17–21.*

116. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

117. Погорецький М. А., Старенький О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання. *Право України*. 2018. №8. С. 85-106. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2018_8/pravo_2018_8_s6/.

118. Погорецький М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 42–53.

119. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

120. Покальчук М. Ю., Кривний В. Є. Правові аспекти попередження рейдерства в аграрному секторі: основні тенденції в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 11 (29) 2022. С. 326–336.

121. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Радою суддів України та Вищого антикорупційного суду від 15 груд. 2021 р. № 175/390/57/72 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>.

122. Постанова Верховного Суду у справі № 234/8803/18 від 23 черв. 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926582>.

123. Постанова Верховного Суду у справі № 242/4159/14-к (провадження – № 51-614км17) від 20 лют. 2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80112327>.

124. Постанова Верховного Суду у справі № 459/1711/16-к (провадження – № 51-8146 км 18) від 18 квіт. 2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81360626>.

125. Постанова Верховного Суду у справі № 710/179/17 (провадження – № 51-7451 км 18) від 22 трав. 2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82001773>.

126. Постанова Верховного Суду у справі № 808/3230/17 від 20 берез. 2019 р. (провадження № 11-1328апп18). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/80854808>.

127. Постанова Верховного суду у справі №568/1121/16-к. від 03 лип. 2018 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75241937>.

128. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 трав. 2021 р. справа № 204/4521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97134877>.

129. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 243/2194/18 від 17 верес. 2019 р. (провадження № 51- 229км19). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84449791>.

130. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 740/5066/15-к від 07 черв. 2018 р., (провадження №51-3331км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74598730>.

131. Початок досудового розслідування: підстави, порядок та особливості здійснення : метод. рекомендації / кол. авт. ; за ред. к.ю.н., доц. А. Г. Гаркуші. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 180 с.

132. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

133. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січ. 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

134. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

135. Про внесення змін до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298: наказ Генерального прокурора від 17 серп. 2023 р. № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0231905-23#Text>.

136. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

137. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

138. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності БЕБ України : наказ Бюро економічної безпеки України від 23 берез. 2022 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-22#Text>.

139. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України,

адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях : наказ Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141.
URL: <https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28479/instrukciya.pdf>

140. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

141. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 03 лют. 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.

142. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ офісу Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.

143. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>.

144. Про затвердження Порядку взаємодії АРМА і Бюро економічної безпеки України щодо виявлення та розшуку активів: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Бюро економічної безпеки України 22 лют. 2022 р. № 54/50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-22#Text>.

145. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральної

прокуратура України від 19 жовт. 2006 р. № 346/1025/685/53.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text>.

146. Про заходи щодо протидії рейдерству : Указ Президента України від 22 лип. 2019 р. № 542/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542/2019#Text>.

147. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.

148. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

149. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.

150. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

151. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> 2.

152. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

153. Пчеліна О. В. Сутність і зміст обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 77–183. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.24>.

154. Ревізія як форма використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні: навч. посіб. [Текст] / [В. В. Неганов,

А. П. Запотоцький, Т. М. Давиденко]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. С. Чернявського. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, Норма права, 2024. 196 с.

155. Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozeniya_kak_protivostoyat.

156. Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філ.: 081 «Право» Харків, 2023. 219 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/101a2524-a65d-47e3-9ac1-fb031a04dbcc/content>.

157. Репчонок А. Ю. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 123-125.

158. Репчонок А. Ю. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки. *Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUiA*. 2022. № 4(99). С. 302-310. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.26>.

159. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Балицький проти України» від 03 лютого 2012 року заява № 12793/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_726#Text.

160. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» Saunders v. The United Kingdom від 17 грудня 1996 р., заява № 19187/91. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO2492?ed=1996_12_17.

161. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року заява № 16404/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text.

162. Розгляд слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: узагальнення судової практики Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лют. 2014 р.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#Text>.

163. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

164. Розшук незаконно отриманих активів: практичний посібник. Базель: Базельський інститут управління, Міжнародний центр з повернення активів, 2015 (оригінал, англійська мова) / 2016 (переклад українською мовою). 144 с. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2019-01/tracing_illegal_assets_Ukrainian.pdf.

165. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

166. Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 253 с.

167. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.

168. Системний звіт : боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації. Рада бізнес-омбудсмена, 2017. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ii_2017_sytem_ua_digital.pdf.

169. Скора Л. М. Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. 2012. 253 с.

170. Сліпченко В. І. Підстави та процесуальний порядок витребування речей і документів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 282–289.

171. Сорока С. О. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 287–291.

172. Соф'їн М. І. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як обов'язковий елемент предмета доказування слідчим у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 253–264.

173. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: НАВС, 2019. 258 с.

174. Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 144–152.

175. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.

176. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.

177. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 475 с.

178. Столітній А. В. Підстави початку досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 187–197.

179. Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу*. URL: https://pidru4niki.com/1580011961671/pravo/subyekti_dokazuvannya_kriminalnomu_provadzhenni.

180. Сукманова Т. О. Поняття автопідлогу і класифікація факторів та умов виконання підписів з навмисною зміною ознак власного підписного почерку. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук-метод. зб.* Київ, 2016. Вип. 61. С. 255–265.

181. Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 262 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/1/2.pdf>.

182. Ткач О. В. Особливості початку досудового розслідування порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 197–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_26.

183. Тутецька Н. В. Судова експертиза як засіб доказування у кримінальному судочинстві. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь. 2018. С. 357–359.

184. Тюленєв С. А. Використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства: типові форми й особливості їх реалізації. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. С. 475–478.

185. Тюленєв С. А., Процедура допиту особи, підозрюваної у вчиненні рейдерства: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>.

186. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

187. Ухвала Києво-Святошинського районний суд Київської області № 609/596/21 від 20 січ. 2020 р. у провадженні №1-кс/369/184/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86964073>

188. Фальшовник Д. В. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична* / головний редактор В. В. Середа. Львів: ЛьвДУВС, 2014. Вип. 1. С. 312-321. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsky/01_2014/14fdvzgd.pdf.

189. Фаринник В. І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

190. Федулова І. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 216 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3506/1/fedulova_d.pdf

191. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

192. Фінансово-економічний словник. А. Г. Загородний, Г. Л. Вознюк. 3-тє вид., доп. та переробл. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 844 с.

193. Цивінський О. Судово-економічна експертиза: від колапсу до ефективного рішення проблеми. Сайт «Just Talk». 26.01.2022. 211

<https://justtalk.com.ua/post/sudovo-ekonomichna-ekspertiza-vid-kolapsu-doefektivnogo-rishennya-problemi>.

194. Часова Т. О. Особливості доказування економічних злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 324-328.

195. Чемерис І. М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341–343.

196. Чернявський С. С. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні. *Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ*: зб. метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, Я. В. Монастирський; за заг ред. П. В. Коляди. – К.: УВПД ГШ МВС України, 2010. С. 96–144.

197. Шевчишин А. В. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 108-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_4_16

198. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 264 с.

199. Шостаківська Н. М. Контроль і ревізія : курс лекцій. Тернопіль :ТНТУ імені І. Пулюя, 2016. 379 с.

200. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: моногр. Харків. В деле. 2015. 560 с.

201. Щербаковський М. Г., Коршенко В. А. Тактичні та організаційні особливості зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. № 63(1). С. 154–162.

202. Яструбецька Л. С. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні. *Гроші, фінанси і кредит. Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. Випуск № 9/2017. С 1107–1112.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо оптимізації досудового розслідування кримінальних проваджень

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

І. Внести до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9 – 13, ст. 88) такі зміни:

1) у статті 25:

частину першу після слів «прокурор, слідчий» доповнити словами «детектив, дізнавач»;

2) у статті 40:

у назві статті після слова «слідчий» доповнити словом «детектив»;

у частинах першій і другій після слова «слідчий» доповнити словом «детектив»;

пункт третій частини другої після слів «доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій» доповнити словами «та дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження»;

у частинах третій і п'ятій після слів «слідчого», «слідчий» доповнити словами «детектива», «детектив»;

у частині четвертій після слів «слідчий», «слідчим» доповнити словами «детектив», «детективом»;

3) у статті 93:

частину другу статті 93 доповнити абзацами другим, третім, четвертим, п'ятим і шостим такого змісту:

«Витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, здійснюється стороною обвинувачення на підставі постанови

слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, яка має відповідати вимогам, передбаченим ст. 110 цього Кодексу.

Суб'єкти, яким адресовано письмову вимогу слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію.

У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це слідчого, детектива, дізнавача, прокурора з обґрунтуванням причин. Слідчий, детектив, дізнавач, прокурор за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів.

Про отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, слідчий, детектив, дізнавач, прокурор складає відповідний протокол огляду з дотриманням вимог ч. 3 ст. 104 цього Кодексу.

У разі невиконання письмової вимоги про надання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, які можуть бути доказом у кримінальному провадженні, надання завідомо недостовірних відомостей чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків їх надання, слідчий, детектив, дізнавач, прокурор має право звернутись до слідчого судді, суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або проведення обшуку житла чи іншого володіння особи».

4) у статті 159:

частину другу після слів «тимчасовий доступ до» доповнити словом «оригіналів»;

доповнити частиною третьою такого змісту:

«3. Тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. В інших випадках витребування речей та документів здійснюється на підставі відповідної постанови слідчого, детектива або прокурора».

5) у статті 170:

абзац перший частини дев'ятої після слів «спеціальної конфіскації майна» доповнити словами «чи можливого цивільного позову»;

6) у статті 214:

у частині першій, шостій і дев'ятій після слова «слідчий» доповнити словом «детектив»;

у частині четвертій після слова «слідчий» доповнити словами «детектив, дізнавач»;

у пункті шостому частини п'ятої після слова «слідчого» доповнити словами «детектива, дізнавача»;

у частині восьмій після слова «слідчим», «слідчий» доповнити словом «детективом», «детектив»;

7) у статті 269¹:

у частині першій слова «у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України» замінити словами «відповідний орган досудового розслідування за погодженням з прокурором або»;

в абзаці першому частини другої слова «Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України» замінити словами «відповідним органам досудового розслідування, прокурору»;

у частині третій слова «Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України» замінити словами «відповідного органу досудового розслідування, прокурора»;

8) у статті 615:

абзац перший частини першої після слів «слідчий», «слідчим» доповнити словами «детектив», «детективом»;

абзац четвертий частини першої після слова «слідчого» доповнити словом «детектива»;

у частині другій після слова «прокурора» доповнити словом «детектива», після слова «слідчого» доповнити словом «дізнавача»;

у частинах дванадцятій, тринадцятій і чотирнадцятій після слів «слідчий», «слідчого» доповнити словами «детектив», «детектива».

II. Прикінцеві положення

Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Голова

Верховної Ради України

Р. СТЕФАНЧУК

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
процесуального кодексу України (щодо оптимізації досудового
розслідування кримінальних проваджень)»

1. Обґрунтування необхідності прийняття проекту Закону

Незважаючи на реформування системи правового регулювання відносин захисту права власності, слід констатувати, що наразі існує ряд негативних тенденцій, які впливають на захист інтересів суб'єктів господарювання від протиправного втручання у їх діяльність, у тому числі шляхом заволодіння їх майном. Незаконне явище рейдерства не тільки деструктивно впливає на формування та сприйняття якості вітчизняного бізнес-середовища, а також дестабілізує його розвиток та економіку держави в цілому. Водночас, низька ефективність наявних механізмів захисту прав суб'єктів господарювання у разі їх протиправного захоплення девальвує закріплене у Конституції України право власності, чим серйозно дестабілізує інститут підприємництва в державі.

Крім того, з моменту російського вторгнення в Україну та введення правового режиму воєнного стану, з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

Хоча за офіційною статистикою кількість зареєстрованих у 2022 р. злочинів, пов'язаних із протиправним захопленням та поглинанням підприємств суттєво знизилась, такі показники не свідчать про реальне зниження рівня рейдерства під час воєнного стану. Так, через відсутність єдиних підходів до питань кваліфікації відповідних діянь, розслідування рейдерства нерідко провадиться за ознаками інших злочинів, зокрема таких, як розбій, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, самоправство, підробка документів, зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги тощо. Водночас розглядаючи протиправне заволодіння майном, слід зазначити, що цей вид злочинів є одним із найскладніших у процесі доказування. Це пояснює той факт, що практичні працівники стикаються з певними проблемами при доказуванні обставин, які підлягають встановленню та доказуванню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації: нечітке визначення особливостей предмета доказування; складнощі у виявленні документів, які підтверджують вчинення злочинів та вказують на причетність певних осіб до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (наприклад, документи можуть бути приховані або знищені зацікавленими особами, які вчиняють злочини); високий рівень приховування злочинів шляхом маскуванню іншими (наприклад, банкрутство або доведення до нього, що може виступати і як окремий факт вчинення злочину і як приховування вчинення злочину); відсутність необхідної законодавчої бази, що надала

можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину; протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються перешкоджати кримінальному провадженню. Крім того, звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинення злочину є лише одним з інструментів захисту від протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, який застосовується з метою посилення правової позиції у господарській, цивільній або адміністративній справі шляхом подання обвинувального вироку суду в рамках такого кримінального провадження як доказу.

У той же час, у КПК України залишається неврегульованим питання щодо процесуальних повноважень детектива, який згідно з пунктами 2 і 3 частини 2 ст. 38 КПК України є суб'єктом досудового розслідування, а отже, і суб'єктом доказування у кримінальних провадженнях.

В умовах спротиву російській агресії важливе значення мають створення оптимальних процесуальних механізмів доказування у кримінальних провадженнях, про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, визначення кола суб'єктів, уповноважених здійснювати доказування в цій категорії кримінальних проваджень, виокремлення способів збирання доказів стороною обвинувачення, що надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані положення та рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінального судочинства.

2. Мета і завдання прийняття проєкту Закону

Метою розроблення проєкту Закону є оптимізація досудового розслідування кримінальних проваджень.

3. Загальна характеристика і основні положення проєкту Закону

Законопроєктом пропонується внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України стосовно окремих положень досудового розслідування.

У кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, суб'єктами доказування є детективи Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України відповідно до їхньої підслідності (стаття 216 КПК України). Тому закономірно, що обов'язок розпочати досудове розслідування також покладається на детектива. Відтак доцільно у статті 25 КПК України, статті 214 КПК України та статті 615 КПК України.

Крім того, у кримінальному процесуальному кодексі України залишається неврегульованим питання щодо процесуальних повноважень детектива, який згідно з пунктами два і три частини другої статті 38 указанного нормативно-правового акта є суб'єктом досудового розслідування, а отже, і доказування в кримінальних провадженнях, у тому числі й про злочини,

пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. У зв'язку з цим, задля усунення вказаної законодавчої прогалини пропонується внести зміни до назви та тексту статті 40 КПК України, а саме після слова «слідчий» доповнити словом «детектив».

Законопроектом також пропонується внести зміни до пункту третього частини другої статті 40 КПК України, передбачивши право слідчого, детектива доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження відповідним оперативним підрозділам.

Зважаючи на відсутність відповідного нормативного припису в КПК України щодо визначення конкретної форми процесуального оформлення витребування, строків виконання письмової вимоги про витребування речей і документів, форми фіксації, а також встановлення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива чи прокурора, визначених у вимозі про витребування речей і документів, та враховуючи обрані й апробовані практикою форми звернення, вбачається за необхідне у вітчизняному кримінальному процесуальному законі передбачити уніфіковану форму звернення сторін з вимогою про надання речей, документів або відомостей, що сприятиме одноманітності практичного застосування.

У зв'язку з цим, пропонується частину другу статті 93 доповнити абзацами другим, третім, четвертим, п'ятим і шостим. Зокрема, враховуючи законодавчо закріплені вимоги та обов'язковість виконання процесуальних рішень із цих питань, видається, що витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей має бути оформлено у формі постанови (частина третя статті 110 КПК України), яка, згідно з положеннями частини сьомої статті 110 КПК України є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, з метою дотримання прав, свобод чи інтересів, яких вона стосується. Пропонується використати в КПК України положення, аналогічні до пункту три частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та, по-перше, встановити строки надання суб'єктами, яким запит адресований, відповідної інформації - невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, по-друге, у разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це слідчого, детектива, прокурора з обґрунтуванням причин. Слідчий, детектив, прокурор за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів. Відповідно до частини другої статті 100 КПК України, речі, отримані слідчим, детективом чи прокурором від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб, підлягають огляду, фотографуванню та детальному занесенню до протоколів огляду. У разі невиконання письмової вимоги про надання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, які можуть бути

доказом у кримінальному провадженні, надання завідомо недостовірних відомостей чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків їх надання, слідчий, детектив, прокурор має право звернутись до слідчого судді, суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.

З метою упорядкування способів витребування речей і документів під час досудового розслідування доцільно внести зміни та доповнення до статті 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчим, детективом до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю.

Це забезпечить належне дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та встановить необхідний судовий контроль за вказаною процедурою. У всіх інших випадках, витребування речей та документів може бути здійснено на підставі відповідної постанови (вимоги) слідчого, детектива або прокурора. Зазначене повною мірою корелюється із чинними нормами кримінального процесуального законодавства, забезпечує здійснення судового контролю у кримінальному провадженні та виступає запорукою підвищення ефективності досудового розслідування та забезпечення здійснення його у розумні строки, оскільки це дасть можливість нівелювати надмірний бюрократизм у роботі слідчих, детективів та розвантажити слідчих суддів.

Наступною є пропозиція внесення змін до абзацу першого частини дев'ятої статті 170 КПК України, тобто здійснення попереднього арешту для забезпечення можливого цивільного позову. Це обумовлено тим, що метою попереднього арешту майна є збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Відповідно привертає увага, що мета попереднього арешту більш вужча, порівняно із арештом, оскільки не передбачає відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Слід також зауважити, що законодавець наділив лише прокурора правом ініціювання проведення моніторингу банківських рахунків перед слідчим суддею (частина перша статті 269¹ КПК України). Натомість безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України здійснює не прокурор, а детектив. Як свідчать результати проведеного аналізу матеріалів слідчо-судової практики, фактично ініціаторами проведення моніторингу банківських рахунків є детективи Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України, які звертаються з відповідним клопотанням (в усній чи письмовій формі) до

прокурорів, а останні спрямовують його до слідчого судді, однак вже від свого імені. Водночас, у цьому випадку детективи Національного антикорупційного бюро України чи Бюро економічної безпеки України стають «технічними виконавцями» підготовки проекту клопотання про проведення моніторингу банківських рахунків для прокурора і втрачають процесуальну самостійність як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні.

До того, звертає на себе увагу й те, що законодавець надав право проводити моніторинг банківських рахунків лише детективам Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України під час розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності, що не у повну міру відповідає потребам правозастосовної практики й суттєво обмежує процесуальні можливості слідчих інших органів досудового розслідування використовувати результати цієї негласної слідчої (розшукової) дії у кримінальному процесуальному доказуванні. У таких випадках слідчі Національної поліції України, слідчі Служби безпеки України та Державного бюро розслідувань не мають повноважень застосовувати відповідний засіб отримання доказів, не дивлячись навіть на те, що результати моніторингу банківських рахунків мають украй важливе значення й під час доказування розслідування кримінальних правопорушень іншої категорії, наприклад, кримінальних правопорушень у сфері банківського кредитування, економічних кримінальних правопорушень, корупційних кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національної поліції України чи Державного бюро розслідувань, податкових чи господарських кримінальних правопорушень тощо. Тому пропонується внести зміни до статті 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування проводити моніторинг банківських рахунків.

4. Правові аспекти

Законопроектом передбачається внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Очікувані правові та соціально-економічні наслідки прийняття проекту Закону

Прийняття проекту Закону дозволить забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних проваджень.

**Порівняльна таблиця
змін до Кримінального процесуального кодексу України,
які запропоновані у тексті дослідження**

Чинна редакція законодавчого акту	Запропоновані зміни
Кримінальний процесуальний кодекс України	
Стаття 25. Публічність 1. Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.	Стаття 25. Публічність 1. Прокурор, слідчий, детектив, дізнавач зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.
Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування 1. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. 2. Слідчий уповноважений: ... 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 3. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих	Стаття 40. Слідчий, детектив органу досудового розслідування 1. Слідчий, детектив несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. 2. Слідчий, детектив уповноважений: ... 3) «доручати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження відповідним оперативним підрозділам». 3. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого, детектива до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення

(розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. 4. Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. 5. Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.	слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, детектив має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. 4. Слідчий, детектив зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим, детективом законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. 5. Слідчий, детектив, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, детектива.
Стаття 93. Збирання доказів 1. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом. 2. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної	Стаття 93. Збирання доказів 1. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом. 2. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади,

влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Відсутня

органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, здійснюється стороною обвинувачення на підставі постанови слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, яка має відповідати вимогам, передбаченим ст. 110 цього Кодексу.

Суб'єкти, яким адресовано письмову вимогу слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, зобов'язані невідкладно, але не більше ніж протягом трьох робочих днів, надати відповідну інформацію.

У разі неможливості надання інформації суб'єкт повинен так само невідкладно у письмовій формі повідомити про це слідчого, детектива, дізнавача, прокурора з обґрунтуванням причин. Слідчий, детектив, дізнавач, прокурор за зверненням відповідного суб'єкта може продовжити строк надання інформації на строк не більше двох календарних днів.

Про отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, слідчий, детектив, дізнавач, прокурор складає відповідний протокол огляду з дотриманням вимог ч. 3 ст. 104 цього Кодексу.

У разі невиконання письмової вимоги про надання речей, документів,

	відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, які можуть бути доказом у кримінальному провадженні, надання завідомо недостовірних відомостей чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків їх надання, слідчий, детектив, дізнавач, прокурор має право звернутись до слідчого судді, суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.
Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів ... 2. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. 3. Відсутня	Стаття 159. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів ... 2. Тимчасовий доступ до оригіналів речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. 3. Тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. В інших випадках витребування речей та документів здійснюється на підставі відповідної постанови слідчого, детектива або прокурора».
Стаття 170. Накладення арешту на майно 9. У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно	Стаття 170. Накладення арешту на майно ... 9. У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації, спеціальної конфіскації майна чи можливого цивільного позову у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або

або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.	кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.
Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. ... 4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. 5. До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:	Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, детектив, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, детектив, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. ... 4. Слідчий, детектив, дізнавач, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. 5. До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

... б) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; ... 6. Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. ... 8. Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 436, 437-439, 442, 442¹, 444, 447 Кримінального кодексу України, або будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 151²-156¹, 301¹-303 Кримінального кодексу України (у разі їх вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258⁶ Кримінального кодексу України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Проведення щодо	... б) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; ... 6. Слідчий, детектив, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. ... 8. Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим, детективом або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 436, 437-439, 442, 442¹, 444, 447 Кримінального кодексу України, або будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 151²-156¹, 301¹-303 Кримінального кодексу України (у разі їх вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258⁶ Кримінального кодексу України. Про внесення відомостей слідчий, детектив або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Проведення щодо
--	--

юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру. 9. Слідчий, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.	юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру. 9. Слідчий, детектив, дізнавач протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у письмовій формі повідомляє Національне агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті. Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.
Стаття 269¹. Моніторинг банківських рахунків 1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. 2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або	Стаття 269¹. Моніторинг банківських рахунків 1. За наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, відповідний орган досудового розслідування за погодженням з прокурором або прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. 2. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати відповідним органам досудового розслідування, прокурору в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. ...

декількох банківських рахунках. ... 3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання.	3. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома відповідних органів досудового розслідування, прокурора до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання».
Стаття 615. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану 1. У разі введення воєнного стану та якщо: 1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань - рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). ... 2) відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. 2. Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови	Стаття 615. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану 1. У разі введення воєнного стану та якщо: 1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань - рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, детективом, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). ... 2) відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, детектива, погодженим з прокурором. ... 2. Строк дії ухвали слідчого судді про

керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

...

4. Скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя - найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством.

...

12. Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. За наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто

тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, **детектива**, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

...

4. Скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, **детектива**, слідчого, **дізнавача**, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя - найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством.

...

12. Дізнавач, слідчий, **детектив**, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Дізнавач, слідчий, **детектив**, прокурор забезпечує участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. За наявності

здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий.

13. Дія положень частини другої статті 484 та частини чотирнадцятої статті 31 цього Кодексу може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дільника, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним пунктом 9 частини першої статті 3 цього Кодексу, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора.

14. Копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дільника, слідчого чи прокурора.

...

обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дільника, слідчий, **детектив**, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий.

13. Дія положень частини другої статті 484 та частини чотирнадцятої статті 31 цього Кодексу може не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо наявні обставини, що унеможливають участь дільника, слідчого, **детектива**, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним пунктом 9 частини першої статті 3 цього Кодексу, за клопотанням слідчого, **детектива**, погодженим з прокурором, або прокурора.

14. Копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дільника, слідчого, **детектива** чи прокурора.

...

Просимо Вас відповісти на представлені нижче питання анкети.

Ваші відповіді будуть використані у матеріалах дисертації

«Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації».

Опитування має анонімний характер, і отримані дані будуть представлені тільки в узагальненому вигляді. Відповідаючи на кожне питання, вибирайте, будь ласка, один варіант відповіді (якщо в формулюванні питання не вказано інше), зробивши позначку (✓ або +) в ☐

АНКЕТА

1. Освіта:

- ☐ а) вища юридична
- ☐ б) вища неюридична
- ☐ в) інша

2. Ваша професійна діяльність:

- ☐ а) слідчий
- ☐ б) детектив
- ☐ в) дізнавач
- ☐ г) оперативний працівник
- ☐ д) прокурор
- ☐ е) слідчий суддя

3. Стаж роботи (професійної діяльності):

- ☐ а) до 3 років;
- ☐ б) від 3 до 5ти років
- ☐ в) від 5ти до 10ти років
- ☐ г) понад 10 років

4. Чи розслідували Ви кримінальні провадження про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

- ☐ а) так
- ☐ б) ні

5. Які чинники, на Вашу думку, негативно впливають на ефективність доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

- ☐ а) нечітке визначення особливостей предмета доказування
- ☐ б) складнощі у виявленні документів, які підтверджують вчинення злочинів та вказують на причетність певних осіб до вчинення протиправного

заволодіння майном підприємства, установи, організації (наприклад, документи можуть бути приховані або знищені зацікавленими особами, які вчиняють злочини)

☐ в) високий рівень приховування злочинів шляхом маскування іншими (наприклад, банкрутство або доведення до нього, що може виступати і як окремий факт вчинення злочину і як приховування вчинення злочину)

☐ г) відсутність необхідної законодавчої бази, що надала можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину

☐ д) протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються перешкоджати кримінальному провадженню

6. Які, на Вашу нашу думку, слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

- ☐ а) огляд місця події
- ☐ б) огляд речей, документів, комп'ютерних даних
- ☐ в) обшук
- ☐ г) допит підозрюваного
- ☐ д) допит свідків
- ☐ е) проведення експертизи

7. Які основні приводи внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) про вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

☐ а) заява, повідомлення директора (засновника), акціонера юридичної особи, особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника юридичної особи тощо (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів)

☐ б) повідомлення державних реєстраторів або нотаріусів про надання на реєстрацію суб'єкта господарювання або задля реєстрації акту правочину підроблених документів або документів з ознаками підробки – (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів)

☐ в) матеріали від органів державного фінансового контролю, податкових та митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними

особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ та НАБУ (Фонду державного майна України, Державної аудиторської служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Офісу протидії рейдерству тощо)

☐ г) матеріали оперативно-розшукової діяльності (БЕБ, НАБУ, СБУ, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час проведення оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі повідомлень суб'єктів господарювання про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про факти протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо

☐ д) повідомлення в медіа, у т.ч. мережі Інтернет

☐ е) самостійне виявлення слідчим, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, наприклад, під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст. ст. 364, 365 КК України)

☐ є) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів

8. Які негласні слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

☐ а) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України)

☐ б) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України)

☐ в) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України)

☐ г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)

☐ д) дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України)

☐ е) моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України)

9. На Вашу думку, які документи, речі є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, і підлягають відшукуванню і вилученню?

☐ а) реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників)

☐ б) акти виконавчих та контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти)

☐ в) документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чий паспорт в сукупності з іншими документами мали використовуватися для вчинення злочинів

☐ г) документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів

☐ д) інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві

☐ е) документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція))

☐ є) договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання

☐ ж) документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення і ступеню деталізації;

☐ з) робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо)

☐ и) фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні

☐ і) печатки, штампи

☐ ї) комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні

10. Чи доцільно, на Вашу думку, внесення змін до ст. 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчим, детективом до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового

доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю?

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) важко відповісти

11. Чи доцільно, на Вашу думку, внести зміни до ч. 3. ст. 40 КПК України, в частині уповноваження співробітників оперативних підрозділів на проведення дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій?

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) важко відповісти;

12. Як Ви вважаєте, чи є необхідність у внесенні змін до ст. 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування виступати ініціатором проведення моніторингу банківських рахунків?

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) важко відповісти

13. На Вашу думку, які заходи забезпечення кримінального провадження найчастіше застосовуються під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?

- ☐ а) тимчасовий доступ до речей і документів
- ☐ б) тимчасове вилучення майна
- ☐ в) арешт
- ☐ г) затримання

14. Які, на Вашу думку, основні проблеми при витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей у порядку, визначеному ст. 93 КПК України?

- ☐ а) перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей та документів (в порядку ст. 93 КПК України)
- ☐ б) перелік об'єктів, які можуть бути витребувані стороною обвинувачення
- ☐ в) законодавче врегулювання форми такої вимоги (витребування) (наприклад, у формі постанови слідчого, детектива або прокурора)

- ☐ г) порядок та строки виконання вимоги (витребування)
- ☐ д) форма фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення
- ☐ е) визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива або прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів

15. Чи доцільно, на Вашу думку, внесення змін до ч. 9 ст. 170 КПК України, передбачивши положення щодо здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову?

- ☐ а) так
- ☐ б) ні
- ☐ в) важко відповісти

Дякуємо Вам за участь в анкетуванні!

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування слідчих, детективів, дізнавачів, оперативних працівників,
прокурорів стосовно доказування у кримінальних провадженнях про
злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном
підприємства, установи, організації

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта		
а) вища юридична	320	100
б) вища неюридична		
в) інша		
2. Ваша професійна діяльність:		
а) слідчий	65	20
б) детектив	95	30
в) дізнавач	55	17
г) оперативний працівник	65	20
д) прокурор	40	12
3. Стаж роботи (професійної діяльності):		
а) до 3 років	40	12
б) від 3 до 5ти років	160	50
в) від 5ти до 10ти років	70	22
г) понад 10 років	50	16
4. Чи розслідували Ви кримінальні провадження про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) так	200	63
б) ні	120	37
5. Які чинники, на Вашу думку, негативно впливають на ефективність доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) нечітке визначення особливостей предмета доказування	30	9

б) складнощі у виявленні документів, які підтверджують вчинення злочинів та вказують на причетність певних осіб до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (наприклад, документи можуть бути приховані або знищені зацікавленими особами, які вчиняють злочини)	77	24
в) високий рівень приховування злочинів шляхом маскуванню іншими (наприклад, банкрутство або доведення до нього, що може виступати і як окремий факт вчинення злочину і як приховування вчинення злочину)	96	30
г) відсутність необхідної законодавчої бази, що надала можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину	72	23
д) протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються перешкоджати кримінальному провадженню	45	14
6. Які, на Вашу нашу думку, слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) огляд місця події	36	11
б) огляд речей, документів, комп'ютерних даних	65	20
в) обшук	78	24
г) допит підозрюваного, потерпілого	43	13
д) допит свідків	20	6
е) проведення експертизи	78	24
7. Які основні приводи внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) про вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) заява, повідомлення директора (засновника), акціонера юридичної особи, особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника	28	9

юридичної особи тощо (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів)		
б) повідомлення державних реєстраторів або нотаріусів про надання на реєстрацію суб'єкта господарювання або задля реєстрації акту правочину підроблених документів або документів з ознаками підробки – (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів)	33	10
в) матеріали від органів державного фінансового контролю, податкових та митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ та НАБУ (Фонду державного майна України, Державної аудиторської служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Офісу протидії рейдерству тощо)	54	17
г) матеріали оперативно-розшукової діяльності (БЕБ, НАБУ, СБУ, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час проведення оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі повідомлень суб'єктів господарювання про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про факти протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо	86	27

д) повідомлення в медіа, у т.ч. мережі Інтернет	35	11
е) самостійне виявлення слідчим, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, наприклад, під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст. ст. 364, 365 КК України)	64	20
є) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів	20	6
8. Які негласні слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України)	70	22
б) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України)	35	11
в) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України)	65	20
г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)	55	17
д) дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України)	40	13
е) моніторинг банківських рахунків (ст. 269 ¹ КПК України)	55	17
9. На Вашу думку, які документи, речі є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, і підлягають відшукуванню і вилученню?		
а) реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта	55	17

господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників)		
б) акти виконавчих та контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти)	35	11
в) документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чиї паспорти в сукупності з іншими документами мали використовуватися для вчинення злочинів	30	9
г) документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів	35	11
д) інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві	20	6
е) документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція)	15	5
є) договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання	15	5
ж) документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення і ступеню деталізації	15	5
з) робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо)	10	3
и) фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких	22	7

зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні		
і) печатки, штампи	43	13
ї) комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні	25	8
10. Чи доцільно, на Вашу думку, внесення змін до ст. 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчим, детективом до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю?		
а) так	170	53
б) ні	70	22
в) важко відповісти	80	25
11. Чи доцільно, на Вашу думку, внести зміни до ч. 3. ст. 40 КПК України, в частині уповноваження співробітників оперативних підрозділів на проведення дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій?		
а) так	200	62
б) ні	60	19
в) важко відповісти	60	19
12. Як Ви вважаєте, чи є необхідність у внесенні змін до ст. 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування виступати ініціатором проведення моніторингу банківських рахунків?		
а) так	240	75
б) ні	35	11

в) важко відповісти	45	14
13. На Вашу думку, які заходи забезпечення кримінального провадження найчастіше застосовуються під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації?		
а) тимчасовий доступ до речей і документів	120	38
б) тимчасове вилучення майна	85	27
в) арешт	60	19
г) затримання	50	16
14. Які, на Вашу думку, основні проблеми при витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей у порядку, визначеному ст. 93 КПК України?		
а) перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей та документів (в порядку ст. 93 КПК України)	50	15
б) перелік об'єктів, які можуть бути витребувані стороною обвинувачення	45	14
в) законодавче врегулювання форми такої вимоги (витребування) (наприклад, у формі постанови слідчого, детектива або прокурора)	75	23
г) порядок та строки виконання вимоги (витребування)	55	17
д) форма фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення	45	14
е) визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива або прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів	50	15
15. Чи потрібно, на Вашу думку, передбачати у КПК України положення щодо здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову?		
а) так	230	72
б) ні	35	11
в) важко відповісти	55	17

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо результатів анкетування слідчих, детективів, дізнавачів,
оперативних працівників, прокурорів стосовно доказування у
кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним
заволодінням майном підприємства, установи, організації

Дане опитування відбувалося із застосуванням анкети з відповідними блоками питань. Загалом було опитано 320 респондентів – 65 слідчих органів Національної поліції України, 65 – детективів Національного антикорупційного бюро України, 30 – детективів Бюро економічної безпеки України, 55 дізнавачів, 65 оперативних працівників підрозділів Національної поліції України, 40 прокурорів різних рівнів.

Респондентам було запропоновано відповісти на п'ятнадцять запитань, розподілених на дві групи. Перша група охоплювала загальні питання (освіта, займана посада, стаж роботи (професійної діяльності), друга – стосувалася практичних питань щодо доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Усі запитання були спрямовані на те, щоб отримати максимально точні, обґрунтовані та раціональні відповіді респондентів.

Під час аналізу відповідей, наданих на перший блок питань, встановлено, що 320 респонденти (100%) мають юридичну освіту. 65 респондентів (20 %) працюють на посаді - слідчого, 95 (30 %) – детектива, 55 (17%) – дізнавача, 65 (20%) – оперативного працівника, 40 (12%) – прокурора. Стаж роботи (професійної діяльності): до 3 років – 40 респондентів (12%); від 3 до 5ти років – 160 опитаних (50%); від 5ти до 10ти років – 70 респондентів (22%); понад 10 років – 50 опитаних (16%).

На запитання чи розслідували вони кримінальні провадження про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, 200 опитаних (63%) відповіли – так, 120 респондентів (37%) вказали – ні

Відповідаючи на запитання, які чинники негативно впливають на ефективність доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, відповіді розподілитися наступним чином: нечітке визначення особливостей предмета доказування – 30 (9%), складнощі у виявленні документів, які підтверджують вчинення злочинів та вказують на причетність певних осіб до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (наприклад, документи можуть бути приховані або знищені зацікавленими особами, які вчиняють злочини) – 77 (24%), високий рівень приховування злочинів шляхом маскування іншими (наприклад, банкрутство або доведення до нього, що може виступати і як окремий факт

вчинення злочину і як приховування вчинення злочину) – 96 (30%), відсутність необхідної законодавчої бази, що надала можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину – 72 (23%), протидія розслідуванню з боку осіб, які намагаються перешкоджати кримінальному провадженню – 45 (14%).

На запитання, які слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, 36 респондентів (11%) вказали огляд місця події, 65 опитаних (20%) відповіли - огляд речей, документів, комп'ютерних даних, 78 респондентів (24%) вказали на обшук, 43 (13%) - допит підозрюваного, 20 (6%) - допит свідків, 78 (24%) – проведення експертизи.

Відповідаючи на запитання про основні приводи для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, респонденти відповіли: заява, повідомлення директора (засновника), акціонера юридичної особи, особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника юридичної особи тощо (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів) – 28 (9%), повідомлення державних реєстраторів або нотаріусів про надання на реєстрацію суб'єкта господарювання або задля реєстрації акту правочину підроблених документів або документів з ознаками підробки – (усні чи письмові заяви / повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного (у тому числі спеціальних телефонних ліній), поштового, факсимільного чи іншого зв'язку, через електронні скриньки чи шляхом заповнення електронних форм на офіційних сторінках правоохоронних органів) – 33 (10%), матеріали від органів державного фінансового контролю, податкових та митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ та НАБУ (Фонду державного майна України, Державної аудиторської служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Офісу протидії рейдерству тощо) – 54 (17%), матеріали оперативно-розшукової діяльності (БЕБ, НАБУ, СБУ, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) під час проведення оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі повідомлень суб'єктів господарювання про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про факти протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо – 86 (27%), повідомлення в медіа, у т.ч. мережі Інтернет – 35 (11%), самостійне виявлення слідчим, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного

заволодіння майном суб'єктів господарювання, наприклад, під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст. ст. 364, 365 КК України) – 64 (20%), самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів – 20 (6%).

Ефективність проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, розподілилась наступним чином: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) – 70 (22%), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) – 35 (11%), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 63 КПК України) – 65 (20%), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) – 55 (17%), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) – 40 (13%), моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України) – 55 (17%).

На запитання, які документи, речі є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, і підлягають відшукуванню і вилученню, респонденти відповіли: реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників) – 55 (17%), акти виконавчих та контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти) – 35 (11%), документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чії паспорти в сукупності з іншими документами мали використовуватися для вчинення злочинів – 30 (9%), документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів – 35 (11%), інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві – 20 (6%), документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція) – 15 (6%), договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання – 15 (6%), документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної

звітності різного призначення і ступеню деталізації – 15 (6%), робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо) – 10 (3%), фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні – 22 (7%), печатки, штампи – 43 (13%), комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні – 25 (8%).

Доцільність внесення змін до ст. 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчим, детективом до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю, підтримують 240 респондентів (75%), не підтримує дану позицію – 35 осіб (11%), і 45 респондентів (14%) не змогли відповісти.

На запитання чи доцільно внести зміни до ч. 3. ст. 40 КПК України, в частині уповноваження співробітників оперативних підрозділів на проведення дій, пов'язаних з реалізацією заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, 200 респондентів (62%) вказали – так, 60 опитаних (19%) відповіли ні, і 6 респондентів (19%) не змогли відповісти.

Убачають необхідність у внесенні змін до ст. 269¹ КПК України, передбачивши право відповідних органів досудового розслідування виступати ініціатором проведення моніторингу банківських рахунків, - 240 респондентів (75%), 35 опитаних (11%) – не поділяють таку позицію, і 45 респондентів (9%) – важко відповісти.

На запитання, які заходи забезпечення кримінального провадження найчастіше застосовуються під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, відповіді розподілися наступним чином: тимчасовий доступ до речей і документів – 120 (38%), тимчасове вилучення майна – 85 (27%), арешт – 60 (19%), затримання – 50 (16%).

Основні проблеми при витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей у порядку, визначеному ст. 93 КПК України, на думку респондентів полягають у наступному: перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей та документів (в порядку ст. 93 КПК України) – 50 (15%), перелік об'єктів, які можуть бути витребувані стороною обвинувачення – 45 (14%), законодавче врегулювання форми такої вимоги (витребування) (наприклад, у формі постанови слідчого, детектива або прокурора) – 75 (23%), порядок та строки виконання вимоги (витребування) – 55 (17%), форма фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення – 45

(14%), визначення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива або прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів – 50 (15%).

З-поміж опитаних 230 респондентів (72%) вважають за необхідність передбачати у КПК України положення щодо здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову). 35 опитаних (11%) вказали – ні, 55 респондентів (17%) – не змогли відповісти.

За результатами емпіричного дослідження можна стверджувати, що елементи новизни дисертаційного дослідження оцінено з високим рівнем вірогідності (практичні пропозиції мають цінність і є важливими в сучасній правозастосовній діяльності), їх позитивно сприйняли слідчі, детективи, дізнавачі, оперативні працівники та прокурори.

**Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених
ст. 206² КК України, у період з 2020 року по вересень 2024 року**

Роки	Обліковано кримінальних правопорушень	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено (ст. 280 КПК України)		Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2,3 ст. 283 КПК України) з обвинувальним актом	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито		Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
			коли місце- знаходження підозрюваного	у зв'язку з виконанням процесуальних дій		усього	за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК	
2020	90	5	1	-	-	19	19	89
		(-85)*	(-89)*	-	-	(-71)*	(-71)*	(-1)*
2021	70	13	5	-	5	14	14	60
		(-57)*	(-13)*	-	(-65)*	(-56)*	(-56)*	(-10)*
2022	15	1	-	-	-	8	8	15
		(-14)*	-	-	-	(-7)*	(-7)*	(0)*
2023	56	14	1	1	6	7	7	48
		(-42)*	(-55)*	(-55)*	(-50)*	(-49)*	(-49)*	(-8)*
III квартал 2024	25	2	-	-	2	2	2	23
		(-23) ⁴	-	-	(-23)*	(-23)*	(-23)*	(-2)*
Загалом	256	35	7	1	13	50	50	235
		(-221)* 13,7%***	8		(-243)* 5,07%***	(-206)* 19,5%***	(-206)* 19,5%***	(-21)* 91,8%***

*різниця облікованих кримінальних правопорушень, між повідомленнями про підозру, зупиненими кримінальними провадженнями, направленими обвинувальними актами до суду, закритими кримінальними провадженнями та кримінальними правопорушеннями, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)

**відсоткове відношення, яке демонструє проблеми в доказуванні вини осіб, направленні кримінальних проваджень до суду, закритті кримінальних проваджень та кримінальними правопорушеннями, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, спостерігається погіршення стану розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст. 206² КК України. Так, якщо впродовж 2020 року було зареєстровано 90 злочинів, передбачених ст. 206² КК України, то у 2021 році цей показник склав 70 фактів, у 2022 році – 15, у 2023 році кількість протиправних заволодінь майном суб'єктів господарювання збільшилась до – 56, і станом на вересень 2024 року вже – 25 фактів вчинення. Разом з тим, кількість оголошених підозр та направлених обвинувальних актів до суду протягом зазначених років залишається вкрай низьким. У 2020 році оголошено підозр – 5, а не направлено до суду жодного кримінального провадження, у 2021 році – 13 підозр, та 5 обвинувальних актів скеровано до суду, у 2022 році – 1 підозра, та жодного обвинувального акта, у 2023 році оголошено підозр – 14, направлено до суду 6 кримінальних проваджень, і за третій квартал 2024 року – 2 підозри, та 2 обвинувальних акти. Крім того, із загальної кількості 256 облікованих злочинів, у 8 кримінальних провадженнях, досудове розслідування зупинено на підставі ст. 280 КПК України, зокрема: у 2020 році – 1 кримінальне провадження, коли місце-знаходження підозрюваного невідомо, у 2021 році – 5 кримінальних проваджень, у яких місце – знаходження підозрюваного невідомо, у 2023 році – 1 коли місце-знаходження підозрюваного невідомо, і 1 – у зв'язку з виконанням процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва.

Показник щодо закритих кримінальних проваджень за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК розподілився таким чином: у 2020 році – 19 кримінальних проваджень, у 2021 – 14, 2022 – 8 проваджень, у 2023 році – закрито 7, і за третій квартал 2024 року – 2 кримінальних провадження.

Крім того, кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітнього періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення) протягом зазначених років залишається високою. Так, у 2020 році кількість таких правопорушень становила – 89, у 2021 році – 60 проваджень, у 2022 році – 15, 2023 рік – 48 кримінальних проваджень, і за третій квартал 2024 року – 23.

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльностівул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua**Проректору Національної
академії внутрішніх справ
Чернявському С.С.****Шановний Сергію Сергійовичу!**

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції, підготовлені аспірантом докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ Кушніром С.С. та оформлені у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо оптимізації досудового розслідування кримінальних проваджень», порівняльної таблиці та пояснювальної записки до цього проекту.

Повідомляємо, що зазначені пропозиції надані народним депутатам України – членам Комітету для ознайомлення.

**З повагою
Голова Комітету****С. Іонушас**

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Іонушас Сергій Костянтинович
Сертифікат: 26B2648ADD3032E104000000D0512F005F3A4E00
Дійсний до: 20.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-27/12-2024/254572 від 15.11.2024
1716439

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2024 року

АКТ № 155006-2024

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

заступника начальника відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Наталії Карпенко

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Аліни Віткалової

Комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Кушніра Сергія Сергійовича на тему: «Доказування у кримінальних

провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації».

Установлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, чому й приділено значну наукову увагу.

Так, висновки і рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватися в практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, а також при проведенні семінарів, нарад.

Матеріали викладені у висновках до дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки листів-роз'яснень до слідчих підрозділів Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Наталія КАРПЕНКО

Аліна ВІТКАЛОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2024 року

АКТ12.11.2024

м. Київ

№ 182-07

Впровадження результатів дисертації
Кушніра Сергія Сергійовича на тему
«Доказування у кримінальних
провадженнях про злочини, пов'язані
з протиправним заволодінням майном
підприємства, установи, організації»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції
Бойчук Вікторії Олександрівни;
- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних
наук, старшого наукового співробітника підполковника поліції Корольчука
Віктора Володимировича;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Містюка Андрія
Петровича;
- завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук,
доцента підполковника поліції Хабло Оксани Юріївни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта
заочної форми навчання кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ Кушніра Сергія Сергійовича на тему
«Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з
протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації».

Проаналізовано основні результати дослідження Кушніра С.С., зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Кушнір С. С. Стан наукових досліджень проблем доказування у
кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням
майном підприємства, установи, організації. *Науковий юридичний журнал.*

- «Правові новели». № 20/2023. С. 148-159.
DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.21>.
2. Кушнір С. С. Аналіз елементів криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2023. С. 742-748.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.
3. Кушнір С. С. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 1. С. 142-153. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.1.23>.
4. Кушнір С. С. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2024. С. 594-600. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/146>.
5. Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199-203.
6. Кушнір С. С. Аграрне рейдерство: ймовірні шляхи протидії. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua»*. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 942-945. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/modern-problems-of-science-education-and-society-26-28.03.23.pdf>
7. Кушнір С. С. Захист бізнесу, фізичних осіб та їх майна в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 720-722.
8. Кушнір С. С. Детермінанти рейдерства в Україні: шляхи подолання. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / [Редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 67-71. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/antykoruptsia/2023/mater_konf_07_081223.pdf.
9. Кушнір С. С. Криміналістична характеристика особи-рейдера. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 278-280. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e110c61b-c45f-4b39-a209-0f5f247e8e17/content>.
10. Кушнір С. С. Корупція як каталізатор вияву рейдерства в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 258-261. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b638>

8d71-0a88-4016-abaa-47c7c1fd45b1/content.

11. Кушнір С. С. Подія злочину як обставина, що підлягає доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Modern research in science and education. Proceedings of the 9th International scientific and practical* Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-2-4-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Кушніра С.С., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні питання кримінального процесуального законодавства» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій МІСТЮК

Оксана ХАБЛО

Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушнір С. С. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 148–159. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.21>.

2. Кушнір С. С. Аналіз елементів криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 742–748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.

3. Кушнір С. С. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 1. С. 142–153. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.1.23>.

4. Кушнір С. С. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 594–600. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/146>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199–203.

6. Кушнір С. С. Аграрне рейдерство: ймовірні шляхи протидії. *Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua»*. Kyiv, Ukraine. 2023. P. 942–945. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/modern-problems-of-science-education-and-society-26-28.03.23.pdf>.

7. Кушнір С. С. Захист бізнесу, фізичних осіб та їх майна в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 берез. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 720–722.

8. Кушнір С. С. Детермінанти рейдерства в Україні: шляхи подолання. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 26 верес. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 67–71. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/antykoriupsia/2023/mater_konf_07_081223.pdf.

9. Кушнір С. С. Криміналістична характеристика особи-рейдера. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 278–280. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e110c61b-c45f-4b39-a209-0f5f247e8e17/content>.

10. Кушнір С. С. Корупція як каталізатор вияву рейдерства в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 258–261. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b6388d71-0a88-4016-abaa-47c7c1fd45b1/content>.

11. Кушнір С. С. Подія злочину як обставина, що підлягає доказуванню в кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Modern research in science and education. Proceedings of the 9th International scientific and practical*. P. 21–27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-2-4-05-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Протидія злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [Текст] : метод. рек. / [С.С. Кушнір, М.В. Бурак, О. С. Чеботар, О.О. Пархоменко, В.В. Бедриківський]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 70 с.